

T.C.
ERZİNCAN BİNALİ YILDIRIM ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLÂM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI

CÂHİLİYE DÖNEMİ ARAP ŞÂİRLERİNDEN el-EFVEH el-EVDÎ
ve
ŞİİRLERİ

Yüksek Lisans Tezi

Erdoğan DEMİR

Danışman
Dr. Öğr. Üyesi Ahmet ŞEN

Erzincan 2019

TEZ BİLDİRİMİ

“Câhiliye Dönemi Arap Şâirlerinden el-Efveh el-Evdî ve Şiirleri” isimli “Yüksek Lisans” tezim tarafımda intihal programı ile incelenmiştir. Buna göre tezimde bilimsel etik ihlali ve intihal olarak nitelendirilebilecek bir durum olmadığını taahhüt ederim.

Bu çalışmadaki tüm bilgilerin, akademik ve etik kurallara uygun bir biçimde elde edildiğini; aynı zamanda bu kural ve davranışların gerektirdiği gibi, bu çalışmanın özünde olmayan tüm materyal ve sonuçları tam olarak aktardığımı ve referans gösterdiğimi beyan ederim.

Erdoğan DEMİR

TEZ KABUL TUTANAĞI

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Bu alışma, Temel İřlám Bilimleri Anabilim Dalında jürimiz tarafından **Yüksek Lisans Tezi** olarak kabul edilmiştir.

Danışman/ Jüri

: Dr. Öğr. Ü. Ahmet şEN

Jüri

: Prof. Dr. Süleyman Tülüce

Jüri

: Prof. Dr. Ali Bulut

CÂHİLİYE DÖNEMİ ARAP ŞÂİRLERİNDEN el-EFVEH el-EVDÎ
ve
ŞİİRLERİ
Erdoğan DEMİR

**Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Temel İslâm Bilimleri
Anabilim Dalı Yüksek Lisans Tezi, Mart 2019**

Tez Danışmanı: Dr. Öğr. Üyesi Ahmet ŞEN

ÖZET

Sâmî dilleri ailesinden olan Arapça, dünyada en yaygın kullanılan dördüncü dildir. Diller de canlı birer organizma gibi büyüüp gelişebilmektedir. Belirli bir süreç içinde işleyen her dilin bu gelişiminde kritik öneme sahip dönemler mevcuttur. Özel olarak Arap dili için bu kritik dönemin İslâm öncesi dönem olan Câhiliye dönemi olduğu kabul edilmektedir. Bu noktada Câhiliye dönemi Arap dili için büyük bir önem arz etmektedir. Câhiliye döneminde dil açısından en dikkat çeken unsur şüphesiz şiidir. Böylece şiir ve dolayısıyla şairler Arap dili ve edebiyatında en çok incelenmesi gereken konuları oluşturmaktadır.

Câhiliye dönemi şairlerinden olan el-Efveh el-Evdî, yaşadığı dönemle konumu itibarıyla incelenmesi gereken şairlerin başında gelmektedir. Zira el-Efveh, kavminin efendisi, savaççı ve hikmet ehli olarak tanınan meşhur bir şairdir. Sahip olduğu bu toplumsal ve edebî kişilik, onun hayatını öğrenmenin önemine vurgu yapmaktadır.

Çalışmamızda şair el-Efveh'in divanını, edebi ve sosyal kişiliği ile birlikte değerlendireceğiz. Onun edebî kişiliğini divanında bulunan şiirlerin sanatsal yönlerinden teşbih, mecâz, kinâye tıbâk ve terdîd gibi başlıklar altında değerlendirirken, sosyal kişiliğini de fahr, risâ, hicâ ve hikmet gibi temalarla dile getirdiği şiirlerini değerlendirerek işleyeceğiz.

Anahtar Kelimeler: el-Efveh el-Evdi, Divan, Kaside, Kabile Reisi, Süvari.

ARAB POETS OF THE JAHİLİ el-EFVEH el-EVDÎ-
and
POEMS

Erdoğan DEMİR

**Erzincan Binali Yıldırım University, Institute of Social Sciences, Department of Basic
Islamic Sciences**

M. A. Thesis, March 2019

Thesis Supervisor: Dr. Öğr. Üyesi Ahmet ŞEN

ABSTRACT

Arabic, which is one of the Sâmi languages, is the fourth most widely used language in the world. Languages can grow and develop like living organisms. There are periods of critical importance in the development of each language operating in a specific process. This critical period for Arabic language in particular is considered to be the pre-Islamic period, which is called the period of Jahiliyyah. At this point, the period of Jahiliyyah is of great importance for the Arabic language. The most striking element regarding language in the period of Jahiliyyah is undoubtedly poetry. Thus, poetry and poets constitute the subjects that should be examined most in Arabic language and literature.

Al-Efveh al-Evdî, one of the poets of the Jahiliyyah period, is one of the poets who should be examined due to the period he lived and his position at his time. He is a famous poet known for being the master of al-Efveh people, warrior, and an erudite. The social and literary personality which he possessed emphasizes the importance of learning his life.

We will evaluate the poet al-Efveh's divan along with his literary and social personality in our study. While analyzing his literary personality through artistic aspects of poems in his divan under categories such as simile, metaphor, allegory, contrast, and terdid, we will examine his social personality by evaluating his poems with themes like fakhr boast, dirge, satire, and wisdom.

Key Words: el-Efveh el-Evdi, Diwan, Ode, Tribal Leader, Cavalry.

ÖN SÖZ

Şiir, insanın kendi iç dünyasının en bariz dışavurumudur. Sözlü ifadenin en nadide şekli olan şiir, dili biliyor olmanın esas ölçüsüdür. Şiir ve edebiyatı hakkında bilgi sahibi olunmayan bir dil için, o dili biliyor iddiasında bulunmak beyhude bir iddiadan ibarettir. Şiir, sıradan ifadenin en veciz şekli olarak, şiiri kullanan dilin düşünce sınırlarının bir yansıması olmaktadır.

Arap dili, temelinde tamamen şiir olan ender dillerden bir tanesidir. Arap tarihinde V-VII yy. arasında şiir, toplumun nabzını tutan, savaşta silah, barışta anlaşma, çölde sevgili ve şehirde itibar anlamlarına gelmektedir. Bu noktada şiirin çok yaygın olması ile saygınlık kaynağı olarak kabul edilmesinden dolayı ilahi irade, son Peygamberini şiiri aciz bırakacak bir üslûp ile gelmiştir. Kur'an'ın kendi mucizesi olarak şiiri aciz bırakan eşsiz bir üslûba sahip olması, İslâm öncesi dönemde şiirin sahip olduğu konumu anlamak için yeterli bir bilgidir.

İslâm öncesi Arap yarımadası tarihi Câhiliye dönemi olarak adlandırılmaktadır. Bu çalışmada Câhiliye dönemine ait bir şair, süvari, lider ve hikmet ehli bir kişiliğe sahip olan el-Efveh e-Evdî'nin hayatı ve divanı işlenecektir. Çalışmada şairden günümüze ulaşmış şiirleri bizim temel kaynağımız olacaktır. Ayrıca şairimizin şiirlerini anlamada yöntemimiz kendisinden ve yaşadığı dönemden rivayet edilen tarihsel bilgiler ışığında yorumlama şeklinde olacaktır. Çalışmadaki amacımız Câhiliye dönemine ait ender şairlerden biri olan el-Efveh el-Evdî'nin hayatı ve şiirleri ile döneminin izlerini keşfetmektir. Buna ek olarak el-Efveh'in şiirindeki edebî sanatları keşfetmek sureti ile sözünün etkisini yakından müşahede etmek olacaktır.

Bu çalışmada fikir ve katkıların dolayı başta değerli danışman hocam Dr. Öğr. Ü. Ahmet ŞEN'e, bana araştırma usullerini öğreten değerli hocam Prof. Dr. Süleyman TÜLÜCE'ye, çalışmanın son halini almasında tavsiyeleriyle yardımcı olan kıymetli Prof. Dr. Ali BULUT hocama ve çalışma süresince ihmallerime rağmen gösterdiği anlayış ve desteklerinden dolayı kıymetli eşim ve aileme teşekkür ediyorum.

Erdoğan DEMİR

Erzincan, 2019

KISALTMALAR

b.	: İbn (oğlu)
bkz.	: Bakınız
c.	: Cilt
Çev.	: Çeviren
DİA	: Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi
h.	: Hicrî
nşr.	: Neşreden
ö.	: Ölümlü/vefat tarihi
s.	: Sayfa
sy.	: Sayı
ts.	: Tarihsiz
vb.	: ve benzeri
Yy.	: Yüzyıl

TABLO LİSTESİ

Tablo numarası	Tablo İçeriği	Sayfa No
Tablo 1	Beyit sayısına göre nazım biçimleri ile el-Efveh el-Evdî'nin divanındaki sayıları	51
Tablo 2	el-Efveh'in divanındaki kaside matla'ları	51-52
Tablo 3	el-Efveh el-Evdî'nin divanındaki bahirler ve şiir sayıları	98
Tablo 4	el-Efveh el-Evdî'nin divanındaki kafiye revîleri ve şiir sayıları	99

İÇİNDEKİLER

TEZ BİLDİRİM.....	I
TEZ KABUL TUTANAĞI.....	II
ÖZET	III
ABSTRACT.....	IV
ÖN SÖZ.....	V
KISALTMALAR.....	VI
TABLO LİSTESİ.....	VII
GİRİŞ	1
1. CÂHİLİYE ŞİİRİNE GENEL BAKIŞ	1
1.1- Kadim Arap Kabileleri.....	4
1.1.1 Kahtanîler.....	4
1.1.2 Himyer	5
1.1.3 Adnanîler	5
1.1.4 Cürhümlüler	5
1.1.5 Kureyş.....	6
2. el-EFVEH el-EVDÎ'NİN HAYATI VE NESEBİ	6
2.1. Şairliği.....	7
2.2 Şiirinin Mevsukiyeti.....	8
2.3. Hakkında Söylenenler	9
2.4. Ölümü.....	11
I. BÖLÜM.....	12
el-EFVEH el-EVDÎ'NİN ŞİİRİNDE MUHTEVA ÖZELLİKLERİ	12
I.1. Şiir ve Teması Hakkında Genel Bilgiler.....	12
I.1.1. Fahr.....	12
I.1.2. Risâ	30
I.1.3. Hicâ.....	33
I.1.4. Hamâse	36
I.1.5. Dostluk ve Hamiyetperverlik	37
I.1.6. Hikmet	39
I.1.7. Vasıf	45

I.2. Diğer Konular	46
I.2.1. Hamriyyât	47
I.2.2. Furûset	47
II. BÖLÜM	50
eI-EFVEH eI-EVDÎ'NİN ŞİİRİNDEKİ ŞEKİL ÖZELLİKLERİ.....	50
II.1. Kaside Yapısı.....	50
II.1.1. Matla'	51
II.1.2. Mukaddime	53
II.1.3. Tahallus	56
II.1.4. Hâtîme.....	58
II.2. Dil ve Üslûp.....	61
II.2.1. Kelime Kadrosu	61
II.3. Edebî Sanatlar.....	67
II.3.1. Teşbih.....	68
II.3.2. Mecâz	75
II.3.3. Kinâye	88
II.3.4. Telmîh	92
II.3.5. Tıbâk	94
II.3.6. Terdîd	96
II.3.7. Müşâkele	97
II.4. Vezin ve Kafiye	97
A. Vezin	98
B. Kafiye	98
SONUÇ	100
BİBLİYOGRAFYA.....	102

GİRİŞ

1. CÂHİLİYE ŞİİRİNE GENEL BAKIŞ

Yeryüzünde yaşayan her kavmin bir tarihi vardır. Tarih sahnesinde şu an hala varlığını sürdüren toplum ve kavimler olduğu gibi zaman içinde gerek savaşlar gerekse kıtlık ve göçler gibi etkenlerle oluşan asimilasyonlar sonucunda ortadan kalkan toplumlar da var olmuştur. Ayrıca günümüze kadar gelen toplumlar ile kendilerinden haberdar olduğumuz varlığı son bulmuş toplumlar, sürekli bir değişim halinde olmuşlardır. Zira toplumlar canlı bir organizma gibi bir süreç dahilinde doğar, büyür, gelişir ve yokulurlar. Bu sürecin her aşaması, canlı bir organizmada değişik tutum ve davranışlara sebep olduğu gibi toplum nezdinde de değişikliklere sebep olur. Böylece her toplumun tarihinde kritik değişimler var olagelmıştır. Bu kritik değişimlerin etkisi bazen kendini aşarak diğer toplumları da etkileyip yeni bir çağın açılmasına sebep olabilecek kadar büyüebilmektedir. Toplumun yapısında değişikliğe sebep olan bu değişimler, geçmişten günümüze doğru ekonomik ve siyasi bir kimlik kazanmaya başlamıştır. Ancak yine de şüphe götürmez bir gerçektir ki toplumlar nezdinde derin bir değişikliğe sebep olan hareket ve oluşumlar genelde dinî bir karaktere sahiptir. Bu noktada İslâm, birçok toplum için bir dönüm noktası olmuş, İslâm öncesi ve sonrası diye keskin tasnife sebep olmuştur. Bu tasnif İslâm dininin ilk muhatapları olan Arap toplumunda Câhiliye dönemi ve İslâm dönemi diye adlandırılmaktadır. Câhiliye şeklindeki adlandırma bizzat İslâm'ın ilk ve en büyük kaynağı olan Kur'an-ı Kerim de yapılmaktadır¹. Bu şekildeki adlandırma, mücerret manadaki cehaleti değil, İslâm'ın ahlak ve inanç esaslarından uzak olunması anlamındadır. Bu noktada Câhiliye dönemi, sonrasındaki İslâm döneminden tamamıyla ayrılır. Ancak bu ayırımın etki alanı hakkında net bir bilgi söylenememektedir. Burada cevaplanması gereken soru İslâm öncesi ile sonrası birbirinden her yönüyle mi farklılaşmakta yoksa kısmî bir değişim mi söz konusudur? İslâm ile beraber ciddi bir değişim olduğu şüphe götürmez bir gerçektir. İslâm'dan sonra toplumsal kurum ve iş bölümleri ile standartlar büyük oranda değişmiştir. Ancak burada şunu ifade etmemiz gerekir ki toplumsal değişimler

¹ Âl-i İmran(3) 154; Mâide(5) 50; Mü'minûn(33) 33; Feth(48) 26.

ancak dilin değişmesi ile başkalaşırlar. Câhiliye dönemi diye tanımladığımız İslâm öncesi Arap toplumu, İslâm ile beraber değişmiş, ancak başkalaşmamıştır. Hatta daha radikal bir söylem olarak İslâm dininin temel kaynağı olan Kur'an ve sünnetin daha doğru anlaşılması için Câhiliye dönemi şiir ve edebiyatının bilinmesi zorunludur. Bu zorunluluk ile alakalı İslâm'ın ikinci halifesi ve Resulullah(sav)'ın en yakınlarından olan Hz. Ömer'in "*Divanınıza (Câhiliye şiiri) sahip çıkın, onda kitabınızın tefsiri, sözünüzün anlamları vardır*"² sözü konumuzun önemine vurgu yapmaktadır.

İslâm dininin temel kaynakları ile en doğru şekilde bilinmesi için Arapçanın bilinmesi ne kadar zorunlu ise Arapçanın bilinmesi için de Câhiliye dönemi Arap şiirinin bilinmesi o kadar zorunludur. Dolayısıyla bu amaç için kadim Arap tarihini ve Arapçanın biricik kaynağı olarak kabul edilen Câhiliye şiir ve şairlerini incelememiz gerekmektedir.

Genel anlamda uzmanlar Arapları kuzey ve güney Arapları olarak iki ana kısımda incelemektedir. Bu ikili ayırım mücerret manada coğrafi bir ayırımı ifade etmemektedir. Zira yukarıda da belirttiğimiz gibi toplumlar nezdinde sürekli bir hareketlilik ve değişim söz konusudur. Kuzey ve güney diye yapılan ikili ayırım her birini diğerinden ayıran farklı özellik, lehçe ve tarihe sahip olmasına karşın özelden dini kaynaklı bir ayırımdır. Zira bu ayırımın kökeni Tevrat'a dayanmaktadır. Tevrat kaynaklı bir rivayete göre insanlık Nuh tufanından kurtulan oğulları Hâm, Sâm ve Yâfes neslinden türemişlerdir³. Sâmi soyundan gelenler için yurt olarak farklı bölgeler rivayet edilse de genel anlamda Ortadoğu diyebiliriz. Yâfes için genelde Avrupa söylenirken Hâm için de Ortadoğu'nun onların vatani olduğunu söyleyebiliriz. Ancak Tevrat'ın tarihsel süreç içinde başından geçen olaylar ve İsrail oğullarının sürekli yaşadığı toplu kıyımlar ile sürgünler şu anda mevcut olan Tevrat'a güveni azaltmaktadır. Ayrıca Arapların tarihine bakınca da genelde kuzeyde değil daha çok güneyde var oldukları görünmektedir. Ancak kuzeydeki Arapların daha sonra yabancılaşan Araplar (Arab-ı bâide) olarak isimlendirildiği de bilinmektedir. Bunlara en bariz örnek de Gassânîller gösterilmektedir. Toparlayacak olursak Araplar genelde

² Nâyif, Ma'ruf, *el-Edebu'l- İslâmî, Dâru'n-Nefâis*, Beyrut, 2008, s.171.

³ Demirayak, Kenan, *Arap Edebiyat Tarihi-I*, s. 25, 2014.

Sahra ölü ve etrafı Arabistan yarımadası Şam ve Filistin topraklarına yayılan bir havzada tarih sahnesindeki yerlerini almışlardır⁴.

Arapların tarihi incelenirken en çok tekrar edilen ve en belirgin iki ana dönem vardır. Arap tarihi ile alakalı dönemler İslâm öncesi (Câhiliye) ve İslâm sonrası şeklinde tasnif edilirken ontolojik açıdan sosyal hayatlarından bahsederken kabile ve şiir kelimeleri çok sık tekrar edilir. Bu kavramlar Arap aklının oluşumunda temel yapı taşları niteliğindedir⁵. İslâm, özelde ve ilkin Arapları sonra da tüm Ortadoğu halklarını etkilemiş olması hasebiyle İslâm öncesi ve sonrası şeklindeki tasnif ortak bir tasniftir. Bu çalışmada üzerinde durulacak olan kavramlar kabile ve şiir, dolayısıyla kabilecilik ve şairlik olacaktır. Zira Arap halkları günümüze kadar geniş bir kabile kültürü ile yaşamakta ve şiir, dillerinin temel kaynağı olma özelliğini korumaktadır.

Şiir, Arapçanın öteden beri yegâne kaynağıdır. Bu yönüyle Arapçaya bir şiir dili diyebiliriz. İslâm öncesi dönem, Kur'an'ın da ifade ettiği şekilde "Câhiliye"⁶ olarak isimlendirilmektedir. Ancak buradaki cehalet mücerret anlamda okuma yazma bilmeme anlamında değil İslâm'ın temel inanç ve ahlak öğretisinden yoksun olmayı ifade etmektedir. Dolayısıyla Câhiliye dönemi tümüyle reddedilen bir dönem değil, belli alan ve çerçevede reddedilen bir dönemdir diyebiliriz. Zira cahiliye dönemi şiir ve edebiyatı, İslâm döneminin dil ve lafızlara taalluk eden meselelerinde önemli bir referans olarak görülmüştür. Bu konuda Hz. Ömer'den şöyle bir rivayet aktarılmaktadır "Divanınıza (Câhiliye şiiri) sahip çıkın, onda kitabınızın tefsiri, Sözüünüzün anlamları vardır⁷. Kur'an, dili hakkında apaçık bir Arapça olarak indirildiğini belirtir. Arapça da bu yönüyle kutsal bir dil olarak görünse de aslında Arapçayı en arı ve saf şekilde konuşanların Câhiliye döneminde dışsal etkilere İslâm dönemi kadar maruz kalmayan Câhiliye şairlerinin olduğu aşikardır. Dolayısıyla Arap şiir ve şairlerinin, İslâm dönemi Arap ve diğer halkların dini naslarını daha iyi anlaması açısından referans bir kaynak olduğunu söyleyebiliriz.

⁴ Yıldız, Hakkı Dursun, "Arap", *DİA*, III, 272-273.

⁵ Bkz.el-Câbirî, *Muhammed, Arap Aklının Oluşumu*, çev. İbrahim Akbaba, İstanbul 2000, s. 43.

⁶ Âl-i İmran (3) 154; Mâide(5) 50; Mü'minûn(33) 33; Feth(48) 26.

⁷ Nâyif, Ma'rif , el-Edebu'l- İslâmî, Dâru'l-Nefâis, Beyrut, 2008, s.171.; İbn Sa'd, Muhammed, *et-Tabakâtu'Kubrâ*, nşr. Muhammed 'Abdulkadir 'Atâ, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut 1410/1990, I, 37.

1.1- Kadim Arap Kabileleri

Soy ve halkların çeşitliliği insanlığın ikinci babası olarak kabul edilen Hz. Nuh(as)'tan sonra üç oğlu Sâm, Hâm ve Yâfes ile başladığı üzerinde nesep alimleri ittifak etmişlerdir. Araplar da Sâm'ın soyundan gelmektedir⁸. Bir rivayete göre ise Sâm Arap, Fars ve Rumların babasıdır⁹. Arap Sâm'dan sonra ikinci kritik isim Kahtân b. 'Âbir b. Şâlih b. Arfehaşd b. Sâm'dır. Kahtân b. 'Âbir Arab-ı 'Âribe olarak adlandırılan asıl Arapların atası olarak kabul edilmektedir. Mekân olarak Arabistan yarımadasının güneyinde yerleşen Kahtân b. 'Âbir tüm Yemen ile kabilelerinin ortak atasıdır. Yukarıda ifade edilen Arab-ı 'Âribe ile daha önce ifade edilen soyu tükenen veya asimile olan Arab-ı Bâideden sonra üçüncü bir kısım daha vardır ki bunlar da sonradan Araplaşan anlamında Arab-ı Musta'ribe'dir. Hicaz ve özel olarak Mekke topraklarında ilk yerleşenler olarak Hz. İsmail ve soyu bu başlık altında değerlendirilir. Burada meşhur Arap kabilelerini ana hatlarıyla ele almanın faydalı olacağı kanaatindeyiz.

1.1.1 Kahtanîler

Güney kesimin Arapları denilince şüphesiz akla ilk Yemen gelir. Yemen, kadim Arap kabilelerinin merkezi olma özelliğini tarih boyunca taşımıştır¹⁰. Câhiliye dönemindeki Yemen'in sınırları eş Şıhr, Hadramevt ve Umman'a kadar yayılan coğrafyayı kapsamaktaydı. En önemli şehirleri de San'â, Main, Necran ve Zafâr'dır. Soy bakımından ise ihtilaflar olmakla beraber bütün bölgenin soyunun Ya'rub b. Kahtân b. 'Âbir b. Şâlih b. Arfehaşd b. Sâm b. Nuh'dur. Bu şahıs bütün Yemen kabilelerinin babası olarak kabul edilmektedir¹¹. Arap soylarının taksimindeki Arab-ı 'Âribeyi oluşturanlar da Kahtanlılar olarak kabul edilmektedir¹². Câhiliye döneminin

⁸ Taberî, *Târîhu'l-Umem ve'l-Mulûk*, nşr. Ebû Suheyb, Beytu'l-Efkâr ed-Duveliyye, Riyad, ts., I, 66.

⁹ Muğtiyye, Ahmed, *Târîhu'l-'Arabi'l-Kadîm*, Dâru's-Safve, Beyrut, 1414/1994, s. 6.

¹⁰ İbn Sa'd, *et-Tabakâtu'l Kubrâ*, nşr. Muhammed Abdulkâdir 'Atâ, Daru'l-Kutubi'l-'İlmiyye, 1410/1990, I, 38.

¹¹ ed-Dârekutnî, Ebu'l-Hasen 'Ali b. 'Amr, *el-Mu'telif ve'l-Muhtelif*, nşr. Muvaffak b. 'Abdullah b. 'Abdulkâdir, Dâru'l-Garbi'l-İslâmî, Beyrut 1406/1986, I, 237.

¹² Fayda, Mustafa, "Kahtân", *DİA*, XXIV, 201.

sonlarına doğru yaşamış olan el-Efveh el-Evdî'nin soyu da Kahtanlılara dayanmaktadır¹³.

1.1.2 Himyer

Arabistan yarımadasında bulunun en kalabalık Arap kabilesidir. Kahtanîlerden sonra bölgenin siyasî otoritesini ele geçiren Himyer b. Sebe' b. Yeşcub b. Ya'rub b. Kahtân soyundan gelenlerin oluşturduğu bir kabiledir. Himyer, kral olarak yaklaşık 50 yıl boyunca bölgeye hükmetmiş ve altı erkek çocuğu olmuştur. Himyerîler, Yemen'in güneyindeki Cened şehri ve civarında yaşıyorlardı. Ayrıca Himyerîler savaşçı ve yayılmacı tutumları ile bölgede kurulan diğer devletlerden farklılaşır.¹⁴ Himyer'in oğulları Mâlik, Âmir, Amr, Sa'd ve Vâsile'den yeni kollar ortaya çıkmıştır¹⁵.

1.1.3 Adnanîler

Kuzey bölgesinde yaşayan Arapların atası olarak kabul edilirler. Nesep alimleri tarafından soyları ittifak ile Hz. İsmâil'e kadar dayanmaktadır. Asıl yurtları Arabistan topraklarındaki Necd'tir ve Kureyş kabilesi dışındaki kabileleri bedevi hayatı yaşamaktaydılar¹⁶. Daha sonra Irak, el-Cezire, Tuhâme ve Hicâz gibi yerlere dağılıp yerleşen Adnanîlerin birçok kolu vardır¹⁷. Bunlardan İslâm tarihinde de karşımıza çıkan önemli kolları şunlardır; Mudar, Kuzâ'a, Rabî'a, Me'âd ve 'Akk.

1.1.4 Cürhümlüler

Cürhümlülerin atası, Cürhüm b. Kahtan'a dayanmaktadır. Hicaz'da yaşamaktaydılar ve Kâbe inşa edildiğinde oradaydılar. Kâbe'nin etrafında İsmailîler ile beraber uzun yıllar yaşadılar ta ki Yemen kabilelerinden biri olan Huzâ'alar gelip hakimiyetlerine son verene kadar. O zaman da Huzâ'aların lideri 'Amr b. Luhay idi ve o, Araplarda putperestliği başlatan ilk kişi olarak kabul edilir. Şam tarafından görüp

¹³ İbn Sa'd, III, 186. el-Kelbî, Ebû Munzir Hişâm b. Muhammed b. es-Sâib, *Neseb Me'ad ve'l-Yemeni'l-Kebîr*, nşr. Nâci Hasân, 'Âlemu'l Kutub, Kahire, 1408/1988, I, 267.

¹⁴ Kelpetin, Mahmut, *İslam Öncesi kuzey ve güney Arabistan*, Kuramer Yayınları, İstanbul, 2016, s. 109.

¹⁵ Algül, Hüseyin, "Himyerîler", *DİA*, XVIII, 62.

¹⁶ Kehhâle, 'Ömer Rızâ, *Mu'cemu Kabâili'l-'Arabi'l-Kadîme ve'l-Hadîse*, Muessesetu'r-Risâle, Beyrut, 1414/1994, II, 761.

¹⁷ Kehhâle, II, 761.

beğendiği bazı putları getirerek Kâbe'nin içine koyar ve böylece Araplarda putperestlik yayılmaya başlar¹⁸.

1.1.5 Kureyş

Adnanîlerden oldukları kabul edilmektedir. Nesebi Kureyş b. Bedr b. Kinâne şeklinde devam etmektedir. Kureyş kabilesi de ikiye ayrılır. Birincisi Kusay b. Kilâb oğulları olan Kureyş el-Bitâh'tır ikincisi de Kusay'ın çocukları dışında olan ez-Zevâhir olarak adlandırılanlardır¹⁹. Kusay b. Kilâb, Resulullah'ın soy ağacındaki beşinci babasıdır. Asıl ismi Zeyd veya Yezid'tir. Kureyşten ise birçok kabile türemiştir. Bunlardan bazıları şunlardır: Benî Hâris b. Fihri, Benî Cumh, Benî Temim, Benî Zuhre, Benî 'Abduddâr, Benî Nevfel, Benî Muttalib, Benî Hâşim, Benî Umeyye'dir²⁰.

Geçmişten günümüze kabileciliğin hüküm sürdüğü Arap toplumunda, kabileler adına söylenecek çok şey vardır. Ancak burada kapsamımızın dışında olduğundan sadece yukarıdaki bilgiler ile yetineceğiz.

2. el-EFVEH el-EVDÎ'NİN HAYATI VE NESEBİ

Nesep âlimleri ismi ve nesebi hakkında ihtilaf etmemişlerdir. Gerçek adı Salâe b. 'Amr b. Mâlik b. 'Avf b. el-Hâris b. 'Avf b. Münebbih b. Evd b. Sa'b b. Sa'd el-'Aşîre'dir²¹. Mezhiclidir. Künyesi de Ebû Rabî'a'dır. İbn Hazm ise nesebini kısaltarak Salâe b. 'Amr b. 'Avf b. Münebbih b. Evd b. Sa'b şeklinde kaydetmiştir²². Arapça Salâe kelimesinin anlamı güzel koku çıkarmak için bitkilerin üzerinde dövüldüğü geniş taş, bir çeşit havan anlamına gelir²³. Efveh kelimesi ise büyük dudaklı ve dişlek

¹⁸ el-İbşîhî, Ebu'l Feth, *el-Mustatraf fi Kulli Fenin Mustazraf*, 'Âlemu'l-Kutub, Beyrut, 1998/1419, s. 329.

¹⁹ Avcı, Casim, "Kureyş", *DİA*, XXVI, 442.

²⁰ İbn Hazm, Ebû Muhammed 'Ali b. Ahmed, *Cemheretu'l-Ensâb* nşr. Komisyon, Dâru'l-Kutubi'l-'İmiyye, Beyrut 1403/1983, I 464.

²¹ İbn Kuteybe, Ebû Muhammed 'Abdullah b. Muslim b. Kuteybe ed-Dîneverî, *eş-Şi'r ve'ş-Şu'arâ*, Dâru'l Hadîs, Kahire, 1423/2002, I, 217.

²² İbn Hazm, I, 411.

²³ Mustafa, İbrahim, *Mu'cemu'l-Vasît*, Dâru'd-Da'va, ts. I, 349.

anlamına gelmektedir²⁴. Şair Salâe de büyük dudaklı ve dişlek olduğu için Efveh olarak lakablandırılmıştır.

el-Efveh el-Evdî için ayrıca el-Ezdî diyenler de vardır²⁵. Bunun sebebi de bazı şiirlerinde Ezdîler ile övünmesi ve Ezdîleri öven şiirler söylemesidir²⁶. Babası hakkında fazla bir bilgi mevcut değildir. Babası ile ilgili bilinenler yine el-Efveh'in şiirinde kendisinden bahsettiği kadardır. Adı nesebinde de belirtildiği gibi 'Amr b. Mâlik'tir. Ayrıca ona "فارس الشوہاء" Şevhâe'nin süvarisi de denilmektedir. Şevha atının adıdır. Bu isimlendirme Câhiliyede meşhurdur. Zira her at uzun ve mükemmel olduğunda bu şekilde isimlendirilir. Başka bir beyitte de lakabının "الصرماء" Sarma süvarisi olduğu da geçmektedir. Beyitlerde geçen her iki şahid onun meşhur bir süvari ve binici olduğunu göstermektedir. Ayrıca el-Efveh kadim Arap şairlerinden kabul edilir.

2.1. Şairliği

Şairin şiirsel açıdan yeri hakkında âlimlerden çok sayıda görüş nakledilmiştir. Efveh Arapların meşhur ve güçlü süvarilerinden biri olarak kabul edilmektedir. Şiirlerinde kullandığı kelime ile vasıflardan dolayı Efveh'in şiir ve şairliği diğerlerine öncelenmiştir. Kelbî babasından rivayet ederek şöyle der: Efveh, Câhiliye şairlerinin öncü ve büyüklerindendi. Kavminin efendisi ve savaşlarda komutanlarıydı. Kavmi onu sever ve görüşlerine göre hareket ederdi. Ayrıca Arapların hikmetlilerinden de sayılırdı²⁷. Ebû Hilal el-Askeri ise "Hafir"i (Deve ayağı) taşa benzeten ilk kişi Efveh'tir²⁸ demiştir. Ebu'l-Ferec ise birçok kişi ve seslerden bahsederken Efveh için "O, Arapların Câhiliye döneminin en meşhurlarındandır. Şiirlerinde hikmet, binicilik ve coşku temalarını çok işlemiştir. O hikmetli şairlerden sayılmaktadır. Binicilik hakkında kendisi için söylenenler hikmetinden daha az değildir. Şiirlerinde kendi kahramanlığı ve kavminin girdiği savaşlarda kazandığı zaferleri konu olarak çokça

²⁴ İbn Manzûr, *Lisânu'l-'Arab*, Dâru Sâdır, Beyrut, 1414/1993, XIII, 525.

²⁵ el-Hemedânî, Hasen b. Ahmed, *Sıfatu Cezîreti'l-'Arab*, nşr. Muhammed b. 'Ali el-Ekva' el-Hûlî, San'â', Mektebetu'l-İrşâd, 1990, s. 176.

²⁶ el-Hamevî, Yâkût b. 'Abdillâh, "*Dâratu'n-Nassâb*", *Mu'cemu'l-Buldân*, Dâru Sâdır, Beyrut, 1995, II, 430.

²⁷ Ebu'l-Ferec el-İsfahânî, *el-Eğânî*, Dâru'l Kutub, Mısır, XII, 169.

²⁸ Abdusselâm M. Hârûn, *Mecmu'atu'l-Ma'ânî*, Dâru'l Cîl, Beyrut, 1412/1992, II, 111.

işlemiştir. Ek olarak Câhiliye döneminin izlenimlerini ince ve az rastlanır biçimde resmetmektedir. Kendi kavminin içinde kendisine itaat edilen bir liderdi²⁹” demektedir.

el-Efveh şiirlerinde zor kelimelere yer vermiştir. Bundan dolayı da birçok sözlükte kelimelerin anlamları açıklanırken lugatçılar onun şiirlerine başvurmuştur. Bu noktada onun şiirlerine başvurmayan Arapça bir sözlüğün olmadığını söylemek abartı olmasa gerektir. Örnek olarak İbn Manzûr (ö. 711/1311) yaklaşık kırk farklı yerde Efveh’in şiirlerine başvurmuştur.

2.2 Şiirin Mevsukiyeti

Diğer eski Câhiliye şairlerinde olduğu gibi el-Efveh el-Evdi’nin de şiirinde bazı şüpheler vardır. Zira yazının gelişmemiş olması sebebiyle genellikle riveyete dayanmış olması bu şüpheleri güçlendirmektedir³⁰. Doğrusu genel anlamda ilk dönem İslâm tarihinden bu günümüze kadar Câhiliye şiirinin güvenilirliği problemi varlığını sürdürmektedir³¹. Hz Ömer’e nispet edilen “Şiir, ondan daha doğru bir ilme sahip olmayan bir kavmin (Arapların) ilmi idi...”³² sözünden şiirin, Arapların hafızası olduğunu anlamaktayız. Ancak bütünüyle rivayet edilmemiş olması, sadece sözlü olarak intikal etmiş olması ve râvilerin güvenilirliği gibi bazı problemlerden dolayı Câhiliye şiirinde genel anlamda şüpheler mevcuttur³³. Bunlara ek olarak el-Efveh el Evdi’de olduğu gibi bazen isim veya künye benzerliğinden dolayı farklı dönemlerde yaşamalarına rağmen şairlerin ve şiirlerinin karışması ihtimali de güvenilirliği zedelemektedir. Bu konuda özel olarak Efveh’in şiirindeki şüpheden bahsedecek olursak, Ali b. Muhammed el-Efveh ile el-Efveh el-Evdi’nin karıştırılmasına değinebiliriz. Câhız da bu karışıklığa değinerek her iki şairden de örnek beyitler getirmek sureti ile Câhiliye dönemindeki el-Efveh ile İslâm dönemindeki el-Efveh’i birbirinden ayırır. Ancak yine Câhız, el-Efveh el Evdi’nin bazı kaside ile beyitlerin

²⁹ Ebu’l-Ferec el-İsfahânî, XII, 169.

³⁰ Çetin, M. Nihad, *Eski Arap Şiiri*, Edebiyat Fakültesi Matbaası, İstanbul, 1973, s. 24.

³¹ el-Esed, Nâsiruddîn, s. 380.

³² el-Cumahî, Muhammed b. Sellâm, *Tabakâtu Fuhûli’s-Şu’arâ*, Beyrut, ts. s.10.

³³ Mehmet Yalar, “Câhiliye Şiirinin Tarihsel Gerçekliği Problemi”, *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, c. 17, sy. 2 (2008), s. 99-100.

ona ait olmadığını da iddia etmektedir. Câhız, Efveh el-Evdi'nin önce şu beytini rivayet eder:

كثِيبُ الْقَذْفِ يَرْمِيكُمْ بِهِ فَارِسٌ فِي كَفِّهِ لِلْحَرْبِ نَارٌ
Küçük atım bir kor ateş gibi size saldırır, süvarisi de elindeki ateşle sizinle savaşır

Câhız bu beyti zikrettikten sonra şöyle der; bu kasideyi rivayet eden hiçbir ravinin kasidenin ona ait olmadığını iddia ettiklerini görmedik. Ancak nasıl oluyor da Câhiliye devrinde yaşayan bir adam “القَذْفِ” ve “رمي” kelimelerini bu şekilde kullanabilmektedir. Bu terimler sadece Müslümanların kullandığı terimlerdir ve daha önce kimse bu kavramları bu şekilde kullanmamıştır³⁴. Câhız burada Kur'an'da şeytanlar ile cinler için kullanılan bu kavramlardan şiirinin orijinal olmadığına delil olarak sunmuştur. Ancak dikkatlice baktığımızda bu kavramların başka Câhiliye şairleri tarafından da kullanıldığını görebilmekteyiz³⁵. Ayrıca Câhiliye döneminde yaşayan Arapların da Haniflik, Yahudilik ve Hristiyanlıktan uzak olmadığını da bilinen bir gerçektir. Bundan dolayı bazı ortak noktalardan İslâm dönemine benzer kavramlar kullanılması da muhtemeldir. Son olarak bunun da belirtilmesi gerekir ki el-Efveh el-Evdi'ye yönelik şüpheler onun varlığı ve tümüyle şiirinin güvenilirliği değil bazı kasidelerinin ona ait olmadığı hakkındadır. Zira bu gibi iddia ve şüpheler de sadece Câhiliye şairleri ile alakalı değil Abbasîler döneminde yaşayan bazı Müslüman şairler hakkında bile bu gibi şüpheler bulanabilmektedir.

2.3. Hakkında Söylenenler

Şairin Arapların meşhur süvarilerinden biri olması doğal olarak onun savaşçı biri olduğunu göstermektedir. Ömrünün ciddi bir bölümü genellikle zaferi ile sonuçlanan savaşlar ile geçmiştir. Onun hikmet sahibi bir şair olmasından kaynaklanan sözlerindeki inceliğin meşalesi, günümüze kadar hâlâ aydınlatmaktadır. Bunlara rağmen şairin şiirlerini incelediğimizde hayatında üzüntü, keder ve karamsarlığın olduğu merhaleler geçirdiğini anlamak mümkündür. Şairliği hakkında çok sayıda alim onun Arapların hikmet ehli ve en iyi şairlerinden olduğunu belirtmiştir. İbn Kutebe

³⁴ Câhız, *el-Hayevân*, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 2. Baskı, Beyrut, 2003, VI, 459.

³⁵ Bkz. İbn Manzûr, IX, 277.

şairimizin aşağıdaki beytini rivayet ederek Arapların en güzel beyitlerden olduğunu rivayet etmiştir³⁶.

إِنَّمَا نِعْمَةٌ قَوْمٍ مُتَعَةٌ وَحَيَاةُ الْمَرْءِ ثَوْبٌ مُسْتَعَارٌ³⁷

Şüphesiz kavmin nimeti bir faydalanmadır, kişinin hayatı ödünç alınmış bir elbisedir.

Arap dili ve edebiyatının önemli âlimlerinden olan Sa‘leb (ö. 291/914) en ince ve güzel beyitler bahsinde el-Efveh’in aşağıdaki beytini rivayet ederek en az kelime ile en çok anlam barındıran beyitlerden olduğunu rivayet eder³⁸.

لَا يَصْلُحُ النَّاسُ فَوْضَى لَا سِرَاءَ لَهُمْ وَلَا سِرَاءَ إِذَا جُهِلَهُمْ سَادُوا³⁹

Önderleri olmayan kavim kargaşadan kurtulamaz câhilleri başa geçtiğinde de, önderlik olmaz.

Arap dilinin bir başka önemli alim, eleştirmen ve dilcilerinden olan es-Se‘âlibî (ö. 426/1038) edebiyat ve hikmet bahsinde el-Efveh’in aşağıdaki beyitlerini örnek getirerek el-Efveh’in Arapların meşhur hikmetlilerinden olduğunu kanıtlamaktadır⁴⁰.

تُفَى الْأُمُورُ بِأَهْلِ الرُّشْدِ مَا صَلَّحَتْ فَإِنْ تَوَلَّوْا فَبِالْأَشْرَارِ تَنْقَادُ⁴¹

İşler kavmin rüşd ehline dönderilir ve başta oldukları sürece işler yolundadır, yüz çevirirlerse, o zaman kavmi kötüler yönetir.

وَالْبَيْتُ لَا يُبْتَنَى إِلَّا لَهُ عَمْدٌ وَلَا عِمَادَ إِذَا لَمْ تُرْسَ أَوْتَادُ

فَإِنْ تَجَمَّعَ أَوْتَادٌ وَأَعْمَدَةٌ وَسَاكِنٌ بَلَغُوا الْأَمْرَ الَّذِي كَادُوا⁴²

Ev direksiz ayakta durmaz, kazıklar sağlam çakılmazsa direk de olmaz.

Kazık, direk ve sakinler bir araya gelirse, kastettikleri amaçlarına ulaşırlar.

³⁶ İbn Kuteybe, I, 217.

³⁷ el-Efveh el-Evdî, *Divan*, nşr. Muhammed Altuncî, Dâru Sâdır, Beyrut, 1998, s. 73.

³⁸ Sa‘leb, Ebû'l ‘Abbâs, *Kavâidu ‘ş-Şi‘ri*, nşr. Ramadan ‘Abduttevâb, Mektebetu'l-Hancî, 2. Baskı, Kahire, 1995, s. 76.

³⁹ el-Efveh, s. 66.

⁴⁰ es-Se‘âlibî, Ebû Mansûr ‘Abdumelik b. Muhammed b. İsmâil, *el-Muntehal*, nşr. Ahmed Abû ‘Ali, el-Matba‘atu’t-Ticârîye, İskenderiye, 1319/1901, s. 172.

⁴¹ el-Efveh, s. 66.

⁴² el-Efveh, s. 65-66.

Şairimiz el-Efveh el-Evdî hakkında yukarıdaki örneklerde olduğu gibi liderlik, kahramanlık ve hikmetli olmak ile alakalı birçok delil sunmak mümkündür. Ancak burada konumuzun kapsamını aşacağından bu örnekler ile iktifa ediyoruz.

2.4. Ölümü

el-Efveh el-Evdî'nin ölüm tarihi ile alakalı net bir bilgi mevcut değildir. Bazı alimler yaşadığı zamanı Hz. İsa'ya kadar geri götürse de bu tarihin makul bir tarih olmadığı aşikardır. Zira Arap hakkında bilgi sahibi olduğumuz Arap şairleri genellikle Risâletten iki yüzyıl öncesinden sonrasına kadar gidebilmektedir. Yaşadığı dönem hakkında alimler farklı görüşler bildirseler de en çok tercih edilene göre yakın Câhiliye döneminde yaşamış ancak ölümü hakkında klasik kaynaklarda bilgi verilmemiştir⁴³. Ayrıca bazı şiirlerinden çok yaşadığı anlaşılmaktadır. Luvîs Şeyho onun 570 yılında vefat ettiğini söylemektedir. Buna karşın Ömer Ferrûh ise onun 560 yılında vefat ettiğini ifade eder. Her iki rivayete göre şair için hicretten yaklaşık yarım asır önce yaşamış olduğunu söyleyebiliriz. Bu da ondan rivayet edilen şiirlerin sıhhatini biraz daha güçlendirmektedir.

Söz konusu şiirlerinde yaşlandığından dolayı fiziksel olarak eskisi gibi olmadığını ancak ruh ve düşünce olarak eskisinden hiçbir farkının bulunmadığından söz etmektedir. Bu gibi yaşı ve dönemi ile ilgili karinelere onun muhtemel ölüm tarihinin m. 550-575 aralığında olduğunu diyebiliriz. Bu tarihlendirmenin kesin olmamakla beraber ölüm tarihine yakın olduğunu düşünüyoruz.

⁴³ Hakkında yalnızca kazılar sonucu çıkarılan kitabeler, tabletler ve başka eserler vasıtasıyla bilgi sahibi olduğumuz, M. V. yy.'dan önceki ilk cahiliye çağını, M. V. yy.'dan İslamiyetin gelişine kadar geçen yaklaşık bir asırlık dönem de ikinci cahiliye çağını oluşturur. Bkz. Demirayak, Kenan, *Arap Edebiyatı Tarihi-I*, Fenomen yayınları, Kayseri, 2014, s. 9.

I. BÖLÜM

eI-EFVEH eI-EVDÎ'NİN ŞİİRİNDE MUHTEVA ÖZELLİKLERİ

I.1. Şiir ve Teması Hakkında Genel Bilgiler

İnsanoğlunun maruz kaldığı kendisi dışındaki tabiatı, zihninin içinde yeniden kurarak ifade etme etkinliği diyebileceğimiz şiir, alabildiğince geniş bir çerçeveye sahiptir. Yaşanılan hayatın değişik bir yorumu olan şiir, doğal olarak muhtevasında hayatın her yönüne değinmektedir. Ancak nihayetinde her şiir, şairin yaşayıp ürettiğinden ibaret olduğu için şairin görmek ve yaşamak istediği ya da istemediği ile sınırlıdır. Dolayısı ile şiiri anlamak için şairi de tanımak gerektiği su götürmez bir gerçektir. Böylece el-Efveh el-Evdî'nin şiirindeki muhteva özelliklerinin de şairin yaşadığı dönemin özelliklerini barındırdığını söyleyebiliriz. Kabileciliğin hâkim olduğu ve kabileler arası savaşların sürekli cereyan ettiği İslâm öncesi Arap yarımadasında şiir, bu savaşların adeta bir silahı olabilmekteydi. Şairimiz el-Efveh el-Evdî'nin de bir kabile reisi ve süvari olduğu düşünüldüğünde şiirinin muhteva özelliğinde Fahr (Övünme), hamâse, hicâ gibi özelliklerin ön planda olduğu görülmektedir. Burada el-Efveh el-Evdî'nin divanındaki şiirlerin muhteva özelliklerini ele alacağız.

I.1.1. Fahr

Sözlükte övünme⁴⁴ anlamına gelen epik şiir diyebileceğimiz fahr, övünme ve medhin iç içe geçtiği bir şiir türüdür. Terim olarak şairin yaptığını övme, övülmeye layık olma durumudur. İbn Reşîk, övünme ve medih şiirlerinin aynı olduğunu belirterek her ikisinde kabul ve reddedilen unsurların benzerliğini ifade eder.⁴⁵ Klasik Arap Edebiyatında fahr türü şiirlerin oldukça fazla olduğunu söylemek mümkündür. Buna sebep olarak birçok etken sıralanabilir. Bu sebeplerden en bariz olanı Arap kabileleri arasında sürekli devam eden savaşlardır. Sürekli özellikle de kuzey ve güney Arapları arasında süregelen savaşlar her bir tarafın diğer tarafa karşı üstünlüğünü

⁴⁴ Devellioğlu, Ferit, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat*, Aydın Kitabevi, 22. Baskı, 2005, s. 363.

⁴⁵ İbn Reşîk, el-Kayrevânî, *el-'Umde fi Mehâsini's Şi'r ve Âdâbih*, nşr. M. Muhyiddîn 'Abdulhamîd, Dârü'l Cîl, Beyrut, 1401/1981, II, 143.

ispatlama çabasını doğurmuştur ki bu da o dönemin en güçlü propaganda aracı olan şiir ile mümkün olmuştur.

Şair el-Efveh'in kabile bir reisi ve süvari olması, şiirlerinde sürekli bir aksiyonun hissedilmesine sebep olmaktadır. Câhiliye dönemi çöl Arapları için kabileler arası çatışma veya bir çatışma hazırlığı içinde olmak rutin bir durum olarak kabul edilir. Doğrusu şiir de edebî bir uğraştan ziyade daha çok bir propaganda aracı olarak kullanılıyordu. Dolayısıyla tüm Câhiliye şairlerinin ortak özelliği kendi silahının (şiirinin) daha güçlü olduğunu ispat etmek adına manzumelerinde fahr (övünme) temasını işlemeleridir. Böylece Efveh el-Evdî'nin divanındaki şiirlerin çoğunluğunda fahr temasının işlendiğini söylememiz mümkündür. Şimdi el-Efveh el-

- 1- وَبِرَوْضَةِ السُّلَّانِ مِمَّا مَشَهُدٌ وَالْحَيْلُ شَاجِيَةٌ وَقَدْ عَظُمَ الثُّبَى
 - 2- تَحْمِي الْجَمَاجِمِ وَالْأَكْفِ سُوْفُنَا وَرَمَّحْنَا بِالطَّعْنِ تَنْتَظِمُ الْكُلَى
 - 3- فِي مَوْقِفِ دَرِبِ الشَّبَا وَكَأَنَّمَا فِيهِ الرِّجَالُ عَلَى الْأَطَائِمِ وَالْأَطَى
 - 4- وَكَأَنَّمَا أَسَلَتْهُمْ مَهْنَوَةٌ بِالْمُهْلِ مِنْ نَدْبِ الْكَلُومِ إِذَا جَرَى
 - 5- عَافُوا الْإِتَاوَةَ وَاسْتَقَّتْ أَسْلَافُهُمْ حَتَّى ارْتَوَوْا غَلًّا بِأَنْزِبَةِ الرِّدَى
 - 6- أَضَحَّتْ قَرِينَةُ قَدْ تَغَيَّرَ بِشْرُهَا وَتَجَهَّمَتِ بِتَحِيَّةِ الْقَوْمِ الْعِدَى
 - 7- أَلَوْتُ بِإِصْبَعِهَا وَقَالَتْ إِنَّمَا يَكْفِيكَ مِمَّا لَا تَرَى مَا قَدْ تَرَى
 - 8- مَا بَالُ عِرْسِي لَا تَبْشُ كَعَهْدِهَا لَمَّا رَأَتْ سِرِّي تَغَيَّرَ وَإِنِّي⁴⁶
- Evdî'nin divanındaki fahr temalı şiirlerine göz atalım.

1- Süllân Dağı'nın bahçelerinde manzaramız vardır, topluluklar izdiham oluşturduğunda, atlar heyecana gelir ve ağızları açıktır.

2- Kılıçlarımız başlarımız ve ellerimizi korur, mızraklarımız ise böbreklere saplanır.

3- Keskin kılıçların kızıştığı bir yerdeyiz, adamlarımız kor ateşler içinde güçlü atlara binmişler gibi.

4- Yaralardan akan kanlarla mızraklarının ucu katranla yağlanmış gibi.

5- Kavmim haracı aldı, Onların ataları helak kovasıyla ikinci defa ölüme kandı.

⁴⁶ el- Efveh, s. 53-55.

6- Karımın tavrı değişmeye başladı, öldürölmek için gelen yabancılar selamıyla somurttu.

7- Parmağıyla işaret etti ve dedi ki, Gördüklerin görmediklerine yeter.

8- Ne oluyor karıma, hayret! Hiç bu kadar sevinmemiştii, bünyem gevşeyip, zayıf düştüğünden beri.

Şair, Araplar arasında savaş alanı olarak bilinen Sullân dağı çevresine atıfta bulunarak kavminin savaşçılık güç ve cesareti ile övünmektedir. Kasidede ilk olarak nefes nefese verilen bir mücadeleli, çarpışma anında dizginleri çekilen atların ağızlarının sürekli açık olmasıyla tasvir etmektedir. Sonrasında ise düşmanı silahları ile nasıl hezimete uğrattığını belirtir. Kasidesinin son kısmında ise şairimiz, savaş sonrasında esirler ile geri döndüklerinde eşinin esirleri gördüğü andaki tepkisini ifade etmiştir. Zira eşi düşmanlarının esir alınmasını değil öldürölmelerini istemektedir. Eşinin bu şekildeki tepkisini de ifade eden el-Efveh böylece düşmanlarına karşı ne

1- وَإِنِّي لَأُعْطِي الْحَقَّ مَنْ لَوْ ظَلَمْتُهُ أَقْرَرْتُ وَأَعْطَانِي الَّذِي أَنَا طَالِبُ
2- وَأَخَذْتُ حَقِّي مِنْ رِجَالِ أَعْرَازَةٍ وَإِنْ كَرُمْتَ أَعْرَافُهُمْ وَالْمَنَاسِبُ⁴⁷
kadar acımasız olduklarını ifade etmeyi amaçlamaktadır.

1- Şüphesiz ki ben, kendisine zulmettiğimi söyleyene hakkını veririm. O da istediğimi verir.

2- Güçlü adamlardan da hakkımı alırım, asil ve konum sahibi olsalar da.

Efveh burada kendini adil olarak tanımlamaktadır. Sahip olduğu bu adil karakter ile kendisine zulmettiğini iddia eden bir kişiye hakkını verebileceğini söylemektedir. Burada dikkat çeken önemli husus zulmettiği bir kişiye hakkını geri iade edebileceğini belirtmesidir. Bu durum şairimizin güç ve nüfuz sahibi olan biri olmasının onu bir zorbaya dönüştürmediğini göstermektedir. Ayrıca zulme uğradığı zaman da kendisine zulmedenler güçlü ve nüfuz sahibi olsalar bile yine de hakkını almaktan geri durmayacağını da belirtmektedir. Hakkını her türlü alabileceğinin ifade

⁴⁷ el-Efveh, s. 56.

eden bu sözünün, nüfuz sahibi ve güçlü bir kabile reisi olmasından kaynaklandığı da aşikardır.

- 1- لَنَا بِالذُّحْرَضَيْنِ مَحَلُّ مَجْدٍ وَأَحْسَابٌ مُؤْتَلَةٌ طِمَاحٌ
- 2- وَأَفْرَاسٌ مُدَّلَّلَةٌ وَبَيْضٌ كَأَنَّ مُتَوْنَهَا فِيهَا الْوَجَاحُ⁴⁸

1- *Duhrudayn'da*⁴⁹ üstün bir konumumuz vardır, saygıdeğer, asil ve hırslı atalarımız.

2- *Yumuşak başlı (itaatkâr) atlarımız ve parlak kılıçlarımız, gövdesinde pürüzsüz taş varmış gibi.*

Şair burada Benî Sa'd kabilesine ait bir su yeri olan Duhrudayn denilen yerdeki derin ve köklü olan kabilesinin şanından bahsetmektedir. Kendisi ile övündüğü şeylerin çokluğu ve çeşitliliğini de bildirmek için ayrıca itaatkâr atları ve beyaz parlak kılıçlarına vurgu yapmaktadır. Özellikle itaatkâr atlara vurgu yapmak atın savaşlarda çok önemli bir faktör olmasından dolayıdır ki çoğu zaman savaşın kaderini değiştirebilecek bir unsur olarak karşımıza çıkmaktadır. Parlak kılıçlar şeklindeki tamlamasında şairimiz, kınından çıkarılan ve çatışma esnasında düşmanın gözlerini kamaştıran son ışık olduğunu ifade etmektedir. Şöyle ki kılıçlarını kınından çıkarıp düşmanları ile savaşmaya başladıklarında, düşmanlarının bu hayatta en son gördükleri şeyin başlarının üstünde keskinliğinden dolayı parlayan kılıç olduğunu söyleyerek sahip olduğu güç ile övünmektedir.

Şairimizin babasından bahsettiği ve fahr temasını işlediği bir başka örnek de şudur;

- 1- أَبِي فَارِسُ الصَّرْمَاءِ عَمْرُو بْنُ مَالِكٍ
- 2- عَدَاةَ أَقَامَ النَّاسُ فِي حَجَرَتَيْهِمْ
- 3- بِضَرْبِ يُطِيرُ الْهَامَ عَنِ سَكِنَاتِهِ
- 4- فَمَا غَمَّرَتْهُ الْحَرْبُ إِذْ شَمَّرَتْ لَهُ
- 5- وَقَوْمِي إِذَا كَحَلُّ عَلَى النَّاسِ صَرَّخَتْ
- 6- وَكَانَ إِتْيَامًا كُلُّ حَرْفٍ غَزِيرَةً
- عَدَاةَ الْوَعَى إِذْ مَالَ بِالْجَدِّ عَائِرُ
- ضِرَابًا كَمَا ذِيَدَ الْخِمَاسِ الْبَوَاكِرُ
- وَإِصْرَادٍ طَعْنٍ وَالْقَنَا مُتَشَاكِرُ
- وَلَا خَارَ إِذْ جُرَّتْ عَلَيْهِ الْجَرَائِرُ
- وَلَاذًا بِأَنْدَاءِ الْبُيُوتِ الْأَبَاعِرُ
- أَهَانُوا لَهَا الْأَمْوَالَ وَالْعَرِضُ وَافِرُ

⁴⁸ el-Efveh, s. 63.

⁴⁹ Yer isimidir. Bkz. el-Bekrî, Muhammed, *Mu'cemu Mestu'cime min Esmâi'l-Bilâd ve'l-Mevâdi*, nşr. Mustafa es-Sekkâ, 'Âlemu'l Kutub, Beyrut, 1403/1983, II, 544.

7- هُمْ صَبَّحُوا أَهْلَ الطِّفَافِ وَسِرْبِيَةَ بِشُعْتِ عَلَيَّهَا الْمُصَلِّتُونَ الْمَغَاوِرُ

8- كَأَنَّ الْجِيَادَ الشُّعْتِ تَحْتَ رِحَالِهِمْ سَمَامٌ دَعَاهَا لِلْمَزَاجِفِ نَاجِرٌ⁵⁰

1- Babam süvari 'Amr b. Mâlik, tökezleyenlerin olduğu vakitte savaşa erkenden atılırdı.

2- İnsanları diyarlarında ikamet ettiği sabah vakti vururduk, develerin sulanmak için tutulması gibi.

3- Başları uçuran kılıçların, şiddetle çarpışan ve bedenlere saplanan mızrakların vuruşuyla.

4- Onu savaş korkutmaz, çünkü ona hazırdır, suçlar ona yıkılsa da kuvvetten düşmez.

5- Kavmim, kıtlık insanları kuşattığı ve hayvanların tersi evlerin etrafına yapıştığı zaman,

6- Değerli tüm develer kesildiği zaman, mallarını harcadılar, onurlarını korudular.

7- Toz toprak içindeki iyi atlar üstündeki bu cesur savaşçılar, Tifâf⁵¹ ve Sirbe'ye⁵² sabahleyin girdiler.

8-Semerleri içindeki toz toprağa bulanmış has atlar, şiddetli sıcaklığın suya sürüklediği susuz kuşlar gibidirler.

Bu kasidesinde şairimiz el-Efveh el-Evdî, babasına övgü ile başlamıştır. Babasının çatışmalara Sarmâ' adlı atı ile dalarak çarpışmasından ve zafer kazanmasından bahsetmiştir. Devamla düşmanlarına kendi diyarlarında hareket imkânı tanımadan ansızın saldırılarını anlatmaktadır. Saldırının şiddetini ve güçlerinin çokluğunu göstermek için tek bir kılıç hamlesi ile düşmanı yere serdiklerini belirtir. Kasidenin devamında ise zor şartlara rağmen kabilesinin varlığını devam ettirdiğinden bahsederken kıtlık gibi musibetlerin güçlerini düşürmediğini zikreder. Kıtlık gibi bir musibetten sonra atlarının savaşlardaki koşuşmalarını susamış kuşların

⁵⁰ el-Efveh, s. 69.

⁵¹ Yer isimdir. Bkz. el-Hamevî, IV, 35.

⁵² Yer isimdir. Bkz. Rızâ, Ahmed, *Mu'cemu Metni'l-Luga Dâru Mektebeti'l-Hayât Beyrut*, 1958, III, 134.

suya uçuşlarına benzetmiştir ki böylece en zorlu dönemlerde bile güçlerinden ödün vermediklerini belirtmektedir.

- 1- بِمَنَاقِبِ بَيْضٍ كَأَنَّ وُجُوهَهَا زُهْرٌ قُبَيْلَ تَرْجُلِ الشَّمْسِ
- 2- رَقَّوْا كَمُنْتَشِرِ الْجَرَادِ هَوَتْ لِلْبَطْنِ فِي دِرْعٍ وَفِي ثُرْسِ
- 3- وَكَأَنَّهَا إِقْبَالُ غَادِيَةِ حَطَّتْ إِلَى إِقْلِ مِنْ الْحَبْسِ⁵³

1- Kavminin güzel faziletleri vardır, Yüzleri, güneşe yüzünü dönen çiçekler gibi parlaktır.

2- Hizmet için dağılırlar, yayılmış çekirgeler gibi, kalkan ve zırh içinde koşuşup dururlar.

3- Süratli sığırların basık burunlu ineklere saldırmaları gibi, hızlıydılar.

Şair, çekirgenin özelliklerini kullanarak, kavmini katıksız ve saf şemal ile vasıflandırmaktadır. Kavminin yüzleri güneş doğmadan önce çıkan ışınları gibi parlaktır. Ayrıca nicelik açısından çölde sık görülen çekirge sürülerine benzetmektedir. Bu benzetme ile hem sayılarının sayılamayacak kadar çok olduğunu, hem de bir açıdan karşı koyulamaz olduklarını bildirmektedir. Son beyitte karşı koyulamaz çokluklarını vahşi yaban sığırlarının ineklere saldırmasına benzeterek saldırı düzenledikleri andaki hissettikleri duyguya vurgu yapar.

- 1- أَيُّهَا السَّاعِي عَلَى آثَارِنَا نَحْنُ مَنْ لَسْتَ بِسَعَاءٍ مَعَهُ
- 2- نَحْنُ أَوْدٌ حِينَ تَصْطَلُّ الْقَنَا وَالْعَوَالِي لِلْعَوَالِي مُشْرَعَهُ
- 3- يَوْمَ تُبْدِي الْبَيْضُ عَنْ لَمَعِ الْبُرَى وَلِأَهْلِ الدَّارِ فِيهَا صَعَصَعَهُ
- 4- ثُمَّ فِينَا لِلْقَرَى نَارٌ يُرَى عِنْدَهَا لِلضَّيْفِ رُحْبٌ وَسِعَهُ

1- Ey izimizde yürümeye çalışan, bizimle yürüyecek biri değilsin.

2- Biz Evd'iz, uzun mızrakların birbirine girdiği savaş anında,

3- Kadınların bilezik ve halhalleri gösterdiği ve ıstırap duyduğu gün, bütün cesaretimizle savaşırız.

4- Sonra bizde misafire ikram hazırlamak için ateş ve hoş geldin temennisi vardır.

⁵³ el-Efveh, s. 89.

Kavmi ile övünen şair, bu kasidesinde kendilerinin övgü ve şanlarında yanlarında başkalarına yer olmadığını söylemektedir. Kasidenin başındaki ilk beyit ile şair övgüye layık olmanın ötesinde kendilerini mutlak övgü sahipleri olarak gördüğü ve övülmek isteyenlerin de ancak kendilerini takip ederek buna sahip olabileceklerini söylemektedir. Bu durum Câhiliye dönemi kabile savaşlarının bir açıdan sonucu olmasının yanında, aynı savaşların sebeplerini de meydana getirmektedir. Şöyle ki güçlü olan her kabile gücünü gerekçe göstererek diğer kabilelerin itaat etmelerini istemesi bir savaş sebebi olabilmektedir. Kasidenin devamında ise şair, kadınların bilezik ve halhallarının görünmesinden söz etmektedir. Bu ifade ile şair, savaşın şiddetinden dolayı normalde örtülü olduğundan görünmeyen kadınların bilezik ve halhallarının görünmeye başlamasından söz etmektedir. Bu durum ise savaş meydanında çarpışan erkekleri kaybetmeleri halinde eşlerinin cariye olabilme ihtimalinden dolayı daha fazla cesaretlendirmektedir. Kasidenin sonunda da bu kahramanlık güç ve kudretin kendilerini bir zorbaya dönüştürmediğini ifade etmek için misafir ve dostları için hazırlanan yemek ateşinin sürekli yanıyor olması ile övünmektedir.

1- مَتَا مُسَافٍ يُسَافِي النَّاسَ مَا يَسْرُوا	2- تَتَبَّعَ أَسْلَافَنَا عَيْنٌ مُخَدَّرَةٌ
3- سَوْدٌ غَدَائِرُهَا بُلُجٌ مَحَاجِرُهَا	4- وَقَدْ غَدَوْتُ أَمَامَ الْحَيِّ يَحْمِلُنِي
5- مُضَبَّرٌ مِثْلَ رُكْنِ الطَّوْدِ تَحْمِلُهُ	6- أَعْرُ أَسْقَفُ سَامِي الطَّرْفِ نَظَرْتُهُ
7- فَظَلَّ بَيْنَ لَخَاقِيْقٍ وَتَنْهِيَةِ	8- حَتَّى إِذَا غَابَ قَرْنُ الشَّمْسِ أَوْ كَرَبَتِ
9- شَأَلَتْ ذُنَابَاهُ وَاهْتَاَجَتِ ضَبَابَتُهُ	10- لَا الشَّدُّ شَدُّ إِذَا مَا هَاجَهُ فَرَعٌ
11- كَالهَوْدَجِ السَّاطِعِ المَحْفُوفِ يَحْمِلُهُ	12- يَنْقُدُ ذُو رَقَّةٍ تَهْفُو جَوَانِبُهُ
13- كَالْأَسْوَدِ الحَبَشِيِّ الحَمَشِ يَتَبَّعُهُ	
فِي كَفِّهِ أَكْعُبُ أَوْ أَقْدُحُ عُطْفُ	
مِن تَحْتِ نَوَلِجِهِنَّ الرِّيطُ وَالضَّعْفُ	
كَأَنَّ أَطْرَافَهَا لَمَّا اجْتَلَى الطَّنْفُ	
وَالفَضْلَاتَيْنِ وَسَعِيِي مُحْنِقُ شَسِيفُ	
يَدَا مَهَاةٍ وَرَجُلَا خَاضِبٍ يَجِفُ	
لِيَنَّ أَصَابِعُهُ فِي بَطْنِهِ هَيِّفُ	
يَخْذِمُ أَطْرَافَ تَنُومٍ وَيَنْتَنِفُ	
وَظَنَّ أَنَّ سَوْفَ يُولِي بَيْضَهُ العَسْفُ	
فِي قَائِمٍ لَا يُرِيدُ الدَّهْرَ يَنْكَشِفُ	
وَلَا الرِّفِيفِ إِذَا مَا رَفَتْ يِعْتَرِفُ	
صَقْبَانٍ مِنْ عَرَعَرٍ مَا فَوْقَهُ كَنَفُ	
كَمَا هَفَا فُرُوعِ الأَيْكَةِ العَرَفُ	
وَدُّ طَمَاطِمُ فِي آذَانِهَا النُّطْفُ	

- 14- هَابِ هَيْبٌ مُدِلُّ يَعْمَلُ هَزْجٌ طَفْطَافُهُ ذُو عِفَاءٍ يَقْنِقُ جَنِيفٌ
15- يَرُوحُ غَلْمَانُنَا دُسْمًا مَشَافِرُهُمْ رُقْنًا بِأَيْدِيهِمُ الْأَحْرَادُ وَالسَّادَفُ
16- يَقُولُ وُلْدَانُنَا وَيَلًا لِأُمَّكُمْ كُلُّ امْرِيءٍ مِنْكُمْ يَسْعَى لَهُ تَأْفٌ⁵⁴

1- Bizden kumar oynayanlar var, zar ve kadehler ellerinde olduğu sürece kazanırlar.

2- İri gözlü güzel kadınlarımız da, odalarında ve süslü elbiseleriyle babalarımızı gözleriyle takip ederler.

3- Saç örgüleri siyahtır, göz yuvaları parlaktır, odalarından çıktıklarında, kol ve bacaklarının düzgünlüğü ortaya çıkar.

4- Bir kavmimin önüne çıktım, yanımda iki tane olmakla beraber, çok zayıf ve cılız bineğe bindim.

5- Bu at, dağın yanı gibi güçlüdür, sağlam kaslara sahiptir, ön ayakları vahşi sığırların ayakları gibi, arka ayakları ise, dişi devekuşunun ayakları gibi kırmızıdır ve hızlıdır.

6- Bu atımın alnında beyazlık var, kemikleri kalın ve uzundur, bununla beraber karnı zayıftır.

7- Çatlakları ve suları aşıyor ve vadi kenarındaki otlardan koparıp yiyor.

8- Ta ki güneşin tarafı batınca veya yakınlaşınca, zannediyor ki aydınlığı karanlık kaplayacak.

9- Kuyruğunu sallar, öfkelenir ve başına gelecekleri bilmek istemez.

10- Korktuğu zaman onu hiçbir şey tutamaz ve süratine kimse yetişemez.

11- Etrafı sarılmış hevdec gibi, onu üzerinde gölge olan ardıçtan yapılmış iki uzun direk tutar.

12- Bu ince at, hız ve sertliğinden dolayı neredeyse ikiye ayrılacak, tıpkı çiçeklerin ağaçların dalları üzerinde uçuşması gibi.

⁵⁴ el-Efveh, s. 95-99.

13- İnce bacaklı siyah Habeşî gibidir, ardından kendisi gibi siyah olan ve kulaklarında inci taşıyan adamlar gelir.

14- Aheste yürüyen, büyük, atılgan, atik, süratli, yumuşak tenli, uzun tüylü, çalışkan bir attır.

15- Gençlerimiz doyarak kalkarlar, dudakları et yemekten kararmıştır, kalktıklarında elleri hörgüç ve etin yağıyla yağlanmıştır.

16- Çocuklarımız der ki; annenize yazıklar olsun, her biriniz çok yemekten kendini helâk etmeye çalışıyor.

Bu kasidesinde şair, Câhiliye dönemi Arap yarımadasında yaygın olan toplumsal hayatın rutin bir hâlini dile getirmektedir. Kumar, kadın ve şarap Câhiliye dönemi sosyal hayat ile şiirin en önemli figürleridir. Şairimiz bu kasidesinde yine gücün belirtisi olan kumarda kazanmayı, güzel kadınlara sahip olmayı ve güzel içkilere ulaşmayı belirterek kendi ve kavmi ile övünmektedir. Kaside genel hatları ile el-Efveh el-Evdî ve kabilesinin kendi dönemindeki diğer çoğu kabileden farklı olarak temel gereksinimlerinden barınma (güvenlik) ihtiyacını karşılamasının ötesinde hayatlarını lezzetli bir tarzda kaygısız ve gururla yaşadıklarını göstermektedir.

Kasidenin dikkat çeken bir diğer yanı da yoğun bir benzetme ile dinleyiciye mukayese yapmasını sağlayarak şairin övülmeye doğal olarak layık olduğunu hissettirmesidir.

جَأَبْنَا الْخَيْلَ مِنْ غَيْدَانَ حَتَّى 1
وَقَعْنَاهُنَّ أَيَّمَانَ مِنْ صُنَافٍ 55
وَبِالْغَرْقِيِّ وَالْعَرَجَاءِ يَوْمًا -2
وَأَيَّامًا عَلَى مَاءِ الطَّفَافِ 55

1- Gaydân'dan⁵⁶ atlar getirdik, ta ki Sunâf Dağı'nın sağından onları geçirdik.

2- Bir gün Garkî⁵⁷ ve 'Arcâ'da,⁵⁸ başka günlerde de Tafâf'ta⁵⁹ saldırdık.

⁵⁵ el-Efveh, s. 99.

⁵⁶ Yemen'de Gaydân b. Hacer'e nispet edilen bir yerin adıdır.

⁵⁷ Yer ismidir. Bkz. el-Hamevî, IV, 194.

⁵⁸ Yer ismidir. el-Bekrî, III, 931.

⁵⁹ Yer ismidir. Kahtaniler'e mensup Yemenli bir Arap kabilesi. Bkz. Câsim Avcı, "Mezhic", DİA, TDV Yayınları, Ankara, 2004, XXIX, 543.

Bu iki beyitte şair kavmi ile Yemenli bedevilere yaptığı baskından söz etmektedir. Bu baskında önce Gaydân b. Hacer'e nispet edilen Gaydân yöresine saldırırlar. Saldırı zafer ile sonuçlandıktan hemen sonra atlarını Tafâf dağının sağına doğru sürüp Garkî ve 'Arcâ diye adlandırılan yerlere de baskın yaparlar. Bu beyitlerde şair, gücünü ve dayanıklılıklarını ispatlayarak övünmektedir.

- 1 دَعْتَنَا بَنُو سَعْدٍ إِلَى الْحَرْبِ دَعْوَةً وَ لَمْ يَكُ حَقًّا فِي السِّلَابِ خُذُولُهَا
-2 فَسَائِلٌ بِنَا حَيِّي مُرَيْبٍ فَمَارِبٍ بِرَائِسِ حَجْرٍ حَزْنُهَا وَسُهُولُهَا
-3 فَأَبْنَا بِحَوْرٍ كَالظِّبَاءِ وَجَامِلٍ وَ لَمْ يَمْنَعِ الْبَيْضَ الْجِسَانَ بُعُولُهَا
-4 تُنَاغِي الْعَضَارِيطَ الْمُشَاءَةَ خَرَائِدُ تُنَمِّسِحُ أَطْرَافَ الْقِلَاصِ ذُيُولُهَا⁶⁰

1- Benî Sa'd bizi savaşa çağırırdı, ganimet toplamada kaçanların hakkı yoktur.

2- Bizi Râisi Hacr'deki⁶¹ Mureyb⁶² ve Me'rib⁶³ kabilelerine sor; kolay ve zor yer bırakmadan onlara saldırdık.

3- Ceylan gibi kızlar ve kadınlarla döndük, kocaları onları kurtarmak için bir şey yapamadı.

4- İffetlerinden korkarak elbiselerinin eteklerini yerde sürükleyen bakire kızlar, kendilerini kurtarma ümidiyle köleleri çağırıyorlardı.

Lâm kafiyeli bu makta'da şair el-Efveh el-Evdî kendini ve kabilesini överken övgüyü Benî Sa'd kabilesine sitem üzerine inşa etmiştir. Öyle ki, Benî Sa'd kabilesi kendisi ile kabilesini savaşa çağırır ve savaştan sonra ganimetlerin taksiminde adaletsizlik yaparlar. Şair buna sitem ederken savaşın kazanılmasında en büyük etkenin kendileri olduğunu söylercesine, yaptıkları kahramanlıkları saymaktadır. Ayrıca Câhiliye dönemi kabile savaşlarının kadın açısından ne kadar trajik bir durum olduğu da makta'nın sonunda görülmektedir. Artık cariye olacak olan kadınların eşleri

⁶⁰ el-Efveh, s. 102.

⁶¹ Yer isimdir. Bkz. el-Bekrî, II, 624.

⁶² Yemen'de bir kabiledir. Bkz. el-Bekrî, IV, 1170.

⁶³ Ezd kabilesinin yurdudur. Bkz. ez-Zamahşerî, Ebu'l-Kâsım Mahmûd b. 'Amr, *el-Cibâlu ve'l-Emkinetu ve'l-Miyâhu* Dâru'l-Fadîle, Kahire, 1999, s. 36.

ve aileleri tarafından nasıl kurtarılmaya çalışıldığı ile esir edilen kadınların kurtulmak için nasıl çaba gösterdiklerini resmetmektedir.

- 1- فَسَائِلُ جَمَعْنَا عَنَّا وَعَنَّهُمْ غَدَاةَ السَّيْلِ بِالْأَسْلِ الطَّوِيلِ
- 2- أَلَمْ نَتْرُكْ سَرَائِهِمْ عِيَامِي جُثُومًا تَحْتَ أَرْجَاءِ الدُّيُولِ
- 3- تُبَكِّئُهَا الْأَرَامِلُ بِالْمَالِي بَدَارَاتِ الصَّافَائِحِ وَالنَّصِيلِ
- 4- وَقَدْ مَرَّتْ كُفْمَاءُ الْحَرْبِ مِنَّا عَلَى مَاءِ الدَّفِينَةِ وَالْحَجِيلِ⁶⁴

1- Bizi ve düşmanlarımızı bir sor bakalım, sel sabahında uzun mızraklarımızla onlara hücum ettiğimizde,

2- Liderlerini süt içme temennisinde bırakmadık mı, eteklerin altında

3- Dul kadınlar, Dârâtu's-Safâih⁶⁵ ve Nasîl'deki⁶⁶ evlerinde ellerindeki yas ve gözyaşı mendilleriyle yas tutuyorlardı.

4- Silah kuşanmış süvarilerimiz Defîne ve Hacîl⁶⁷ suyuna biz,i ulaştırdılar.

Şair, yukarıdaki makta'da genel anlamdaki tüm övünme şiirlerinde olduğu gibi kendini ve kabilesini överken şahitler göstermektedir. Bu şahitler genellikle kendilerine hücum ederek bozguna uğrattıkları kabileler olurken bazen de kahramanlık sergiledikleri mekânlar da olabilmektedir. Şairimiz burada soru sorarak aslında bilmediği bir durumu öğrenmek değil aksine, çok iyi bildiği bir hakikatin ikrarını yaptırmak istemektedir. Böylece şahit olarak gösterdiği mekân ve kişiler ile beraber kahramanlığını bizzat tecrübe eden topluluklara da gücünü itiraf ettirmek istemektedir.

- 1- سَقَى يَمْنَتَيْنِ لَمْ نَجِدْ لَهُمَا أَهْلًا بِحَقْلِ لَكُمْ يَا عِرَّ قَد رَابِنِي حَقْلًا
- 2- نُقَاتِلُ أَقْوَامًا فَتَسْبِي نِسَاءَهُمْ وَلَمْ يَرَ ذُو عِرِّ لِنِسْوَتِنَا جِجْلًا
- 3- نَقُودُ وَنَأْبَى أَنْ نُقَادَ وَلَا نَرَى لِقَوْمِ عَلَيْنَا فِي مَكَارِمِهِمْ فَضْلًا
- 4- وَإِنَّا بِطَاءِ الْمَشِيِّ عِنْدَ نِسَائِنَا كَمَا قَدِّدَتْ بِالصَّيْفِ نَجْدِيَّةٌ بُزْلًا
- 5- نَظَلُّ غِيَارِي عِنْدَ كُلِّ سَتِيرَةٍ نُقَلِّبُ جِيدًا وَاضِحًا وَشَوَى غَبْلًا
- 6- أَلَا أَبْلِغَا عَنِّي يَزِيدَ بْنَ عَامِرٍ بِأَنَا أَنْسُ لَا تُضَيِّغُ لَنَا دَحْلًا

⁶⁴ el-Efveh, s. 103.

⁶⁵ Yer ismidir. Bkz. el-Hamevî, II, 428.

⁶⁶ Bir kuyunun ismidir. Bkz. el-Hamevî, V, 289.

⁶⁷ İki su kaynağı ismidir. Bkz. el-Hamevî, II, 226.

7- وَإِنَّا لَنُعْطِي الْمَالَ دُونَ دِمَائِنَا وَنَأْبَىٰ فَمَا تُسْتَأْمُونَ دِمَّ عَقْلًا⁶⁸

1- (kimsesiz) pamuk tarlalarınıza uğradım kimseyi göremedik, ey izzet(liler) beni tarla karşıladı,

2- Kavimlerle savaşıyoruz ve kadınlarımızı esir alıyoruz, güç sahibi hiç kimse de kadınlarımızın halhallerini göremez.

3- Öncülük ederiz ama boyun eğmeyiz, iyiliklerinde hiçbir kavmi kendimizden üstün görmeyiz.

4- Şüphesiz biz, kadınlarımızın yanına yavaş yürürüz, yazın yağmurun hareket etmesini engellediği güçlü antilop gibi.

5- Biz örtünmüş kadınların yanındayız ve çok kıskancız, boyunları açık elleri doludur.

6- Dikkat edin, benden Yezîd b. 'Âmir'e iletin, biz intikamımızı yerde bıraktırmayan insanlarız.

7- Şüphesiz biz, canımızın yerine mal veririz, hakkımız olan diyet konusunda pazarlık yapmayız.

Ebû 'Amr eş-Şeybânî'nin dediğine göre el-Efveh el-Evdî yukarıdaki şiirinde Beni 'Âmir'den bir grubu övmektedir. Kendisi ile aralarında önceden bir kan davası vardı. Aralarındaki kin de gittikçe artmıştı. Daha sonra el-Efveh el-Evdî kan davası sonucu fazladan öldürülenlerin diyetini Benî 'Amr'a verdi. Benî 'Amr da diyeti kabul ederek anlaşılardı⁶⁹. Bu kasidede şair, önce kavmini övmektedir. Yukarıdaki şiirinde el-Efveh, ilk önce kimsesiz ve terk edilmiş bir diyarda olduğunu vurgulamaktadır. Buradaki terk edilen diyar ile kendisiyle karşılaşma cüretini bulamayanları kastetmektedir. Ayrıca ilk beyitte geçen ey izzet(liler) şeklindeki hitap küçültme şeklinde bir ifadedir. Şairimiz bu şekildeki bir hitap ile kendini izzetli sananlara seslenerek korkaklıklarını belirtmek istemektedir. Ayrıca yukarıda bahsedilen kan davasının diyet ile son bulmasından önce diyet teklif etmesinin bir zayıflık değil, artık

⁶⁸ el-Efveh, s. 100-101.

⁶⁹ el-Efveh, *Divan*, s. 100, neşredeninin notu.

öldürmeye değer başkalarının olmamasından dolayı yapıldığını ifade etme eğiliminde olduğu görülmektedir.

- 1- ذَهَبَ الَّذِينَ عَهَدْتُ أَمْسٍ بِرَأْيِهِمْ
 - 2- وَإِذَا الْأُمُورُ تَعَاظَمَتْ وَتَشَابَهَتْ
 - 3- وَإِذَا عَجَاجُ الْمَوْتِ ثَارَ وَهَلْهَلَتْ
 - 4- بِالدَّارِعِينَ كَأَنَّهَا غُصْبُ الْقَطَا أَل
 - 5- كُنَّا فَوَارِسَهَا الَّذِينَ إِذَا دَعَا
 - 6- كُنَّا فَوَارِسَ نَجْدَةٍ لِكِنَّهَا
 - 7- وَلِكُلِّ سَاعٍ سُنَّةٌ مِمَّنْ مَضَى
 - 8- وَكَأَنَّمَا فِيهَا الْمَذَانِبُ خِلْفَةٌ
 - 9- فِينَا لِثَعْلَبَةَ بْنِ عَوْفٍ جَفْنَةٌ
 - 10- وَمَذَانِبٌ مَا تُسْتَعَارُ وَجَفْنَةٌ
 - 11- مَنْ كَانَ يَشْتَوِي وَالْأَرَامِلُ حَوْلَهُ
 - 12- فِي كُلِّ يَوْمٍ أَنْتَ تَفْقَدُ مِنْهُمْ
 - 13- لَمْ يَبْقَ بَعْدَهُمْ لِعَيْنِي نَاطِرٌ
 - 14- إِلَّا الْمَمْلَمَةُ مِنْ رَجَالٍ قَدْ بُلُوا
 - 15- إِنَّا بَنُو أَوْدَ الَّذِي بِلِوَائِهِ
 - 16- وَبِهِ تَيَمَّنَ يَوْمَ سَارَ مُكَائِرًا
 - 17- وَلَقَدْ نَكُونُ إِذَا تَحَلَّلْتَ الْخُبَا
 - 18- وَالذَّهْرُ لَا يَبْقَى عَلَيْهِ لِقُوَّةٌ
 - 19- مِنْ دُونِهَا رُتْبٌ قَادِنِي رُتْبَةٍ
- مَنْ كَانَ يَنْقُصُ رَأْيُهُ يَسْتَمْتِعُ
فَهُنَاكَ يَعْتَرِفُونَ أَيْنَ الْمَفْرَعِ
فِيهِ الْجِيَادُ إِلَى الْجِيَادِ تَسْرَعُ
أَسْرَابِ تَمَعُجُ فِي الْعَجَاجِ وَتَمْرَعُ
دَاعِي الصَّبَاحِ بِهِ إِلَيْهِ نَفْرَعُ
رُتْبٌ فَبَعْضُ فَوْقَ بَعْضٍ يَشْفَعُ
تَنْمَى بِهِ فِي سَاعِيهِ أَوْ تُبْدِعُ
وَدُمَّ الدِّلَاءِ عَلَى قَلْبِي تُنْزَعُ
يَأْوِي إِلَيْهَا فِي الشِّتَاءِ الْجُوعُ
سَوْدَاءُ عِنْدَ تَشْيِجِهَا مَا تُرْفَعُ
يُرْوِي بِأَيْتَةِ الصَّرِيفِ وَيُشْبِعُ
طَرْفًا وَأَيُّ مَخِيلَةٍ لَا تُقْلِعُ
مَا تَسْتَنِيْمُ لَهُ الْعُيُونُ وَتَهْجَعُ
فَهُمُوهُمُو وَأَخُو الْمَمْلَمَةِ يَجْرَعُ
مُنِعَتْ رِئَامٌ وَقَدْ غَزَاهَا الْأَجْدَعُ
فِي النَّاسِ يَقْتَتِصُ الْمَنَاهِلَ تُبَّعُ
مِنَّا الرَّئِيسُ ابْنُ الرَّئِيسِ الْمَقْنَعُ
فِي رَأْسِ قَاعِلَةٍ نَمَّتْهَا أَرْبَعُ
مِنْهَا عَلَى الصَّدَعِ الرَّجِيلِ تَمْتَعُ⁷⁰

1- Dün sözlerine tutunduklarım gitti, düşüncesi zayıf olan görüş sahiplerinden istifade eder.

2- İşler büyüyüp, birbirine benzeyince, orada sığınılacak yer nerede diye itiraf ederler.

3- Savaş olunca, ölüm tozu yükselince ve atlar birbirine hızlıca yaklaşıncı,

4- Tozun içine dalıp, hızlıca saldıran kuş sürüsü gibi olan, zirha bürünmüş kahramanlarımızla,

⁷⁰ el-Efveh, s. 91-94.

- 5- Biz, sabah vakti çağırınların davetine icabet etmekte tereddüt etmeyen savaş süvarileriyiz.
- 6- İyilik süvarileriyiz. Ancak bu iyiliğin dereceleri var, bazıları bazılarından önce gelir.
- 7- Herkesin geçmişlerden alıp, izlediği bir metodu vardır, bu metotla ya çabasını artırır ya da hüsrana uğrar.
- 8- Sanki orada su taşkınları var, peşpeşe kulpundan tutulan ve kuyu suyundan doldurulan kovalar.
- 9- Bizde Sa'lebe b. 'Avf⁷¹'in büyük çanağı var, kışın aç kalanlar ona sığırır.
- 10- Kabahatler ödünç alınmaz. Kaynayan siyah çanaklar kaldırılmaz.
- 11- Kışa giren ve etrafında dul kadınlar bulunan, saf gümüş tabaklarda yedirilir ve doyurulur.
- 12- Her gün onlardan birini kaybedersen, hangi bulut yağmur yağdırmaktan vazgeçer ki?
- 13- Onlardan sonra gözlerim manzaraya bakmaz, Gözler uykuya dalmaz ve talep etmez.
- 14- Ancak kınama belaya uğrayan adamlardan gelir, kınayanların korkması gerek.
- 15- Şüphesiz biz, sancağıyla Riâm⁷²'a girişi engelleyen Evd'in çocuklarıyız, Ecda⁷³ ile savaştı.
- 16- Kral, onunla Riâm'ı kutsadı, bize yönelip, sayılamayacak kadar çok asker topladığı zaman, Ecda' peşpeşe pınarlar akıtmıştı.
- 17- Biz, ayağa kalktığımızda, ancak atalarından beri reisimiz olan bizi ikna edebilir.
- 18- Zaman, yüksek dağın başına çıkan kartalı bile bırakmaz.

⁷¹ Evd kabilesinin atası. Bkz. İbn Hazm, s. 411.

⁷² Yemen'de haccedilen bir evdir. Bkz. Kehhâle, I, 306.

⁷³ Himyerlilerin kutsadığı önünde kurbanlar kesip dini törenler yaptığı bir ev. Bkz. Taberî, *Sahih ve Da'if Târîhi't-Taberî*, nşr, Muhammed Subhî, Dâru İbn Kesîr, Dimaşk, 1428/2007, VI, 439.

19- Başka dereceleri de vardır, en düşüğü ise güçlü adamın üstüne çöker.

Yukarıdaki kasidesinde el-Efveh, geçmişin birikim ve tecrübelerine özlem duyan serzenişli bir giriş yaptıktan sonra asıl işlemek istediği fahr temasını işlemeye başlar. Şairimiz, Câhiliye şiirinde sıkça rastlanan cömertlik ile övünerek kabilesinin ilk atası olan Sa‘lebe b. ‘Avf’tan beri cömert olduğunu belirtir. Sonrasında ise Himyer krallığının Kâ‘besi gibi olan en önemli dinî merkezlerine⁷⁴ geçişi engelleyecek kadar büyük bir zafer kazandıklarından bahseder. Şairimiz Himyerlilerin en önemli dinî merkezlerine baskın düzenleyebilecek kadar güçlü olduğunu ve bir krallığa dahi kafa tutabilecek güce sahip olduklarını belirtmek istemektedir. Kasidenin sonunda zamana vurgu yaparak hayatın geçiciliğine ve en güçlü kralın dahi bir gün zamanın karşısında mağlup olacağını belirtir. Son beyitte ise zamanın yok edici ve sürekli galip gelen yönünün farklı derecelerinin olduğunu ancak en güçlü adamları mağlup etmesinin de bu derecelerin en zayıfı olduğunu belirtmektedir. Böylece şairimiz düşmana karşı övünürken kendisinin de geçici olduğunu belirtmiş olur ancak nihayetinde zamanın dışında kendisini yenecek başka bir güç olmadığını da dolaylı olarak belirtir.

وَشَوَاتِي خَلَّةٌ فِيهَا دُوَارُ	1-	إِنْ تَرَى رَأْسِي فِيهِ قَزَعٌ
وَهِيَ لَوْنَانِ وَفِي ذَلِكَ إِعْتِبَارُ	2-	أَصَبَحْتَ مِنْ بَعْدِ لَوْنٍ وَاحِدٍ
خِلْعَةٌ فِيهَا إِرْتِفَاعٌ وَإِنْحِدَارُ	3-	فَصُرُوفُ الدَّهْرِ فِي أَطْبَاقِهِ
إِذْ هَوَّوْا فِي هُوَّةٍ مِنْهَا فَغَارُوا	4-	بَيْنَمَا النَّاسُ عَلَى عَلَيَّائِهَا
وَحَيَاةُ الْمَرءِ ثَوْبٌ مُسْتَعَارُ	5-	إِنَّمَا نِعَمَةٌ قَوْمٍ مُتَعَمَّةٌ
مِنْ مُدَاهِ تَخْتَلِيهَا وَشِيفَارُ	6-	وَأَيَّالِيهِ إِلَّا لِلْقُوَى
وَكَمَا كَرَّتْ عَلَيْهِ لَا تُغَارُ	7-	تَقَطَّعُ الْأَيْلَةُ مِنْهُ قُوَّةٌ
ظَلَفٌ مَا نَالَ مِنَّا وَجُجَارُ	8-	حَتَّمِ الدَّهْرُ عَلَيْنَا أَنَّهُ
لَيْسَ عَنْهَا لِامْرِئٍ طَارَ مَطَارُ	9-	فَلَهُ فِي كُلِّ يَوْمٍ عَدْوَةٌ
جُرْهُمًا مِنْهُنَّ فَوْقَ وَغِرَارُ	10-	رَيْشَتِ جُرْهُمٌ نَبْلًا قَرْمَى
وَإِدْرَاعُ اللَّامِ فَالطَّرْفُ يَحَارُ	11-	عَلَّمُوا الطَّعْنَ مَعْدًا فِي الْكُلَى
قَدْ عَلَاهَا نَجْدٌ فِيهِ إِحْمِرَارُ	12-	وَرُكُوبُ الْخَيْلِ تَعْدُو الْمَرْطَى
أَنْ تَرُومُوا النِّصْفَ مِنَّا وَتُجَارُ	13-	يَا بَنِي هَاجَرَ سَاءَتْ خُطَّةٌ
فَعَلَيْهِ الْكَرُّ فِيكُمْ وَالْغَوَارُ	14-	إِنْ يَجُلُ مُهْرِي فِيكُمْ جَوْلَةٌ

⁷⁴ Taberî, *Sahih ve Da‘if Tarîhi’t-Taberî*, VI, 439, İbn Hazm, s, 494.

- 15- كَشَّهَابِ الْقَذْفِ يَرْمِيكُمْ بِهِ
 16- شَنَّ مِنْ أَوْدٍ عَلَيْكُمْ شَنْئَةً
 17- فَارِسٌ صَعَدْتُهُ مَسْمُومَةٌ
 18- مُسْتَطِيرٌ لَيْسَ مِنْ جَهْلِ وَهْلٍ
 19- يَحْلُمُ الْجَاهِلُ لِسِلْمٍ وَلَا
 20- نَحْنُ أَوْدٌ وَلَاوِدٌ سُنَّئَةٌ
 21- سُنَّئَةٌ أَوْرَثْنَاهَا مَنَاجِجٌ
 22- نَحْنُ قُدْنَا الْخَيْلَ حَتَّىٰ انْقَطَعَتْ
 23- كَلَّمَا سِيرْنَا تَرَكَنَا مَنَزَلًا
 24- وَتَرَى الطَّيْرَ عَلَىٰ أَثَارِنَا
 25- جَحَقْلٌ أَوْرَقٌ فِيهِ هَبْوَةٌ
 26- تَرَكَ النَّاسُ لَنَا أَكْتَاْفُهُمْ
 27- مُلْكُنَا مُلْكُ لَقَاخٍ أَوْلٌ
 28- وَلَقَدْ كُنْتُمْ حَدِيثًا زَمَعًا
 29- نَحْنُ أَصْحَابُ شَبَابٍ يَوْمَ شَبَابِ
 30- عَنكُمْ فِي الْأَرْضِ إِنَّا مَنَاجِجٌ
- فَارِسٌ فِي كَفِّهِ لِلْحَرْبِ نَارٌ
 إِنَّهُ يَحْمِي جَمَاهَا وَيَغَارُ
 تَخْضِبُ الرُّمَحَ إِذَا طَارَ الْعُجَارُ
 لِأَخِي الْجِلْمِ عَلَى الْحَرْبِ وَقَارُ
 يَقْرُ الْجِلْمُ إِذَا مَا الْقَوْمُ غَارُوا
 شَرَفْتُ لَيْسَ لَنَا عَنْهُ قَصَارُ
 قَبْلَ أَنْ يُنْسَبَ لِلنَّاسِ نِزَارُ
 شُدُنُ الْأَفْلَاءِ عَنْهَا وَالْمِهَارُ
 فِيهِ شَتَّىٰ مِنْ سِبَاعِ الْأَرْضِ غَارُوا
 رَأَى عَيْنِ ثِقَّةً أَنْ سَتُّمَارُ
 وَنُجُومٌ تَتَلَطَّطِي وَشَرَارُ
 وَتَوَلَّوْا لَاتَ لَمْ يُغْنِ الْفِرَارُ
 وَأَبَوْنَا مِنْ بَنِي أَوْدٍ خِيَارُ
 وَذُنَابِي حَيْثُ يَحْتَلُّ الصَّغَارُ
 بِصِفَاحِ الْبَيْضِ فِيهِنَّ إِظْفَارُ
 وَرُؤَيْدًا يَفْضَخُ الْإِيلَ النَّهَارُ⁷⁵

1- (Ey sevgili), saçlarımın bir kısmını dökülmüş ve başımın da ağrıdığını görüyorsan da,

2- Bundan sonra tek renkten sonra başımın iki rengi var artık, bunda da saygınlık var.

3- Bil ki, zamanın olaylarında gece ve gündüzün dönüşümünün etkisi vardır, onda yükselmek de alçalmak da vardır.

4- Etrafındaki insanlara bak, birdenbire bir kabre düşerler ve göçerler.

5- Şüphesiz kavmin nimeti bir faydalanmadır, kişinin hayatı ödünç alınmış bir elbisedir.

6- (Zamanın) geceleri keskin bir bıçaktır, önüne çıkan bütün güçleri keser.

7- Gece insanın gücünü keser, saldırdığında musibetler, asla ıskalamaz.

8- Zaman ilan eder bize; kime uğrarsam kurutulmuşu yoktur, heder olur gider.

⁷⁵ el-Efveh, s. 72-78.

- 9- Her gün koşar ve hiç kimsenin ondan kaçmak için uçacak yeri yoktur
- 10- Cürhüm⁷⁶ oklar hazırladı. Cürhüm itaat etmeyenlere ok fırlattı, kılıç salladı
- 11- Ma'd'i⁷⁷ böbreklerinden işaretledir, zırh ve kalkanları ile gözleri hayretlerde bırakarak.
- 12- Safkan atların sırtında nasıl sürüleceğini ve yorgunluktan terletilip, kızartılacağını onlara öğretiler.
- 13- Ey Benî Hâcer,⁷⁸ bizden insafli olmamızı ve bize komşu olmayı isterken yanlış yol izledi.
- 14- Küçük atımla size hücum etsem yeter, aranıza dalar size ve sizi yenerim.
- 15- Küçük atım bir kor ateş gibi size saldırır, süvarisi de elindeki ateşle sizinle savaşır.
- 16- Evd'den⁷⁹ bir süvari size saldırır, şüphesiz ki o, memleketini korur.
- 17- Mızrağı zehirli bir süvari, tozlar uçuştığında mızrağını kanla kırmızıya boyar.
- 18- Korkutucu olması cahilliğinden değildir, Hilim sahibi savaşta sakın durur mu?
- 19- Cahil, barışta sakindir, kavmine saldırı olduğunda hilim sahibi yerinde duramaz.
- 20- Biz Evd'iz, Evd'in şerefli bir yolu vardır, ondan dönmeyiz.
- 21- Mezhic'in⁸⁰ bize bıraktığı yol, insanlar Nizar'a⁸¹ nispet edilmeden önce.
- 22- Biz öyle at süreriz ki, küçük ve süttten kesilmiş atlar bize yetişemez ve geri kalırlar.
- 23- Her sefere çıktığımızda, içinde yeryüzünün yırtıcılarının dolaştığı harabeler bırakırız.

⁷⁶ Cürhüm b. Kahtân. Hicaz kralıydı. Huza'alılar onu mağlup edince, Yemen'e döndüler. Bkz. el-İbşîhî, s. 326.

⁷⁷ Ma'ad b. 'Adnân. İsmail (as)'ın torunlarından olan kuzeydeki Arapların atasıdır.

⁷⁸ İbrahim (as)'ın hanımı Hâcer'in çocukları olan kuzey Araplarını kastediyor. Efendimiz (as) bu ve önceki beytin rivayetin yasaklamıştır. Çünkü bu beyitler Hz. Hâcer ve çocuklarına yergi içermektedir.

⁷⁹ Şairin mensubu olduğu Evd kabilesi kastediliyor.

⁸⁰ Yemen'deki kabilelerin atası Mezhic b. Kahtan'a nispeten güney arapları kastedilmektedir.

⁸¹ Kuzeydeki kabileler.

24- Kuşları peşimizde görürsün, kendilerine öldürülen cesetlerden yiyecek bulacaklarından emindirler.

25- Büyük ordumuz toz koparır, yıldızları parlattır ve kötülükleri bitirir.

26- İnsanlar bize omuzlarını döner ve kaçarlar, ancak kaçış onlara fayda vermez.

27- İlk günden krallarımız Lekah kabilesinin krallarıdır, atalarımız Evd'in en seçkinleridir.

28- Elbette sizler, küçüklük mekânında oturan kıymetsiz tabilersiniz.

29- Biz Şebâ⁸² ehliyiz. Şebâ gününde beyaz enliler ile zafer kazandık.

30- Yerinizde kalın! Biz Mezhic'iz, az sabredin, gündüz geceleyn gizlenenleri rezil eder.

Yukarıdaki kaside el-Efveh'in fahr temasını en yoğun şekilde işlediği kasidelerinden biridir. Şair, kasidesinin başında hayatın gerçekleri olan yaşlılık ve zamanın insan üzerindeki etkisinden söz eden bir mukaddime yapar. Bu mukaddime ile zamanın dışında hiçbir güce yenilemeyeceğini ifade eder. Daha sonra kasidesine kavmi ve nesebi ile yoğun bir şekilde övünerek devam eder. Daha önce belirttiğimiz gibi güney Araplarından olan el-Efveh, kavmi hakkında övünmeye güney Araplarının en eski ataları olan Cürhümler ile başlamaktadır. Güney Araplarına karşı da kuzey Araplarının en eski atalarından olan Hz. İsmâil'in torunlarından Ma'ad b. 'Adnân ve kabilesini karşılaştırır. Böylece Cürhümlülerin Ma'ad b. 'Adnân'ı yenmesi ile övünmeye devam eder. Sonrasında yine tüm kuzey Araplarına hitap etmek için Hz. İsmâil'in annesi olan Hz. Hâcer'e nispet ederek *Ey Benî Hâcer* şeklinde hitap eder. Hz. Peygamber özellikle de bu ifadeden dolayı bu kasidenin rivayetini yasaklamıştır⁸³. Zira kuzey ve güney kabileleri arasında düşmanlığı kışkırtmakta ve Hz. Hâcer ve soyunu küçük görmektedir. Şairimiz kasidesinin devamında kabilesinin en maharetli olduğu süvarilik ile övünmeye devam eder. Sonrasında ise övünmek için tekrar güneydeki Yemen kabilelerinin atası olan Mezhic lakaplı Mâlik b. Uded b. Zeyd ile

⁸² Yemen'de bir yerdir. Bkz. el-Bekrî, II, 777.

⁸³ el-Esed, Nâsurddin, *Masâdiru'ş-Şi'ri'l-Câhilî*, Dâru'l-Me'arif, 7. Baskı, Mısır, 1988, s. 214.

Kuzey kabilelerinin ve Hz. Peygamberin atası olan Nizâr b. Ma‘ad b. ‘Adnan’ı⁸⁴ karşılaştırmaktadır. Bu karşılaştırma ile kendilerinin Nizâr b. Ma‘ad soyundan daha kadim ve köklü olduklarını belirtmektedir. Kabile ve soy karşılaştırmalarından sonra kazandıkları savaşlar ile kuzey Araplarına karşı övünmektedir. Bu savaşlardan en önemlilerinden olan Şebâ ile telmîh yaparak kasidesinin sonuna yaklaşır⁸⁵. Kasidesinin hâtimesinde kabilesinin atası olan Mezhic ile tekrar övünür. Hatimesinin son mısraında ise gündüzün, aydınlığı ile gecede gizlenenleri aşikâr ettiği gibi kavmi ile kendisinin de övgüye layık olduğunun gün gibi ortada olduğunu belirterek kasidesini sonlandırmaktadır.

Görüldüğü gibi şairimiz şiirlerinde oldukça yoğun olarak fahr temasını işlemiştir. Şairimizin kahraman bir süvari ve kabilesinin reisi olduğunu göz önünde bulundurduğumuzda bu durumun tabîî bir durum olduğu rahatlıkla söylenebilir.

I.1.2. Risâ

Dilimize ağıt⁸⁶ anlamında geçen edebî türlerden mersiye, Risâ kelimesinin mimli mastarıdır. Tür açısından incelendiğinde risâ ile medih arasında bir fark yoktur⁸⁷. İkisi arasındaki fark risâda medhi yapılan kişinin vefat eden biri olmasıdır.

Arap edebiyatında risânın başlangıcı Câhiliye dönemi cenaze törenlerinde kadınlar tarafından terennüm edilen secili ve ahenkli sözlere kadar uzanır⁸⁸. Ancak Câhiliye dönemindeki risâ sadece cenaze törenlerine hasredilmez. Şairimiz el-Efveh el-Evdî, aşağıdaki kasidesinde henüz hayatta iken ölümünden sonrasını hayal ederek kendi şahsına bu mersiyeyi söylemiştir:

1- أَلَا عِلَّلَانِي وَعَلَّمَا أَنِّي غَرَّرَ	وَمَا خَلْتُ يُجْدِينِي الشَّفَاقُ وَلَا الْحَدْرَ
2- وَمَا خَلْتُ يُجْدِينِي أَسَاتِي وَقَدْ بَدَّتْ	مَفَاصِلُ أَوْصَالِي وَقَدْ شَخَّصَ الْبَصَرَ
3- وَجَاءَ نِسَاءَ الْحَيِّ مِنْ غَيْرِ أَمْرَةٍ	زَفِيْفًا كَمَا زَقَّتْ إِلَى الْعَطْنِ الْبَقَرِ

⁸⁴ el-Burrî, Muhammed b. Ebû Bekr, *el-Cevhere fi Nesebi'n-Nebi ve Ashâbihi'l-'Aşere*, nşr. Muhammed Altuncî, Dâru'r-Rifâ'î, Riyad, 1403/1983, I, 340.

⁸⁵ Bkz. s. 80.

⁸⁶ Devellioğlu, s. 1322.

⁸⁷ İbn Reşîk, el-Kayrevânî, *el-'Umde fi Mehâsini'sh Şi'r ve Âdâbih*, nşr. M. Muhyiddîn 'Abdulhamîd, Dâru'l Cîl, Beyrut, 1401/1981, II, 147

⁸⁸ Demirayak, *Kenan, Arap Edebiyatı Tarihi-I*, Fenomen yayınları, Kayseri, 2014, s. 138.

- 4- وَجَاؤُوا بِمَاءٍ بَارِدٍ وَبِغَسَّالَةٍ
 5- فَنَاحِحَةً تُبْكِي وَلِلنَّوْحِ دَرَسَةً
 6- وَمِنْهُمْ مَنْ قَدْ شَقَّ قَاسِمُ الْجَمَشِ وَجَهَهَا
 7- فَرَمُوا لَهُ أَثْوَابَهُ وَتَفَجَّعُوا
 8- إِلَى حُفْرَةٍ يَأْوِي إِلَيْهَا بِسَعِيهِ
 9- وَهَالُوا عَلَيْهِ الثَّرْبَ رَطْباً وَيَابِساً
 10- وَقَالَ الَّذِينَ قَدْ شَجَّوْا وَسَاءَ لَهُمْ
 11- قِفُوا سَاعَةً فَاسْتَمْتِعُوا مِنْ آخِيكُمْ
- قِيَا لَكَ مِنْ غُسْلٍ سَيَتَّبِعُهُ عِبْر
 وَأَمْرٌ لَهَا يَبْدُو وَأَمْرٌ لَهَا يُسِر
 مُسَلِّبَةً قَدْ مَسَّ أَحْشَاءَهَا الْعِبْر
 وَرَنَّ مُرْتَاتٌ وَثَارَ بِهِ النَّقْر
 فَذَلِكَ بَيْتُ الْحَقِّ لَا الصَّوْفَ وَالشَّعْر
 أَلَا كُلُّ شَيْءٍ مَا سِوَى تِلْكَ يُجْتَبَر
 مَكَانِي وَمَا يُغْنِي التَّمْلُ وَالنَّظَر
 بِقُرْبٍ وَذِكْرٍ صَالِحٍ حِينَ يُدْكَر⁸⁹

1- Beni teselli eder misiniz? Bilin ki şüphesiz aldanmışım. Ne şefkat ne de korku artık bana fayda sağlar.

2- Eklemlerim zayıflayıp, gözlerim dik dik bakıyorken, tesellimin bana fayda vereceğini sanmıyorum.

3- Ben istemediğim halde kadınlar hızlıca bana yöneldi, devenin rahatlığı için dinlenme yerine koşması gibi.

4- Soğuk su ve suyu güzelleştiren şeyle geldiler, ah sana ki, yıkandıktan sonra gözyaşı gelecek.

5- Ağıt yakanlar bana ağlayacak, ama ağıtın da bir sonu vardır. Yeni şeyler çıkar ortaya, bazılarını sevindiren yeni şeyler.

6- Bazıları yüzünü tirmalar çizer, gözyaşları içlerini parçalar yakar.

7- Elbiselerini üzerine atarlar, ona olan üzüntülerini ortaya koyarlar. Kadınlar ağıt yakar, erkekler gömmek için götürürler.

8- Çalıştığıyla sığınacağı bir kabre, işte bu, yün ve tüyün olmadığı gerçek evdir.

9- Yaş ve kuru toprağı üzerine serperler, dikkat edin, bunun dışındaki her şeyden bir kaçış vardır.

10- Bana üzülen ve ayrılığuma hüüzünlenenler konuşacaklar, ama biliyorum ki, burada düşünce ve fikir fayda vermez.

⁸⁹ el-Efveh, s. 70-71.

11- Bir an durun! Kardeşinizin yakınında durup vedalaşın, onu iyi bir şekilde anmanız ona yeter.

Şair yukarıdaki kasidesinde hikmetli sözler ile kendisinden sonrakilere ders vermek amacını taşıyarak kendine ağıt yakmaktadır. Şüphesiz ki bu ağıttan asıl amacı kendini acındırmak veya kendini zayıf ve çaresiz göstermek değildir. Daha önce bahsettiğimiz gibi şairimiz Arapların hikmet sahibi şairlerindedir. Yukarıdaki kaside el-Efveh'in hikmet ehli olan yönüne verilecek en iyi örneklerden biridir. Kasidede şair, fani oluşundan ve hayattaki her şey gibi bir gün onun da sonunun geleceğinden bahsetmektedir. Kasidenin başındaki sözlerinden şairin son zamanlarına kadar etrafındakiler tarafından sevilen ve saygı gösterilen biri olduğu anlaşılmaktadır. Kendisine bilge insan gözüyle bakan etrafındaki kişilerden teselli beklemektedir. Ayrıca sevilen ve saygı duyulan bir kişi olduğunu en bariz şekilde ortaya çıkaran üçüncü beyitte şairin talep etmemesine rağmen gençlerin rahatlamak için sürekli çöktükleri yere doğru koşan develer gibi etrafına geldiğinden bahsetmektedir.

Dördüncü beyit Câhiliye döneminde benzerine rastlanması en nadir beyitlerdendir. Zira beden temizliği ile ölünün yıkanmasından bahsetmektedir. İslâm öncesi Arap toplumunda ölülerin yıkandığına dair nadir delillerden biri olarak sayılabilir. Son demlerini yaşarken ve gözlerinin artık ölüme yakınlıktan açık kaldığı bir halde iken normal bir vakitte serinlik veren suyun şimdi soğuk bir bedeni yıkamak için geldiğinden bahsederek ardında ağlama ve yakınma olan bir yıkamanın ne kadar acı olduğunu veciz bir şekilde ifade etmektedir. Devamında ölümüne herkesin ve her yörenin ağlayacağını ancak ne var ki bir gün artık yavaş yavaş unutulacağını ve artık hayatın normalleşerek devam edeceğini belirtmektedir. Sonrasında da kadınların arkasından yüksek sesle ağlarken erkeklerin onu omuzlarında kabre doğru götüreceklerinden bahsederken başka bir hikmetli sözü daha söyler. Sekizinci beyit insan oğlu için ne kadar yün ve kıldan yastıklar ve yataklarda yatsa da asıl ve ebedi yurdunun kabir olduğunu ifade eder. Yine bu ifade Câhiliye dönemi ile İslâm döneminde işlenen ortak bir konudur. Kasidenin sonuna doğru artık kaçınılmaz sona doğru yaklaşır ve kabre konulacağı ân hakkında konuşmaya başlar. Son beyitlerde ise insanın hoşuna gitmeyen durumlarda kendini savunmak veya kaçarak kurtulmak gibi

seçenekleri olmasına karşın nemli ve kuru toprak artık cesedinin üzerine atılmaya başlayınca bundan kurtulmanın mümkün olmadığı acı gerçeğini burada ifade eder. Kasidenin sonunda şair bu dünyadaki vaktinin sonuna geldiğini, arkadaş ve akrabalarının kendisini son defa göreceklerini ve veda vaktinin geldiğini ifade ederek artık onun ebedî yerine yerleştiğinden bahsederek hüznü ve üzüntülü beyitler ile risâ temalı kasidesini sonlandırır.

Bu kaside, el-Efveh el-Evdî'nin söylediği hikmetli kasidelerindendir. Ayrıca bu kasidenin bir başka önemi de şairin kendi döneminin cenaze merasimi hakkında bilgi vermesidir. Câhiliye dönemi Arap toplumunun cenaze merasimini nasıl uyguladıklarını ölüm ve sonrasında vefat edene neler yaptıklarını gösteren önemli ayrıntıları içermektedir.

- 1- بَلَوْتُ النَّاسَ قَرْنًا بَعْدَ قَرْنٍ فَلَمْ أَرَ غَيْرَ خَلَابٍ وَقَالَ
2- وَذُقْتُ مَرَارَةَ الْأَشْيَاءِ جَمْعًا فَمَا طَعَمْتُ أَمْرًا مِّنَ السُّؤَالِ
3- وَلَمْ أَرَ فِي الْخُطُوبِ أَشَدَّ هَوْلًا وَأَصْعَبَ مِنْ مُعَادَاةِ الرَّجَالِ⁹⁰

1- Nesil nesil insanları sınadım, sadece aldatan ve kızan gördüm.

2- Her şeyin acısını tattım, ama istemekten daha acı bir şey tatmadım.

3- Talihsizliklerde adamların düşmanlığından daha sert ve korkutucu olanı görmedim.

el-Efveh, bu makta‘asında yaşadığı hayat tecrübesinin bir özeti mahiyetinde yargılarda bulunmaktadır. Uzun yıllar yaşamış ve hayatın farklı alanlarında zaman geçirmiş biri olarak genel anlamda karşılaştığı insanların aldaticı ve kinci olmalarından yakınmaktadır. Ayrıca yaşamın her türlüşünü tattığını ancak yoksulluk ve dilenmeden daha acı bir durumun olmadığını da belirtmektedir.

I.1.3. Hicâ

Sözlükte yemek⁹¹ anlamına gelen hicâ, edebî bir terim olarak şairin birilerini hicvetmek sureti ile eleştirmesi veya küçük görmesidir. “Eski Arap toplumunda hiciv türü şiirin özel bir yeri vardı. Meselâ savaşlarda düşmana karşı kullanılan en etkin moral silâhı hicivdi. Bu sebeple şairler hicivlerini keskin kılıca, ok ve mızrağa

⁹⁰ el-Efveh, s. 104.

⁹¹ Devellioğlu, s. 556.

benzetmişlerdir. Bir kabilede nüfuzlu olanlarla yiğitlik, mertlik, cömertlik gibi erdemlere sahip bulunanların yanı sıra korkaklar ve cimriler hicvin başlıca konusunu teşkil etmekteydi. Şair düşman kabileyi hicvederken onların moralini bozduğu gibi kendi kabilesini de yüreklendiriyordu⁹².” Câhiliye şairlerinden olan şairimiz el-Efveh’in divanında doğrudan yapılan bir hicâyâ çok rastlamamaktayız. Şair düşmanlarına karşı fahr temasını işlerken dolaylı olarak düşmanlarını hicvetmektedir. Ancak şairimiz divanında yine fahr temasını işlediği bir kasidesinin sonunda düşmanlarını küçük düşürmek sureti ile doğrudan hicvetmiştir. el-Efveh’in divanında yer alan hicâ örnekleri şunlardır;

- 1- فَأَبْلَغَ بِالْجَنَابَةِ جَمْعَ قَوْمِي وَمَنْ حَلَّ الْهَضَابَ عَلَى الْعِتَابِ
2- وَأَلَا هَارِبِينَ بِكُلِّ فَجٍّ كَأَنَّ خُصَاهُمْ قَطَعُ الْوَذَائِبِ⁹³

1- Bizden uzaktaki bütün kavmime haber ver ki, Hidâb⁹⁴ üzerindeki tümseğe kimin konduğunu bilsinler.

2- Düşmanlarımız bütün yollardan arkalarını dönüp kaçtular, testisleri ağırlaşmış ve dolu işkembe gibiydi.

Yukarıdaki beyitlerde el-Efveh düşmanlarına karşı kazandığı bir zaferden söz etmektedir. Elde ettiği bu zafer sonrasında şairimiz, düşmanlarının kaçışını bacak aralarında deve işkembesi kadar büyük bir ağırlık taşır gibi gülünç bir şekilde kaçıklarını ifade etmektedir. el-Efveh bu tarz bir kaçışı düşmanlarını tahkir etmek için tercih etmiştir. Düşmanına karşı direk tahkir içeren tek beytin bu olması, el-Efveh için gariptenecek bir durum değildir. Zira el-Efveh ağırbaşlı, hikmet ve nüfuz sahibi bir kabile reisi idi. Bundan dolayı statü açısından dengi olan kabileleri hicvetmek yerine onlara karşı övünmeyi tercih etmiştir. Bu durum onun saygınlığını ve sahip olduğu karakteri çözümlememizde önemli bir unsur olarak önümüzde durmaktadır. Ayrıca el-Efveh’in kendi kavmi içinde direk muhatap aldığı ve eleştirdiği bir kesim için hicâyâ

⁹² Durmuş, İsmail, “Hiciv”, *DIA*, XVII, 447-448.

⁹³ el-Efveh, s. 57-58.

⁹⁴ Medine yolundaki Benî Esed kabilesinin suyu.

en yumuşak ancak en etkili bir şekilde kullandığını görmekteyiz. Söz konusu beyitler şunlardır:

- 1- فِينَا مَعَاشِرُ لَمْ يَبْنُوا لِقَوْمِهِمْ وَإِنَّ بَنِي قَوْمِهِمْ مَا أَفْسَدُوا عَادُوا
2- لَا يَرشُدُونَ وَلَنْ يَرعُوا لِمُرشِدِهِمْ فَالْعَيُّ مِنْهُمْ مَعَاً وَالْجَهْلُ مِيْعَادُ
3- كَانُوا كَمَثَلِ لُقَيْمٍ فِي عَشِيرَتِهِ إِذْ أَهْلِكَتْ بِالَّذِي قَدْ قَدَّمَتْ عَادُ
4- أَوْ بَعْدَهُ كِقُدَارٍ حِينَ تَابَعَهُ عَلَى الْغَوَايَةِ أَقْوَامٌ فَقَدْ بَادُوا⁹⁵

1- *İçimizde kavmine hayrı dokunmayanlar var, bozduklarını imar etmek isteyenler olsa da, bozmaya devam ediyorlar.*

2- *İslah olmuyorlar, doğruya iletenlere de uymuyorlar, Aptallık ve cehaletleri beraber ve süreklidir.*

3- *Kavmi içindeki Lukaym⁹⁶ gibidirler, çünkü onlar ‘Âd’in⁹⁷ yaptıklarından ötürü helak edildiler*

4- *Veya ‘Âd kavminden sonra gelen Kudâr⁹⁸ gibidirler. Suçta kendisine tabi oldukları zaman onlar da helâk oldular.*

Beyitlerden anlaşıldığı gibi şair, kavminin gençlerini direkt olarak muhatap alıp eleştirmektedir. Hatta o kadar ki eleştirdiği bu gençlerin daha önce ‘Âd ve Semûd kavimlerinin helâk olmasına sebep olan âsi insanlara benzetmektedir⁹⁹. Böylece şair, kendi kavminden olan gençleri açıkça hicvetmektedir. Ancak burada dikkat çeken en önemli husus şairimizin hicâda kullandığı üslûptur. Daha önceki örnekte düşmanlarını hicvederken kullandığı üslûp, tahkir içerirken buradaki üslûbunda yakınma ile irşâd vardır. Yukarıda ifade ettiğimiz gibi şairimiz hikmet ve nüfuz sahibi bir kabile reisi olduğundan üslûbu, sahip olduğu mevki ile büyük oranda uyum arz etmektedir. Bu noktada el-Efveh’in şair ve kabile reisi olarak nail olduğu ününü fazlasıyla hak ettiğini söyleyebiliriz.

⁹⁵ el-Efveh, s. 64-68.

⁹⁶ Lokman Hekim’in kız kardeşinin oğlu.

⁹⁷ ‘Âd b. İrem b. Sâm kastediliyor.

⁹⁸ Kudâr b. Sâlif kastediliyor. Semûd kavmindendir. Arkadaşlarıyla beraber Hz. Salih’in (as) devesini öldüren kişidir.

⁹⁹ Bkz. S. 75.

I.1.4. Hamâse

Dilimize de aynı isimlendirme ile geçen hamâsetin birbirine yakın iki anlamı vardır. Sözlükteki anlamı kahramanlık, yiğitlik¹⁰⁰ olan hamâset terim olarak da dinleyenleri etkilemek veya heyecanlandırmak amacıyla yapılan abartılı anlatıma denir¹⁰¹. Câhiliye döneminin sıkça rastlanan şiir konularındandır. Câhiliye döneminin sosyolojik yapısı ve siyasî yapılanması, devamlı olan kabileler arası sürekli mücadeleden dolayı şairlerin hamâsete başvurmalarını sağlamıştır. Şairimiz el-Efveh'in de bir kabile reisi ve aynı zamanda süvari olduğundan onun şiirlerinde de hamâset konusunun işlendiğini görmek doğal bir durumdur. Bâ (ب) kafiyesi ile söylediği bir makta'ında hamâset konusunu şöyle işler:

وَأَحْنُ الْموردُونَ شَبَا الْعَوَالِي	-1
تَرَكَنَا الْأَرْدَ يَبْرُقُ عَارِضَاهَا	-2
فَسَائِلُ حَاجِزًا عَنَّا وَعَنْهُمْ	-3
فَأَبْلَغُ بِالْجَنَابَةِ جَمْعَ قَوْمِي	-4
وَأَلْوَا هَارِبِينَ بِكُلِّ فَجٍّ	-5
- جِيَاظِنِ الْمَوْتِ بِالْعَدَدِ الْمُثَابِ
عَلَى تَجْرِ قَدَارَاتِ النِّصَابِ
بِبُرْقَةِ ضَاغِكِ يَوْمَ الْجَنَابِ
وَمَنْ حَلَّ الْهَضَابَ عَلَى الْعِتَابِ
كَأَنَّ خُصَاهُمْ قَطَعُ الْوَذَابِ¹⁰²

1- Biz, ölümler havuzunda birçok ceza ile mızraklarımızın ucunu, düşmanlarımızın kanyla suladık.

2- Yanakları parlayan Ezd'i Secr'e¹⁰³ ve Dârâtu'n-Nisâb'a¹⁰⁴ bıraktık.

3- Burkatu Dâhik¹⁰⁵ ve Cenâb'tan¹⁰⁶ bizi ve onları sor bakalım.

4- Bizden uzaktaki bütün kavmime haber ver ki, Hidâb¹⁰⁷ üzerindeki tümseğe kimin konduğunu bilsinler.

5- Düşmanlarımız bütün yollardan arkalarını dönüp kaçtılar, testisleri ağırlaşmış ve dolu işkembe gibiydi.

¹⁰⁰ İbn Fâris, *Mu'cemu'l-Makâyisu'l-Luğa*, nşr. Muhammed Enes eş-Şâmî, Dâru'l-Hadîs, Kahire, 1429/2008, s. 226; Devellioğlu, s. 482.

¹⁰¹ TDK, *Türkçe Sözlük*, 11. Baskı, Ankara, 2011, s. 1038.

¹⁰² el-Efveh, s. 57-58.

¹⁰³ Benî Yakîn'in su pınarı.

¹⁰⁴ Yer isimdir.

¹⁰⁵ Yemâme'de Benî 'Adî kabilesine ait bir yer.

¹⁰⁶ Savaşın olduğu yer.

¹⁰⁷ Medine yolundaki Benî Esed kabilesinin suyu.

Yukarıdaki beyitlerde şair Hamâset konusunun en bariz ve yoğun bir örneğini bize göstermektedir. Şairimiz kendisinin ve kavminin savaştaki güçleri ile övünerek makta'ına başlamaktadır. Mızraklarını sürekli sulanması gereken bir bitki gibi göstererek onları düşmanlarının kanları ile suladığından bahsetmektedir. Bu beyti iki şekilde açıklamak mümkündür. Birincisi mücerret manada savaş anında mızraklarının kana bulanmasını ifade ederek kanlı bir mücadeleden galip çıkmak anlamına gelmektedir. İkincisi ise burada yukarıda da ifade edip tercih ettiğimiz gibi muhataplarına mızraklarını sürekli sulanması gereken bir bitki gibi gördüklerini ve düşmanlarının kanı ile mızraklarını sulayarak onları diri tuttuklarını ifade etmeye çalışmaktadır. Ayrıca el-Efveh ve kabilesinin savaşa iştah ve şevkle girdiklerini de bu beyitlerinden anlamaktayız. Kasidenin devamında kabilesinin geldiği toprakları belirterek, sonradan kazandıkları toprakları terk ettikleri yerdeki insanların gururlanması ile övünerek söylemektedir. Genel anlamda bu kasidesinde şair hamâse temasını işlerken aynı zamanda övgüye layık oluşunun sebepleriyle anlatmaktadır.

Bu makta'ında dikkat çeken diğer bir ayrıntı ise beşinci beyitteki anlamın devamının var olduğunu hissettirmesidir. Muhtemeldir ki burada eksik kalan beyitler vardır. İslâm öncesi Arap tarihinde hatta kısmen de olsa ilk dönem İslâm tarihinde yazılı kültürün yerleşik olmayışı ve sözlü kültürün yaygın olmasından ötürü bu gibi şiir ile kasidelerde kayıplar yaşanması tabiidir.

I.1.5. Dostluk ve Hamiyetperverlik

Câhiliye döneminden söz edilirken kabileler arası savaşların işgal ettiği yer kadar dostluk da ciddi oranda bir yer kaplamaktadır. Kabile çekişmeleri mücerred manada her bir kabile arasında cereyan eden bir durum değildir. Münferit kabileler arası çekişmeler olduğu gibi azımsanmayacak derecede kabileler arası ittifaklar da olağan bir durumdu. Hatta Câhiliye döneminde vuku bulan savaşların büyük bir çoğunluğu münferit kabileler arası değil kabile ittifakları arasında olmuştur. Durum böyle olunca savaşçı bir şair için şiirinde işlenen fahr temasının önemi kadar dostluk da önem kazanmaktadır. el-Efveh'in divanında özel olarak dostluk için söylenmiş şiirler olmakla beraber yukarıda söz ettiğimiz gibi himayetperverlikten de söz etmektedir. el-Efveh'in divanındaki dostluk temalı şiir ve beyitleri şunlardır:

- 1- الخُلُّ راضٍ شاكِرٌ في عَهْدِهِ وَعَدُوُّهُ المَقْهُورُ مِنْهُ إِذِ
 2- إِنْ عَابَهُ الحُسَّادُ لَا تَعَبَأْ بِهِمْ فِي هَذِهِ الدُّنْيَا فَكَمْ مِنْ هَازٍ
 3- اللهُ حَوْلَهُ حَيَاةٌ مَا لَهَا كَدْرٌ وَعَيْشٌ طَابَ فِي الأَلْوَادِ¹⁰⁸

1- Dost, ahdine sadık ve razıdır, düşman ise kahrolur ve acı çeker.

2- Kıskançlar seni ayıpladıklarında, bu dünyada onları takma. Saçmalayanlar ne de çoktur!

3- Allah, dağlarda bile olsa o dosta, içinde keder olmayan mutlu bir hayat bahşeder.

Yukarıdaki beyitlerde şair dostluğu tanımlamaya çalışmıştır. Şüphe yok ki şair bu beyitlerde yaptığı tanım ve değerlendirmeler yaşadığı geniş hayat tecrübesinin ve hikmetinin bir ürünüdür. Genel anlamda dost olan kişiyi sözünde duran ve her durumda da anlaşmaya uyan kişi olarak tanımlar. Düşmanın ise bunun zıttı olduğunu söyler. Dost olmayan kişi sözünde durmak istemez, hatta verdiği sözden ve sadakatten rahatsız olup acı çeker. Şöyle ki burada düşman olan kişilerin içlerinde var olan sadakat duygusunu sindirdikleri ve sadakatten acı çeker bir hâle geldiklerini ifade etmektedir. İkinci beyitte ise şair bu dostun tanımını yaptıktan sonra muhataplarına hikmetli bir nasihat ederek kişinin ayıplarını ortaya çıkararak kıskanan kişilerin var olabileceğini ve buna aldırılmamasını tavsiye etmektedir. Zira etrafta çok sayıda nefret edenler vardır. Her şeye rağmen dostluğunu muhafaza etmeye ve sadık olmaya çalışana Allah'ın, kişiye iki dağ arasında dahi olsa yardım edeceğini belirtmiştir.

Yukarıda dostluk hakkında söz eden şairimiz, bunun haricinde müttefik olduğu dost kabilelerinden de şiirlerinde söz etmiştir. Dost kabileler hakkında konuşurken onları bizzat dost olarak tanımlamak yerine dostluklarının esas kriteri olan güç birliğinden söz etmiştir. el-Efveh'in divanında yer alan dost müttefik kabilelerden söz ettiği beyitler şunlardır;

وَسَعِدُوا دَعَوْتُهُمْ لَثَابُوا إِلَى حَفِيْفَتِ غَابِ نَوَى بِأَسَدِ¹⁰⁹

¹⁰⁸ el-Efveh, s. 69.

¹⁰⁹ el-Efveh, s. 68.

Eğer Sa'd'ı yardıma çağırırsam, Nevâ¹¹⁰ ormanının hıştırtuları arasından aslanlar gibi, icabet ederler.

Yukarıdaki beyitte el-Efveh, himayetperverlik hakkında yardıma ihtiyacı olduğu zaman Sa'd'ı çağırması hâlinde ormanda pusuya yatan bir aslanın saldırıya geçmesi gibi çok hızlı bir şekilde gelebileceklerinden söz etmektedir. Görüldüğü gibi el-Efveh başka bir kabilenin kendisine karşı sadakatinden bahsetmektedir. Genellikle de bu gibi sadakatlerin karşılıklı olduğu bilinen bir gerçektir. Dolayısıyla aynı şey el-Efveh'in Sa'd kabilesi tarafından çağırılması için de geçerlidir diyebilmekteyiz.

2- رَيْشَتِ جُرْهُمُ نَبْلًا قَرَمِي جُرْهُمًا مِنْهُنَّ فَوْقَ وَغِرَارُ

3- عَلَّمُوا الطَّعْنَ مَعَدًّا فِي الْكُلَى وَإِدْرَاعَ اللَّامِ فَالطَّرْفُ يَحَازُ

2- Cürhüm oklar hazırladı. Cürhüm itaat etmeyenlere ok fırlattı, kılıç salladı.

3- Ma'd'i böbreklerinden işaretledir, zırh ve kalkanları ile gözleri hayretlerde bırakarak.

Yukarıdaki beyitlerde ismi geçen Cürhümlüler, Cürhüm b. Kahtân iken adı geçen Ma'd ise Ma'd b. 'Adnân'dır. Şairin bu iki kabileyi karşılaştırması aslında iki farklı kutbu karşılaştırması anlamına gelmektedir. Cürhümler ile kastedilen Cürhümlülerin atası Kahtan iken Ma'd ile de kastedilen kuzey Araplarının atası Adnân'dır. Kendisi de güney Araplarından olan el-Efveh, burada özellikle de kuzey Araplarına karşı Cürhüm kabilesini övmektedir. Görüldüğü gibi şairimiz burada özellikle de kuzey Araplarına karşı kendi tarafı olduğu güney Araplarının en kadim kabilelerinden Cürhümlüleri dostane bir şekilde övmektedir.

I.1.6. Hikmet

Arapçada engelleme anlamına gelen *Hakeme* (ح ك م) fiilinden türetilen hikmet kelimesi, bu kök anlamından insanın cahil kalmasını engelleyen durumlardan arınarak eşyanın ve mananın özünü anlamlandırmak anlamına gelmektedir¹¹¹. Arap şairlerinin Arapların hikmet sahibi şahsiyetlerinden sayılan el-Efveh, şiirlerinde bunu kanıtlamıştır. el-Efveh'i Arapların hikmetli şairlerinden biri olarak kabul eden el-

¹¹⁰ Yer ismidir. Bkz. İbn Manzûr, XV, 350.

¹¹¹ İbn Fâris, *Makâyîsu'l-Luğa*, s 221.

Kelbî¹¹² el-Evdî hakkında şöyle der: “o kavminin efendisi, sözü dinlenen ve Arapların hikmetlilerden kabul ettiği biridir¹¹³”. Ayrıca ifade edilmesi gereken diğer bir husus da şairimizin şiirlerinde hikmet teması ile fahr temasının iç içe geçmiş olmasıdır. Nihayetinde şairimiz hayattan elini eteğini çekmiş bir köşede yaşamını sürdüren bir kişi değil, hayatın içinde kavminin efendisi ve savaştı bir liderdir. Bu etkenlerden dolayı onun özellikle uzun kasidelerinde birden fazla temayı işlediğini görmek olağan bir durumdur. Hikmet ve fahr temasının birlikte işlenmiş olmasına şu kasidesi örnek gösterilebilir:

1- إِمَّا تَرَى رَأْسِي أُرَى بِهِ	مَا سُرَّ زَمَانٍ ذِي لِنْتِكَا سِ مَوْسِ
2- حَتَّى حَنَى مِنِّي قَنَاةَ الْمَطَا	وَعَمَّمَ الرَّأْسَ بِأَوْنَ خَلِيسِ
3- وَأَفْرُجُ الْأَمْرِ إِذَا أَحْجَمَتْ	أَقْرَانُهُ مُعْتَصِمًا بِالشُّوْسِ
4- وَأَقْطَعُ الْهَوَجَلَ مُسْتَأْنِسًا	بِهَوَجَلٍ غَيْرَانَةٍ عَن تَرِيسِ
5- وَاللَّيْلُ كَالدَّمَاءِ مُسْتَشْعِرٌ	مِنْ دُونِهِ لَوْنًا كَلَوْنَ السُّدُوسِ
6- وَالذَّهْرُ لَا تَبْقَى عَلَى صَرْفِهِ	مُغْفِرَةٌ فِي حَالِقِ مَرْمَرِيسِ
7- إِنَّ بَنِي أَوْدٍ هُمْ مَا هُمْ	لِلْحَرْبِ أَوْ لِلجَدْبِ عَامَ الشَّمُوسِ
8- يَقُونَ فِي الْحَجَرَةِ جِيرَانَهُمْ	بِالْمَالِ وَالْأَنْفُسِ مِنْ كُلِّ بَوسِ
9- نَفْسِي لَهُمْ عِنْدَ انْكِسَارِ الْقَنَا	وَقَدْ تَرَدَى كُلُّ قِرْنٍ حَسِيسِ
10- فَأَهْلُ أَنْ تُفَدُوا إِذَا هَبَّوْهُ	جَرَّتْ عَلَيْنَا الذَّيْلَ بِالْجَدْرَبِيسِ
11- قَدْ أَحْسَنْتَ أَوْدٌ وَمَا نَأْنَأَتْ	مَنْجُجٌ فِي ضَرْبِ الْكُلَى وَالرُّؤُوسِ
12- إِذْ عَايَنُوا بِالْحَبِثِ رَجْرَاجَةً	تَمْشِي إِزْدِلَافًا كَازِدِلَافِ الْعَرُوسِ
13- إِذْ جَمَعْتَ عَدَوَانَ فِيهَا عَلَى	عِدَاتِهَا مِنْ سَائِسِ أَوْ مَسُوسِ
14- فِي مُضَرَ الْحَمْرَاءِ لَمْ تَتَّرِكْ	عُدَارَةً غَيْرَ النِّسَاءِ الْجُلُوسِ
15- قَدْ عَرَّهْمُ نَوْ جَهْلِهِمْ فَاِنْتَنُوا	عَنْ رَأْيِهِ حِينَ انْتَنُوا بِالْعُبُوسِ
16- وَأَجْفَلَ الْقَوْمُ نَعَامِيَّةً	عَنَّا وَفِينَا بِالنِّهَابِ النَّفِيسِ
17- مِنْ كُلِّ بَيْضَاءِ كِنَانِيَّةٍ	أَوْ عَاتِقِ بَكْرِيَّةٍ غَيْطَمُوسِ
18- أَوْ حُرَّةٍ جَرْدَاءِ مَلَبُوتِيَّةٍ	أَوْ مُقَرَّمِ فِي إِبِلِهِ عَاطَمِيسِ

¹¹² Ebu'l-Munzir Hişâm b. Muhammed b. Sâib b. Bişr el-Kelbî el-Kûfî (ö. 204/819 [?]). Bkz. Süleyman Tülücü, “Kelbî” *DIA*, XXV, 204-205.

¹¹³ Ebu'l-Ferec el-İsfahânî, XII, 169.

- 19- أو موثقي بالقدِّ مُستَسَلِمِ
 20- يَمْشِي خِلالِ الإِيلِ مُستَسَلِمًا
 21- كَأَنَّهَا عَدَاءَةٌ هَيضَلُّ
 22- وَالْمَرءُ مَا تُصَلِّحُ لَهُ لَيْلَةٌ
 23- وَالخَيْرُ لَا يَأْتِي إِبْتِغَاءً بِهِ
 24- بِمَهْمِهِ مَا لِأُنَيْسٍ بِهِ
 25- لَا يُفْزَعُ البَهْمَةَ سِرْحَانُهَا
 26- مِنْ دُونِهَا الطَّيْرُ وَمِنْ فَوْقِهَا
 27- أَبْلِغُ بَنِي أَوْدٍ فَقَدْ أَحْسَنُوا
 28- وَلَا أَخُو تَيْهَاءَ ذُو أَرْبَعِ
 29- يَغْشَى الجَلَامِيدَ بِأَمْثَالِهَا
 30- تُغَادِرُ الجُبَّةَ مُحَمَّرَةً
- أو أَشَعَثِ ذِي حَاجَةٍ مُسْتَأْنَيْسِ
 فِي قَدِّهِ مَشْيَ البَعِيرِ الرِّعَيْسِ
 حَوْلَ رَأْسِ عَاصِبِ البَرْنَيْسِ
 بِالسَّعْدِ تُفْسِدُهُ لِيَالِي النُّحُوسِ
 وَالشَّرُّ لَا يُفْنِيهِ ضَرْخُ الشَّمُوسِ
 جَسٌّ وَمَا فِيهِ لَهُ مِنْ رَسَيْسِ
 وَلَا رَوَايَا جِيَاضِ الأُنَيْسِ
 هَفَاهِفِ الرِّيحِ كَجُبِّ القَلَيْسِ
 أَمْسِ بِضَرْبِ الهَامِ تَحْتَ القُنُوسِ
 مِثْلَ الحَصَى يَرعى خَلَيْسَ الدَّرَيْسِ
 مُرْكَبَاتِ فِي وَظَيْفِ نَهَيْسِ
 بِقَانِيءٍ مِنْ دَمِ جَوْفِ جَمَيْسِ¹¹⁴

- 1- Yıkım ve bozulma sahibi zamanın öfkesinin başımı eğdirdiğini gördüğünde,
 2- Öyle ki sırtım kamburlaşmış ve saçlarımı aklar kaplamış.
 3- Mızrakların çarpıştığı savaş anında adamlar kendilerini bana feda etmiş ve beni sefil makamımdan yukarıya taşımışlardır.
 4- Akranlarımın kaçıp güçlü adamlara sığındığı anlarda, zor işleri hallerdim.
 5- Güçlü, atik ve sert devlerin sırtında uzak yerlere giderdim.
 6- Ve önümdeki yeşil renkli çöllere bakarak, geceleyin deniz gibi karanlık çölleri aşardım.
 7- Zaman, çorak yükseklerde yaşayan dağ keçisini bile hâline bırakmaz, yakalar.
 8- Şüphesiz Benî Evd, eskiden beri, savaş, kıtlık ve zorluk anlarında cesaret ve önderlikleriyle bilinirler.
 9- Sıkıntılı yıllarda komşularını mal ve canlarıyla her türlü zorluğa karşı korurlar.

¹¹⁴ el-Efveh, s. 82-88.

10- Dengim olan herkesin helâk olduğu, mızrakların kırıldığı şiddetli savaşlarda, canım onlara feda olsun.

11- Savaşın tozları ve felâketi üstümüze geldiğinde, ey komşularım, ailemsiniz, feda olunmaya layıksınız.

12- Şüphesiz Evd iyi davrandı, Mezhic de savaşlarda düşmanların ciğerlerini dökmekte ve başlarını kesmekte aciz davranmadı.

13- Meydanda savaş topluluğu gördüğünde, onlara doğru yaklaşır ve meydanı kuşatırlardı

14- Advan¹¹⁵ kabileleri efendileri ve tabileriyle düşmanlarına karşı durduklarında,

15- Kırmızı Mudarlarda oturan kadınların dışında kimse kalmadı.

16- Cahilleri onları kandırdı, savaşın kederiyle karşılaşınca görüşlerinden vazgeçip geri çekildiler.

17- Kavim deve kuşu gibi bizden kaçtı, biz ise, mükemmel ganimetlerle döndük.

18- Kinânelerin küçük çocukları Bekirlerin küçük kızları en güzel ganimetlerimizdendi.

19- Veya sütle beslenmiş tüysüz güçlü atlar veya değerli develer.

20- Veya değerli olduklarından dolayı bağlanmış atlar veya binilmekten ümit kesilmiş atlar.

21- Kaderine boyun eğmiş ve başını sallayarak yürüyen teslim olmuş devler.

22- Bu develer, reislerinin etrafında toplanmış silahlı bir topluluk gibiydiler.

23- Kişiyi, bir gece mutlu kılarsa, bela geceleri de onu ifsat eder.

24- İyilik, istendiği için gelmez, kötülüğü ise, inatçı engeller yok edemez,

25- Ünsiyet edilecek kimsenin ve sahih haberin olmadığı uzak çöllerde.

¹¹⁵ Mudarlardan bir kabilenin adı. Kuzey Araplarından olup şairin kavminin düşmanlarıydılar.

26- *Çöldeki hayvanları korkutacak kurt yoktur, su, havuzları sulayacak hayvan bulamaz.*

27- *Ötesinde kuşlar uçuşur, üstünde rüzgâr sert eser ve bal arısı gibi vızıldar.*

28- *Benî Evd'e söyleyin, dün, savaşta miğfer altındaki başların üstüne vurmakla iyi yaptılar.*

29- *Çakıl taşları gibi çok sayıda hayvanı ele geçirdiler, otlanıyorlar.*

30- *İnce ayaklı ve zayıf deve ve atlarla kayalıkları sardılar.*

31- *Gözler, kurumuş olan karından gelen kanlarla kızarmış haldedir.*

Hikmet ile fahr temasının işlendiği bu kaside, şairimiz el-Efveh'in en güzel kasidelerinden biridir. İlk iki beyitte şair yaşadığı hayat tecrübelerinden yaşlı ve olgunluğun zirvesindeki bir adam olarak kendini ifade etmektedir. Şair, geçen zamanın her şeyi bozup yıkarak ilerlemesinden söz eder. Devamla zamana direnerek yaşam mücadelesi veren insanların da bu mücadelenin sonlarına doğru başlarının -saçlarının- beyaza bürüneceğine değinir. Beyaz saç vurgusu kadimden beri bilgeliğin ve olgunluğun nişanesi olmasından dolayıdır. Ancak saçın beyazlaması aynı zamanda eski güç ve kuvvetin olmaması anlamına da gelmektedir. İşte burada şair yaşlanmış olmasına rağmen üçüncü beyitte uğruna ölmeye hazır ve ona her durumda yardım edecek fedailerinin var olduğunu belirtmektedir. Görünüşe göre bu kaside şairin çok yaşlanıp bitkin düşmeye başladığı bir dönemde söylenmiştir. Genel olarak söz ve güç sahibi bir adamın gönlünden dökülen sözlere benzemektedir. Kasidenin devamında el-Efveh ağaran saçlarına, azalan gücüne ve bitkin düşen hâline rağmen hâlâ nüfuz sahibi olduğunu ispatlarcasına fahr teması ile beyitlerini söylemeye devam etmektedir. Burada ayrıca ifade etmemiz gerekir ki kadim Arap tarihinde, sadece münferit benliği ile övünmeye çalışan kişi sayısı oldukça azdır. Genel anlamda bir şair kendini överken dahi bu övgüden kabilesini ve nesebini ayrı tutmaz. Aynı şey tersi durum için geçerlidir. Yani kabilesini överken de aslında kendi şahsını övmektedir. Burada da şairin devam eden beyitlerde başta ben dilini kullanarak kendi şahsını övdüğünü görmekteyiz. Daha sonra da yukarıda bahsettiğimiz kadim Arap şiirindeki fahr temasındaki ben ve kabile idrakini destekler nitelikte altıncı beyitte önceki beyitlerde

söz ettiği tüm övgülerin sadece şahsına değil, tüm Evd kabilesine ait oluğunu vurgulamaktadır.

Altıncı beyitte geçen (سدوس) sudûs kelimesi bazı Arap sözlüklerinde farklı kıraatlere sahiptir¹¹⁶. Burada dikkat çeken ayrıntı sudûs kelimesinin yeşil renk için kullanılmasına rağmen şairin karanlık çölü betimlemek için bu kelimeyi kullanmasıdır. Şair, çölü orman ve bol yeşilli olarak betimlemeye çalışmamaktadır. Zira şairin anlatmak istediği durum ile bir tezatlık oluşturur. Burada yeşil renginden kastedilen aslında siyah renktir ki kadim Araplar siyah rengini sevmediklerinden dolayı ismini dahi söylemek istemez onu yukarıda geçtiği gibi farklı şekillerde kullanarak ifade ederlerdi.

Kasidenin yedinci beyti tek başına düşünöldüğünde öncesinde geçen ibarelerinin tamamını etkisiz bırakacak bir niteliktedir. Zira ölümün herkese uğrayacağından ve kimsenin kendisinden kaçamayacağı bir olgu olduğundan söz etmektedir. Ancak şair, bu hikmetli sözünden sonra, ölümün bir son olmasına rağmen, aslında kendinin ve kabilesinin ölümü öldürerek kahramanlık, güç, kuvvet, cömertlik, cesaret ve önderlik gibi durumlarda misal olarak kalacak bir halde olduklarından bahsetmektedir. Devamında şair, kabilesine övgülerini sıralamaktadır.

El-Efveh'in kendi yaşadığı zamanı aşarak günümüze kadar aydınlatan hikmetli beyitlerinden bir diğerleri de şunlardır:

1- وَالْبَيْتُ لَا يُبْتَنَى إِلَّا لَهُ عَمَدٌ وَلَا عِمَادٌ إِذَا لَمْ تُرْسَنْ أَوْلَادُ

2- فَإِنْ تَجَمَّعَ أَوْلَادُ وَأَعْمَدَةٌ وَسَاكِنٌ بَلَغُوا الْأَمْرَ الَّذِي كَادُوا¹¹⁷

1- Ev direksiz ayakta durmaz, kazıklar sağlam çakılmazsa direk de olmaz.

2- Kazık, direk ve sakinler bir araya gelirse, kastettikleri amaçlarına ulaşırlar.

İleride zikri geçeceği üzere¹¹⁸ şairimiz, teşbih sanatını kullanarak muhataplarına sosyal bir mesaj vermektedir. Yukarıdaki beyitlerin geçtiği kasidede şairimiz gençlere büyüklerinin nasihatlerini dinlemelerini ve ifsat yerine ıslah edici

¹¹⁶ el-Efveh el- Evdî, *Divan*, s. 83, neşredeninin notu.

¹¹⁷ el-Efveh, s. 65-66.

¹¹⁸ Bkz. s. 69.

olmalarını nasihat etmektedir. Bu nasihatini o zamanlardaki çadırın kurulmasına benzetme yaparak sosyal yapının ve toplumsal birlikteliğin bir bütünlük gerektirdiğini belirtmektedir. Şöyle ki, çadırın kurulması için direklerin gerektiğini ve direklerin de ayakta durması için onları ayakta tutan kazıkların sağlam olması gerektiği gibi toplum ve sosyal yapının da ayakta durması için kardeşliğin, kardeşliğin de ayakta durması için bir bütünlüğün olması gerektiğinden söz etmektedir. İkinci beyit ile de ancak bu şekildeki bir birliktelik olduğu zaman toplumsal açıdan kastedilen amaçlara ulaşılabileceğinin vurgusunu yapmaktadır. Bu beyitler Câhiliye döneminde kabile nezdinde, toplumdaki farklı unsurların birlikteliği ile uygunluğunun gerekliliğine vurgu yapan ender beyitlerdendir. Ayrıca bu beyitlerin şairimizin hikmet şairi olarak kabul edilmesinin en aşikar delillerinden biri olduğunu düşünmekteyiz.

I.1.7. Vasıf

Türkçede nitelik anlamına gelen¹¹⁹ vasıf, edebî bir terim olarak sanatçının herhangi bir şeyin niteliklerini ayrıntılı olarak belirtmesi anlamına gelir. Gerek Câhiliye edebiyatında gerek se modern Arap edebiyatında sıkça rastlanan bir edebî türdür. Şairimiz vasıf ile bazen benzetme yaparak vasıflandırdığı şeyin üzerinden bir mesaj vermek istemektedir. Bazen de yine vasıf ile anlatmak istediği bir anlamın tekidini amaçlamaktadır. el-Efveh'in divanındaki bazı vasıf temalı beyitleri şunlardır:

- 1- لَهُ هَيْدَبٌ دَانٍ وَرَعْدٌ وَلَجَّةٌ وَبَرَقٌ تَرَاهُ سَاطِعاً يَتَّبَعُ
2- فَبَاتَتْ كِلَابُ الْحَيِّ يَنْبَحْنَ مُرْنَةً وَأَضَحَّتْ بَنَاتُ الْمَاءِ فِيهَا تَمَعُجٌ¹²⁰

1- Göküzünde yakın sarkmış bulutlar, gök gürültüsü ve sesler vardı ve ışık saçarak parlayan şimşek,

2- Köpeklerimiz yağmur taşıyan bulutlara havlamaya başladı, su kızları da sevinçle suda yüzmeye başladı.

Şair burada yere yakın olan gök gürültüsü, şimşek ve yıldırım yüklü bir bulutun vasfını yapmaktadır. Bu vasfını yaptığı bulutun gelişini gören köpekler – çölde

¹¹⁹ TDK, *Türkçe Sözlük*, s. 2472: Devellioğlu, s. 1675.

¹²⁰ el-Efveh, s. 62.

yaşayan köpekler- doğal olarak yağmurun yani çölde çok kritik bir öneme sahip olan suyun kokusunu almalarından dolayı havlamalarının tasvirini yapmıştır. Aynı şekilde suyun kızları ifadesi ile de suda yaşayan kurbağa ve balıkları kastetmektedir. Özellikle de kurbağaların suda sürekli ses çıkarmalarından dolayı onları suyun etrafında şarkılar söyleyen kızlara benzetmiştir. Görüldüğü gibi burada kurbağa ve balıkları suyun kızları olarak vasıflandırmaktadır. el-Efveh'in vasıf sanatını kullanarak söylediği bir başka beyitler de şunlardır;

- 1- بِمَنَاقِبِ بَيْضٍ كَأَنَّ وُجُوهَهَا زُهْرٌ قُبَيْلَ تَرْجُلِ الشَّمْسِ
- 2- رَقُوا كَمُنْتَشِرِ الْجَرَادِ هَوَتْ لِلْبَطْنِ فِي دِرْعٍ وَفِي ثَرَسِ
- 3- وَكَأَنَّهَا إِقْبَالُ غَايَةِ حَطَّتْ إِلَى إِقْلِ مِنْ الْحَبْسِ¹²¹

1- Kavmim güzel eylemlere sahiptir, yüzleri, güneşe yüzünü dönen çiçekler gibi parlaktır.

2- Hizmet için dağılırlar, yayılmış çekirgeler gibi, kalkan ve zırh içinde koşuşup dururlar.

3- Süratli sığırların basık burunlu ineklere saldırımları gibi, hızlıydılar.

Bu makta'da şairimiz el-Efveh el-Evdî fahr temasını işlerken vasıf sanatını kullanmıştır. Burada iki farklı hayvan ile kavmini vasıflandırdığı açık bir şekilde görülmektedir. Birinci vasıf çekirgeci ki bu vasıflandırma çokluk bildirmek içindir. Şair çekirge ile sayılamayacak ve karşı konulamayacak bir vasma sahip olduklarını ifade etmek istemiştir. İkinci vasıf ile de güç ve şehvetin simgesi olan süratli sığır ile basık burunlu inek benzetmelerini kullanmaktadır. Sığır ile inek vasıflarında düşmana saldırı anındaki hissettikleri duyguyu ifade etmektedir.

I.2. Diğer Konular

el-Efveh el-Evdî'nin divanındaki kaside ve beyit sayısı fazla olmadığından, ayrıca şairimizin genellikle savaş, kahramanlık ve hikmet konularını işlemesinden dolayı divanında konu bakımından bir çeşitlilik söz konusu değildir. Ancak yine de

¹²¹ el-Efveh, s. 89.

farklı konulara değinmediğinden söz etmek şairimize haksızlık olacaktır. Bu başlık altında şairimizin kaside ve beyitlerinde kısaca yer verdiği konuları değerlendireceğiz.

I.2.1. Hamriyyât

Câhiliye döneminde içki kullanımı yaygın olarak vardı. Ayrıca içki, zevk ve sefanın bir nişanesi olarak kabul edilmekte, dolayısı ile dert ve tasa durumlarının azlığına işret etmektedir. Bunların dışında içki, gücün simgesi olarak da şairlerin şiirlerinde işlenen bir konu olabilmektedir. Şairimiz genel olarak fahr temasını işlediği bir kasidesinin matla'ında kavmindeki adamların ellerinde tutukları içki bardaklarından bahsetmektedir. Ellerinde içki bardakları olan adamlar tesviri ile şairimiz, güç, zevk ve sefanın dolayısıyla kaygı, korku ve cefanın olmaması durumunu ifade etmektedir.

1- مَنَا مُسَافٍ يُسَافِي النَّاسَ مَا يَسْرُوا فِي كَفِّهِ أَكْغَبُ أَوْ أَقْدُحُ عُطْفِ

2- تَتَبَّعُ أَسْلَافَنَا عَيْنٌ مُخَدَّرَةٌ مِنْ تَحْتِ تَوْلَجِهِنَّ الرِّيطُ وَالضَّعْفُ

1- Bizden kumar oynayanlar var, zar ve kadehler ellerinde olduğu sürece kazanırlar.

2- İri gözlü güzel kadınlarımız da, odalarında ve süslü elbiseleriyle babalarımızı gözleriyle takip ederler.

Görüldüğü gibi şairimiz el-Efveh, yukarıdaki beyitlerinde kadeh kelimesi ile içkiyi, zar kelimesi ile kumarı, iri gözlü ve güzel kadınlar ile de cariyelerini kastederek sahip oldukları gücü ifade etmek istemektedir.

I.2.2. Furûset

Arapçada at anlamına gelen فَرَسٌ kelimesinin mastarı olan فُرُوسَةٌ binicilik anlamına gelmektedir¹²². Câhiliye döneminde hayatî önem taşıyan at biniciliği, genel anlamda bütün şairleri ve şiirleri etkilemiştir. Bu noktada furûset Arap edebiyatında şairlerin sıklıkla işlediği temalardan biridir. At ve binicilik kadim toplumların neredeyse tamamında önemli bir yer edinmiştir. Savaşlarda önemli bir unsur olması ve yolculuklarda önemli bir hız sağlaması açısından kritik bir önem arz eden at, savaşçı ve süvari bir kabile reisi olan şairimiz el-Efveh'in şiirinde sıklıkla zikredilmiştir.

¹²² İbn Manzûr, XI, 160.

1- أَبِي فَارِسُ الصَّرْمَاءِ عَمْرُو بْنُ مَالِكٍ عَادَةَ الْوَعَى إِذْ مَالَ بِالْجَدِّ عَائِرُ

1- Babam süvari 'Amr b. Mâlik, tökezleyenlerin olduğu vakitte savaşa erkenden atılırdı.

Yukarıdaki beyit ile babasının da usta bir binici olduğunu belirten şairimiz, babasının “الصَّرْمَاءِ” adı verilen bir atın binicisi olduğunu övünerek ifade etmektedir. الصَّرْمَاءِ kelimesi ise at veya develerden sütü kesilmiş olanlara verilen ve Araplar tarafından güzel bir özellik olarak kabul edilen çeşittir¹²³. Ayrıca el-Efveh'in babası olan 'Amr b. Mâlik “فارس الشوہاء” (cadı süvarisi) olarak adlandırılırdı ki bu da onun süvariliğindeki ününün en üst seviyelerde olduğunu göstermektedir.

2- كُنَّا فَوَارِسَهَا الَّذِينَ إِذَا دَعَا دَاعِيَ الصَّبَاحِ بِهِ إِلَيْهِ تَفَرَّعَ

2- Biz, sabah vakti çağırınların davetine icabet etmekte tereddüt etmeyen savaş süvarileriyiz.

Kendilerini süvari olarak tanıtan el-Efveh, günün ilk saatlerinde yapılacak ilk iş olarak dahi savaşa hazır olduklarını ve müttefiklerine de her an yardıma hazır olduklarını belirtmektedir.

3- كَشَّهَابِ الْقَذْفِ يَرْمِيكُمْ بِهِ فَارِسٌ فِي كَفِّهِ لِلْحَرْبِ نَارُ

3- Küçük atım bir kor ateş gibi size saldırır, süvarisi de elindeki ateşle sizinle savaşır.

Yukarıdaki beyit ile el-Efveh, kabilesindeki süvarileri kayan yıldızlar kadar hızlı ve atik bir şekilde düşmanlarına saldırabilecek nitelikte bir süvari olduklarını belirtmiştir.

4- فَارِسٌ صَاعِدْتُهُ مَسْمُومَةٌ تَخْضِبُ الرُّمَحَ إِذَا طَارَ الْغُبَارُ

4- Mızrağı zehirli bir süvari, tozlar uçtuğunda mızrağını kanla kırmızıya boyar.

Furûse konusunu işlediği bir diğer beyit de yukarıda geçen zehirli mızraklar taşıdığını ifade ettiği beyittir.

5- كُنَّا فَوَارِسَ نَجْدَةٍ لِكِنَّهَا رُتَبٌ فَبَعْضُ فَوْقَ بَعْضٍ يَشْفَعُ

¹²³ ez-Zebîdî, *Tâcu'l-'Arûs min Cevâhiri'l-Kâmûs*, nşr. Komisyon, Dâru'l Hidâye, ts. XXXII, 503.

5- İyilik süvarileriyiz. Ancak bu iyiliğin dereceleri var, bazıları bazılarından önce gelir.

Yukarıdaki beyitte şairimiz, kendilerini onur ve iyilik süvarileri olarak görmekte ve kendilerinden her birinin bir diğerinden ancak daha iyi olma noktasında farklılaştıklarından bahsetmektedir.

6- وَخَيْلٍ عَالِكَاتِ الْأَجْمِ فِينَا كَأَنَّ كُمَّاتَهَا أُسْدُ الضَّرِيبِ¹²⁴

6- Nice atlarımız var öfkeden gemlerini çiğner, silah kuşanmış süvarileri de saldırgan aslanlar gibiler.

Yukarıdaki beyit ile savaş anında sadece süvarilerinin değil, üzerine binmiş oldukları atların da coşkulu olduklarını belirtmiştir. Şairimizin atlarını bu şekilde ifade etmesindeki kasıt süvari ve atı arasındaki bütünlüğü sağlamaktır. Böylece şair itaatkâr ve sahibine karşı uysal bir at ile güçlü ve atik süvariye birleştirerek düşmana karşı tam bir takım intibasını göstermeyi amaçlamaktadır.

¹²⁴ el-Efveh, s. 60.

II. BÖLÜM

el-EFVEH el-EVDÎ'NİN ŞİİRİNDEKİ ŞEKİL ÖZELLİKLERİ

Sözlü ifadenin en nadide şekli olan şiir, basit sözlü ifadenin uyumundan ibaret değildir. Bilakis sanatsal özellikleri ile içinde sıradanın fevkinde bir ifadeyi barındırmaktadır. Ayrıca şekil açısından da sıradan bir ifadeden farklılık arz etmektedir. Şiirin bu farklılığı, sahip olduğu kendine özgü olan üslup ve ahenkten kaynaklanmaktadır. Şiirin sahip olduğu bu farklı özellikleri birçok başlık altında anlatmak mümkündür. Ancak bizler burada belli başlı konular üzerinde durarak şairimiz el-Efveh el-Evdî'nin divanını inceleyeceğiz.

II.1. Kaside Yapısı

Klasik Arap şiirinde kaside, şairin bir konu hakkında gelişi güzel ifade ettiği sözlerden oluşmaz. Şair, ifade etmek veya öykülemek istediği bir konuyu, belirli bir düzen ve sistematik ile usulüne uygun bir tarzda belirtir. Genel anlamda ise kaside dört bölümden oluşmaktadır. Bu bölümler şunlardır;

I. Şiirin ilk beyti olan “matla”

II. Giriş bölümü olan “mukaddime”

III. Giriş bölümünden sonra asıl konunun işlendiği “tehallus”

IV. Şiirin sonlandırıldığı “hâtıme”

Kasidenin ilk beyti olan matla‘, şiir eleştirmenleri tarafından üzerinde önemle durulan hususlardandır. Zira iyi bir başlangıç, maksat ile sonuca daha kolay ulaşmak için önemli bir kriterdir¹²⁵. İletişimin en etkileyici yollarından biri olan şiirde, şairin anlatmak istediği meramı için dikkatleri üstüne çeken bir giriş ile şiirine başlaması beklenir. Böylece hemen akabinde konuya giriş yaparak meramını daha kolay ve etkili bir şekilde gerçekleştirmiş olur.

Şair el-Efveh el-Evdî'nin divanında nispeten az sayılabilecek sayıda şiirin var olduğunu daha önce belirtmiştik. Ayrıca Arap şiirinde divanlarda yer alan şiirlerin

¹²⁵ İbn Reşîk, I, 217.

beyit sayısına göre farklı kavramlar ile isimlendirildiklerini görürüz. Bu kavramlar da göz önünde bulundurularak el-Efveh el-Evdi'nin divanında yapılacak bir değerlendirme, divanın hacmini daha net bir biçimde ortaya çıkaracaktır. Beyit sayısına göre nazım türleri ile el-Efveh el-Evdi'nin divanındaki sayıları aşağıdaki gibidir:

Tablo 1: Beyit sayısına göre nazım biçimleri ile Efveh el-Evdi'nin divanındaki sayıları;

Beyit Sayısı	Terim	el-Efveh'in Divanı
1-2 Beyit	Nutfe	9
3-6 Beyit	Makta'	8
7-22 Beyit	Kaside	10
Toplam		27

Görüldüğü gibi el-Efveh'in divanında aralarındaki ufak bir fark ile en çok kaside daha sonra da sırasıyla nutfe ve makta' mevcuttur. Yukarıdaki bilgiler ışığında öncelikle şairin divanındaki kasidelerden en belirgin matla'ları inceleyeceğiz. Sonrasında ise sırasıyla kasidenin diğer bölümlerinden de örnekler vereceğiz.

II.1.1. Matla'

Kasidenin giriş kısmı ve şairin anlatmak istediği konuya girişi anlamına gelen matla' bölümüne el-Efveh'in divanından şu örnekleri verebiliriz;

Tablo 2: el-Efveh'in divanındaki kaside matla'ları;

Kafiye	Beyit
ا	وَالْخَيْلُ شَاجِيَةٌ وَقَدْ عَظُمَ النَّبِيُّ وَبِرَوْضَةِ السُّلَّانِ مِمَّا مَشَهُدٌ
ب	قَبَائِلُ عَامِرٍ يَوْمَ الصَّبِيبِ أَلَا يَا لَهْفٍ لَوْ شَدَّدْتَ قَنَاتِي
د	وَإِنَّ بَنِي قَوْمِهِمْ مَا أَفْسَدُوا عَادُوا فِيْنَا مَعَاشِرُ لَمْ يَبْنُوا لِقَوْمِهِمْ

ر	وَمَا جَلْتُ يُجِدِينِي الشَّفَائِقُ وَلَا الْحَدْرُ	أَلَا عَلَّانِي وَعَلَّمَا أَنَّنِي غَرَّرَ
ر	وَشَوَاتِي خَلَّةٌ فِيهَا دُوَارُ	إِن تَرَى رَأْسِي فِيهِ قَرَعٌ
ر	غَدَاةَ الْوَعَى إِذْ مَالَ بِالْجَدِّ عَائِزُ	أَبِي فَارِسُ الصَّرْمَاءِ عَمْرُو بْنُ مَالِكٍ
س	مَأْسُ زَمَانٍ ذِي إِنْتِكَاسٍ مَوْسُ	إِمَّا تَرَى رَأْسِي أُرَى بِهِ
ع	مَنْ كَانَ يَنْقُصُ رَأْيُهُ يَسْتَمْتِعُ	ذَهَبَ الَّذِينَ عَهْدَتْ أُمسِ بِرَأْيِهِمْ
ف	فِي كَفِّهِ أَكْعُبُ أَوْ أَفْدُحُ عُطْفُ	مَنْ مَسَافٍ يُسَافِي النَّاسَ مَا يَسْرُوا
ل	بِحَقْلِ لَكُمْ يَا عَزَّ قَدْ رَابَنِي حَقْلًا	سَقَ دِمْنَتَيْنِ لَمْ تَجِدْ لُهُمَا أَهْلًا

Yukarıdaki tabloya baktığımızda şair ve bir lider olan el-Efveh'in şiirinde işlediği genel muhteva kolaylıkla anlaşılmaktadır. Fahr teması, kabile reisi olan el-Efveh'in şiirinde en çok işlenen temadır. Bu konuda bir mukayese yapacak olursak el-Efveh gibi bir lider olan İmru'u'l-Kays aslında bir prens olmasına rağmen şiirlerinde liderlik vasfı belirgin değildir. Böylece İmru'u'l-Kays için daha çok şair ve el-Efveh için daha çok lider demek mümkün olmaktadır. Liderliği yani kabile reisliği ağır basan şairimizin kasidelerindeki matla'ların genel anlamda bir övünme (fah) ile başladıklarını görmekteyiz. Hemen hemen her kasidesinde kendisinden, kabilesinden veya bir müttefiklerinden bahseden şairimiz kasidenin geri kalan kısmında bunu daha fazla ayrıntılandırarak kasidesini daha coşkulu bir hale getirmektedir. Bu noktada en coşkulu ve başarılı diyebileceğimiz matla', sahip olduğu incelik ve sanat ile aşağıdaki beyittir:

1- ذَهَبَ الَّذِينَ عَهْدَتْ أُمسِ بِرَأْيِهِمْ مَنْ كَانَ يَنْقُصُ رَأْيُهُ يَسْتَمْتِعُ

Anlam bakımından hikmetli bir söz olarak kabul edebileceğimiz bu beyitte şair, geçmişin tecrübe ve görüşlerinin kulak arkası edilmesinden yakınarak bu tecrübe ve görüşlerin hayatta başarılı olabilmek için ne kadar gerekli olduklarından söz etmektedir.

II.1.2. Mukaddime

Kasidenin matla‘ kısmından sonra şairin anlatmak istediği konuya giriş yaptığı bölüme mukaddime denilir. Türk Edebiyatında ise bu bölüme, Farsçada bir başka söze yol açmak için söylenen söz ve girişlik anlamına gelen girizgâh kelimesi ile ifade edilmiştir¹²⁶. Bu bölümde şair asıl anlatmak istediği konuya dikkat çekici bir giriş yaptıktan sonra (matla‘) direkt konuya girmeden, muhataplarını asıl ifade etmek istediği konuya hazırlamaktadır. Şairimiz el-Efveh’in divanında mevcut olan kaside sayılabilecek şiir sayısı daha önce de gösterdiğimiz üzere az olduğundan bu bölüm için el-Efveh’in divanından birkaç örnek göstererek iktifa edeceğiz.

- 1 أَلَا يَا لَهْفٍ لَوْ شَدَّتْ قَنَاتِي قَبَائِلُ عَامِرٍ يَوْمَ الصَّبِيبِ
-2 غَدَاةً تَجَمَّعَتْ كَعَبُّ عَيْنَا جَلَائِبَ بَيْنَ أَبْنَاءِ الْحَرِيبِ¹²⁷

1- Ah, keşke ‘Âmir kabileleri kan dökülen o günde mızrağımı görseydi.

2- Savaşın çocukları olan bize karşı Kâ‘b’in kölelerini topladığı sabah.

Görüldüğü gibi şair “ah keşke” diye başlayarak dikkat çekici bir matla‘ ile kasidesine başlamaktadır. Sonrasında ise asıl anlatmak istediği Benî ‘Âmir kabilesine karşı yaptıkları savaşın mukaddimesi olarak kendilerinin savaşın çocukları ve düşmanı da köle takımı olarak gösterir. Sonraki üçüncü beyitte ise artık iki kabile arasındaki çarpışmayı tasvir etmeye başlayarak kasidesinin mukaddimesini bitirir.

Mukaddime bölümüne bir başka örnek de şöyledir;

- 1 فِينَا مَعَاشِرُ لَمْ يَبْنُوا لِقَوْمِهِمْ وَإِنَّ بَنِي قَوْمِهِمْ مَا أَفْسَدُوا عَادُوا
-2 لَا يَرشُدُونَ وَلَنْ يَرعُوا لِمُرشِدِهِمْ فَالغِي مِنْهُمْ مَعَا وَالْجَهْلُ مِيعَادُ

1- İçimizde kavmine hayrı dokunmayanlar var, Bozduklarını imar etmek isteyenler olsa da, bozmaya devam ediyorlar.

¹²⁶ Devellioğlu, Ferit, Osmanlıca – Türkçe Ansiklopedik Lûgat, Aydın Kitabevi, 22. Baskı, 2005, s. 300.

¹²⁷ el-Efveh, s. 59.

2- *Islah olmuyorlar, doğruya iletenlere de uymuyorlar, aptallık ve cehaletleri beraber ve süreklidir.*

Bu kasidesinde şairimiz kavminin yaptıklarından kaynaklanan sıkıntıları dile getirmektedir. Bunun için yukarıdaki ilk beyit olan matla' kısmında bunu açık bir şekilde dile getirmiştir. Sonrasındaki mukaddime bölümünde ise asıl serzenişinin özeti mahiyetinde bir beyit ile kasidenin mukaddimesine yer vermiştir.

Bir başka örnek olarak ağıt temasını işlediği kasidesinin mukaddimesi de şöyledir:

- 1- أَلَا عَلَّلَانِي وَعَلَّمَا أَنِّي عَرَّرَ وَمَا خِلْتُ يُجِدِينِي الشَّفَاقُ وَلَا الْخَدَّرَ
2- وَمَا خِلْتُ يُجِدِينِي أَسَاتِي وَقَدْ بَدَّتْ مَفَاصِلُ أَوْصَالِي وَقَدْ شَخَّصَ الْبَصَرُ

1- *Beni teselli eder misiniz? Bilin ki şüphesiz aldanmışım. Ne şefkat ne de korku artık bana fayda sağlar.*

2- *Eklemlerim zayıflayıp, gözlerim dik dik bakıyorken, tesellimin bana fayda vereceğini sanmıyorum.*

Yukarıdaki beyitler kasidenin yapısındaki matla' ile mukaddime bölümüne güzel bir örnek teşkil etmektedir. Şöyle ki yukarıdaki kasidede şair kendisine risâ (ağıt) temasını işlemektedir. Kasidenin matla' kısmında faniliği ile sahip olunan her şeyin zevaline bir vurgu ile başlamıştır. Sonrasında ise mukaddime bölümünde matla' kısmında bahsettiği fanilik ve sahip olunan şeylerin zevalini kendi bedeni üzerinde göstererek anlatmak istediği konuya yumuşak bir geçiş yapmaktadır.

el-Efveh el-Evdî divanında genellikle kısa matla' ve mukaddimelerden sonra tehallus bölümüne hızlı bir geçiş yapmaktadır. Aşağıdaki beyitlerde ise bu durumun diğer kasidelerin aksine farklı olduğunu görüyoruz:

- 1- إِنْ تَرَى رَأْسِي فِيهِ قَرْعٌ وَشَوَاتِي خَلَّةٌ فِيهَا دُورٌ
2- أَصَبَحْتَ مِنْ بَعْدِ لَوْنٍ وَاحِدٍ وَهِيَ لَوْنَانٍ وَفِي ذَاكَ اعْتِبَارٌ
3- فَصُورُفُ الدَّهْرِ فِي أَطْبَاقِهِ خَلَعَةٌ فِيهَا ارْتِفَاعٌ وَإِنْجَادٌ
4- بَيْنَمَا النَّاسُ عَلَى غَلِيَائِهَا إِذْ هَوُوا فِي هُوَّةٍ مِنْهَا فَغَارُوا

- 5- إِنْ مَا نِعْمَةٌ قَوْمٍ مُتَعَةً وَحَيَاةَ الْمَرءِ ثَوْبٌ مُسْتَعَارُ
6- وَلِيَالِيهِ إِلَّا لِلْقَوَى مِنْ مُدَاةٍ تَخْتَلِيهَا وَشِفَارُ
7- تَقَطَّعُ اللَّيْلَةُ مِنْهُ قُوَّةُ وَكَمَا كَرَّتْ عَلَيْهِ لَا تُغَارُ
8- حَتَّمِ الدَّهْرُ عَلَيْنَا أَنَّهُ ظَلَفَتْ مَا نَالَ مِنَّا وَجُبَارُ
9- فَلَهُ فِي كُلِّ يَوْمٍ عِدْوَةٌ لَيْسَ عَنْهَا لِامْرِئٍ طَارَ مَطَارُ

1- Ey sevgili, saçlarımın bir kısmını dökülmüş ve başımın da ağırıldığını görüyorsan da,

2- Bundan sonra tek renkten sonra başımın iki rengi var, bunda da saygınlık var.

3- Bil ki, zamanın olaylarında gece ve gündüzün dönüşümünün etkisi vardır, onda yükselmek de alçalmak da vardır.

4- Etrafındaki insanlara bak, birdenbire bir kabre düşerler ve göçerler.

5- Şüphesiz kavmin nimeti bir faydalanmadır, kişinin hayatı ödünç alınmış bir elbisedir.

6- Zamanın geceleri de keskin bir bıçaktır, önüne çıkan bütün güçleri keser.

7- Gece insanın gücünü keser, saldırdığında musibetler, asla ıskalamaz.

8- Zaman ilan eder bize; kime uğrarsam kurutulmuşu yoktur, heder olur gider.

9- Her gün koşar ve hiç kimsenin ondan kaçmak için uçacak yeri yoktur.

Kuzey Araplarına karşı kazandığı bir savaşı anlattığı bu kasidede şair, sevdiği kadına seslenerek zamanın insan üzerindeki değiştirici etkisinden söz etmektedir. Saçın beyazlaması veya dökülmesini olgunluğun bir nişanesi olarak belirtmektedir. Şair, burada saçların beyazlaması her ne kadar kemale yaklaşmanın bir emaresi olarak görülse de aynı zamanda artık ölümün ve faniliğin de en belirgin nişanesi olduğunu vurgulamaktadır. Sonrasında ise ölümü geceye benzeterek gündüze karşı galip gelmesi ve her şeyi kuşatması yönüyle zaferinden söz ederek zamanın sürekli ilerleyişi ve kendisinden kaçmanın mümkün olmadığından bahseder. Zamanın her gün koşarak ilerlemesi ve kendisinden kaçışın mümkün olmamasından söz ettikten sonra şair direkt

kabile ismi vererek düşmanlarını yermeğe ve kahramanlıklarını anlatmaya başlayarak tehallus bölümüne giriş yapar.

Konusu kuzey Araplarına karşı kazanılan savaş olan bu kasidenin mukaddimeden tehallus bölümüne girişi diğerlerinin aksine yumuşak değildir. İlk bakışta iki ayrı konu işleniyormuş gibi bir izlenim vermektedir. Ancak şairin hikmet sahibi bir kabile reisi olduğu düşünüldüğünde bu geçişin inceliği çok net bir şekilde ortaya çıkmaktadır. Şöyle ki, şair önce olgunluğa ve kemale vurgu yaparak kasidesine başlar. Sonrasında olgunluğun zamanla geliştiğini ancak zamanın da olgunlaştırırken yaşlandırmak sureti ile zayıflattığını da vurgular. Her gecenin insanın gücünü kestiğini ve ona karşı gelinemediğinden söz ederek devam eden şair mukaddimenin son beytinde zamana karşı kaçacak bir yerin olmadığından söz ettikten sonra düşmanlarından söz etmeye başlar. Böylece kendini zamana benzeterek düşmanlarını, zamanın insanı galip etmesi gibi yeneceğini belirtir. Geçen zaman şairi olgunlaştırıp kemale erdirmiş ancak bununla beraber düşmanlarına karşı zayıflatmadan daha güçlü bir hâle de getirmiştir.

II.1.3. Tahallus

Şair kasidede işlemek istediği konuya matla‘ ve mukaddime ile yumuşak bir geçiş yaptıktan sonra sözlük anlamı kurtulma-özgürleşme¹²⁸, ıstılahtaki anlamı ise şairin sibak ve siyak arasında bağlantı kurarak bir konudan başka bir konuya geçmesi demek olan tehallus bölümü ile asıl anlatmak istediği konuya geçiş yapar¹²⁹. Şairin asıl anlatmak istediği konuyu işlediği kasidenin bu bölümü nazım türündeki girişten sonraki gelişme bölümünün karşılığıdır diyebiliriz. el-Efveh el-Evdî'nin divanında ise daha önce belirttiğimiz gibi uzun kasideleri yoktur. el-Efveh'in şiir divanında tehallus bölümüne örnek gösterilebilecek toplam dokuz kaside vardır. Mukaddime bölümünden tehallus bölümüne giriş için el-Efveh'in divanından birkaç örnek göstererek iktifa edeceğiz.

¹²⁸ Ahmed Muhtar, ‘Abdulhamîd Ömer, *Mu‘cemu'l-Luğati'l-'Arabiyyeti'l-Mu‘âsıra*, ‘Âlemu'l Kutub, s. 679, 2008.

¹²⁹ Yâsir Reşîd Hamed el-Beyâtî, “et-Teşvîk ve't-Tergîb fi Husni't-Tehallus ilâ Hâtimetri'l-Kasîde”, *Mecelletu Âdâbi'l-Ferâhîdî*, sy. 26 (Haziran 2016), s. 42.

- 1 أَلَا يَا لَهْفٍ لَوْ شَدَّتْ قَنَاتِي قَبَائِلُ عَامِرٍ يَوْمَ الصَّبِيبِ
-2 غَدَاةً تَجَمَّعَتْ كَعَبُّ عَائِنَا جَلَانِبَ بَيْنَ أَبْنَاءِ الْحَرِيبِ
-3 فَلَمَّا أَنْ رَأُونَا فِي وَغَاهَا كَأَسَادِ الْعَرِيئَةِ وَالْحَجِيبِ

1- Ah, keşke 'Âmir kabileleri kan dökülen o günde mızrağımı görseydi.

2- Savaşın çocukları olan bize karşı Kâ'b'ın kölelerini topladığı sabah.

3- Hacîb'te¹³⁰ çalılıklardaki aslanlar gibi, kargaşada bizi gördükleri zaman.

Daha önce mukaddime başlığı altında zikri geçen yukarıdaki kasidede şair, yakınma ile kasidesine başlar. Devamla kabilesini savaşın çocukları olarak övdükten sonra düşmanlarını da köleler olarak küçük düşürür. Üçüncü beyitte ise artık anlatmak istediği konuyu mekân bildirerek anlatmaya başlar. Görüldüğü gibi burada şair kendisinden övgü ile bahsedeceği savaştan önce kabilesini savaşın çocukları olarak betimler. Daha sonra da tehallus beyti ile kendilerini çalılıklarda pusuya yatan aslanlar gibi önce sessiz sonra güçlü bir şekilde saldırdıklarından bahsederek savaşı muhataplarının zihinlerinde canlandırmaktadır.

- 1 فِينَا مَعَاشِرُ لَمْ يَبْنُوا لِقَوْمِهِمْ وَإِنَّ بَنِي قَوْمِهِمْ مَا أَفْسَدُوا عَادُوا
-2 لَا يَرْتُدُّونَ وَلَنْ يَرْعُوا لِمُرْشِدِهِمْ فَالْعَيْ مِنْهُمْ مَعَاً وَالْجَهْلُ مِيعَادُ
-3 كَانُوا كَمِثْلِ لَقِيمٍ فِي عَشِيرَتِهِ إِذْ أَهْلِكْتَ بِالَّذِي قَدْ قَدَّمْتَ عَادُ
-4 أَوْ بَعْدَهُ كِقُدَارٍ حِينَ تَابَعَهُ عَلَى الْغَوَايَةِ أَقْوَامٌ فَقَدْ بَادُوا

1- İçimizde kavmine hayrı dokunmayanlar var, bozduklarını imar etmek isteyenler olsa da, bozmaya devam ediyorlar.

2- Islah olmuyorlar, doğruya iletenlere de uymuyorlar, aptallık ve cehaletleri beraber ve süreklidir.

3- Kavmi içindeki Lukaym gibidirler, çünkü onlar 'Âd'in yaptıklarından ötürü helâk edildiler.

4- Veya 'Âd kavminden sonra gelen Kudâr gibidirler. Suçta kendisine tabi oldukları zaman onlar da helâk oldular.

¹³⁰ Yer ismidir. Bkz. Yâkût b. 'Abdillâh el-Hamevî, "Dâratu'n-Nassâb", Mu'cemu'l-Buldân, Dâru Sâdır, Beyrut 1995, II, 226.

Yukarıdaki kasidesinde şair, matla' olan ilk beyti ile mukaddime olan ikinci beytinde önce eleştirdiği kişileri kavmi ile sınırlandırır ve eleştirinin sebebi ile mahiyetinden haber verir. Üçüncü ve dördüncü beyitleri ile tehallus bölümüne giriş yapar. Bu tehallus beyitlerinde Kur'an-ı Kerim'de de zikri geçen 'Âd ve Semûd kavimlerine telmîhte bulunarak nasihatleri dinlemeyenlerin sonlarının aynı olabileceği hususunda uyarıda bulunmaktadır.

-1 حَتَّمِ الدَّهْرُ عَلَيْنَا أَنَّهُ ظَلَفَ مَا نَالَ مِنَّا وَجُبَاؤُ

-2 فَلَهُ فِي كُلِّ يَوْمٍ عَدْوَةٌ لَيْسَ عَنْهَا لِأَمْرِي طَارَ مَطَاؤُ

-3 رِيَّشَتْ جُرْهُمُ نَبْلًا قَرَمِي جُرْهُمًا مِنْهُنَّ فَوْقَ وَغِرَاؤُ

1- Zaman ilan eder bize; kime uğrarsam kurutulmuşu yoktur, heder olur gider

2- Her gün koşar ve hiç kimsenin ondan kaçmak için uçacak yeri yoktur.

3- Cürhüm oklar hazırladı. Cürhüm itaat etmeyenlere ok fırlattı, kılıç salladı.

Yukarıdaki kasidede şair bu beyitlerden önce zamanın tek kullanımlık olduğundan ve insanın faniliğinden söz etmektedir. Sonra da yukarıdaki beyitlerde görüldüğü gibi zamanın insana karşı galip geldiğinden ve yenilemez olduğundan bahsettikten sonra kuzey Araplarına karşı kazandığı zaferi anlatmaya başlamaktadır. Başta bir bağlantı yokmuş gibi görünmesine karşın dikkatlice kaside bir bütün olarak değerlendirildiğinde ilk ve son beyitler arasında bir uyumun olduğu ve şairin hikmet ehli kişiliğinin kasidesine yansıdığı net olarak görünmektedir. Yukarıdaki beyitlerde üçüncü beyit tehallus beytidir ve onunla zamanın karşısında duran her şeyi eskitip eritmesi gibi karşısında duran düşmanlarına karşı sürekli zafer kazandığını belirtmek istemektedir.

2.1.4. Hâtîme

Sözlük anlamı kapanış ve sonuç olan hâtîme edebiyat sanatındaki ıstılah anlamı kasidenin tüm bölümlerinden sonra şairin kasidesini bitirdiği beyit/lerin bulunduğu bölümdür. Mukaddimenin kasidenin anahtarı olduğu gibi hatime de kasidenin kilididir¹³¹. Kasidenin matla' bölümü muhataplar için ne kadar önemli ve dikkat çekici olması gerekiyorsa hâtîmenin de aynı oranda kasideyi özetliyor ve muhatapların

¹³¹ İbn Reşîk el-Kayrevânî, I, 239.

zihninde maksada dair olumlu bir etki bırakıyor olması gerekir. Zira bu bölümde şair, anlatmak istediği konu ile alakalı her şeyi söylemiştir ve artık veciz birkaç söz ile geriye kısa bir özet gibi kasidesini sonlandırmaktadır. Arapların hikmet ehli olarak kabul ettiği el-Efveh el-Evdi'nin şiirlerde en güzel hâtıme örneklerini sunmak mümkündür. Ancak divanın küçüklüğünden dolayı sınırlı sayıda örnekler mevcuttur. Ayrıca belirtilmesi gereken diğer bir husus da el-Efveh'in kasidelerindeki ağırlıklı olarak işlediği fahr temasıdır. Şairimiz süvari ve kabile reisi olması hasebiyle şiirlerinde genellikle çatışma ve savaflara yer vermiştir. Bu da kasidelerindeki hâtimelerin bir zafer sloganı veya gövde gösterisi edasında olmasını sağlamıştır. Ancak yine ifade edilmesi gerekir ki şair sadece bir savaş kahramanı değil dönem ve çevresinde tecrübe sahibi bir bilge olarak kabul edilmekteydi. Bu iki farklı kişiliğinin gölgesinde kasidelerindeki hatime örnekleri şunlardır;

1- قَتَلْنَا مِنْهُمْ أَسْلَافَ صِدْقٍ وَأَبْنَا بِالْأَسَارَى وَالْقَعِيبِ¹³²

1- İleri gelenlerini öldürdük ve çok sayıda esirle döndük.

Hasta olmasından dolayı katılmadığı kabilesinin bir çatışmasından bahsettiği kasidesinde daha önce söz ettiğimiz gibi bir zafer narası niteliğinde noktayı koyarak savaşı kazandığını açık bir şekilde ifade etmektedir.

2- وَالْخَيْرُ تَزْدَادُ مِنْهُ مَا لَقِيتَ بِهِ وَالشَّرُّ يَكْفِيكَ مِنْهُ قَلٌّ مَا زَادُ¹³³

2- İyilik, karşılaştıkça artar, yetmez, kötülüğün ise, çok değil azı bile sana yeter.

Kabilesindeki bazı gençleri eleştirdiği kasidesinin yukarıdaki hatime beytinde şair, hikmetli bir söz ile kasidesini bitirmektedir. Bu beyit ile muhataplarına hayır ile karşılaşan birinin bu hâlin sürekli artmasını istemesine rağmen kendisine şerrin dokunduğu kişiye bu şerrinyeterli olduğu hatta fazla bile olduğunu söylemektedir. Bu sözleri ile el-Efveh, kabilesindeki gençleri sürekli hayır ve doğruluk yolunda çalışmalarını için teşvik etmektedir.

3- قَفُوا سَاعَةً فَاسْتَمْتَعُوا مِنْ أَخِيكُمْ بِقُرْبٍ وَذَكَرٍ صَالِحٍ حِينَ يُدْغَرُ

¹³² el-Efveh, s. 61.

¹³³ el-Efveh, s. 68.

3- *Bir an durun! Kardeşinizin yakınında durup vedalaşın, Onu iyi bir şekilde anmanız ona yeter.*

Kendisine ağıt (risâ) yaktığı en nadide kasidelerinden biri olan ve yukarıdaki beyit ile hâtimesini yaptığı kasidesinde şairimiz duygusal bir beyit ile kasidesini sonlandırmaktadır. Kaside boyunca vefat eden değerli birine karşı nasıl hüzün duyulduğundan ve hayatın geçiciliğinden söz ettikten sonra dostlarına mezara gömülmeden önce kendisine son bir kere daha bakarak onu, bundan sonra hatırlandığında iyilik ile yad etmelerini istemektedir. Görüldüğü gibi el-Efveh risâ temalı şiirini ölümünden sonraki son durağa kadar işlemiş, ve nihayetinde mezara konulma ile zirvede bırakmıştır. Bu duygu yüklü kasidesi ile özellikle de hâtimesinde İslâm öncesi Arap toplumunun cenaze merasimleri hakkında önemli bilgiler vermektedir.

4- *عَنْكُمْ فِي الْأَرْضِ إِنَّا مَدْحُجٌّ وَرُوَيْدًا يَفْضَحُ الْأَيْلَ النَّهَارُ*

4- *Yerinizde kalın! Biz Mezhic 'iz, az sabredin, gündüz gecede gizlenenleri rezil eder.*

Kuzey Araplarına karşı kavminin kazandığı zaferden söz ettiği kasidesinde şair, yukarıdaki beyit ile övünerek hâtimesini yapmaktadır. Düşmanlarına sert bir üslup ile seslenerek kendi ve kavminin karşısında herkesin haddini bilip bulunduğu yerde durmasını ve sadece kabilesinden olmanın tek başına övgü için yeterli olduğundan söz etmektedir. Ayrıca gündüz ile aydınlığın gece ile de karanlığın benzetmelerini kullanarak kendilerini geceyi ifşa edip rezil eden gündüz gibi olduklarını söylemektedir. Bu şekildeki bir benzetme ile kasidesine son verirken düşman muhataplarına ışığın karanlığı delip galip gelmesi gibi kendilerinin de bu şekilde galip gelebileceklerini belirtmektedir.

5- *هُم صَبَّحُوا أَهْلَ الطِّفَافِ وَسِرْبَةٍ بِشُعْتٍ عَلَيْهَا الْمُصَلِّتُونَ الْمَغَاوِرُ*

6- *كَأَنَّ الْجِيَادَ الشُّعْتِ تَحْتَ رِحَالِهِمْ سَمَامٌ دَعَاهَا لِلْمَزَاجِفِ نَاجِرُ*

5- *Toz toprak içindeki iyi atlar üstündeki bu cesur savaşçılar, Tifâf ve Sirbe'ye sabahleyin girdiler.*

6- *Semerleri içindeki toz toprağa bulanmış has atlar, şiddetli sıcaklığın suya sürüklediği susuz kuşlar gibidirler.*

İyi bir süvari olan el-Efveh aynı şekilde ifade ettiği gibi iyi bir süvarinin oğludur. Öteden beri güç ve asaletin simgesi olan at, bir süvarinin gözünde normalin üstünde bir anlam ifade edebilmektedir. Bundan dolayı şairimizin beyitlerinde güçlü bir at tasviri ve benzetmeleri bulmak mümkündür. Yukarıda son beyitleri verilen kasidede şair, babasından bahsederek süvariliği ile övünmektedir. Ayrıca yine şiirlerinin çoğunda bulunan fahr temasını da işleyerek babası ve kavmi ile düşmanlarına karşı yaptıkları baskınlar ile övünmektedir. Bütün bu sebepler el-Efveh'in hatimelerini övünme, kahramanlık ve güç temaları ile yapmasını sağlamıştır.

II.2. Dil ve Üslûp

Dil ve üslûbun bir kasideyi oluşturan iki ana esas olduğu söylenebilir. Üslûp sözlükte anlatma, deyiş ve yapış biçimi anlamında kullanılmakla beraber terim anlamı bir sanatçının kendine özgü söyleyiş ve biçimlendirme özelliği anlamına gelmektedir¹³⁴. Dil ise kasidede kullanılan kelimelerin barındırdığı anlamı ifade etmektedir¹³⁵. Başarılı bir kasidenin dil yönünden zengin ve açık anlamları olan kelimeler içermesinin yanında bu kelimelerin aralarında güçlü sanatsal bir bağın olması beklenir. Klasik Câhiliye dönemi şairlerinin kasideleri bu şekilde dil, üslûp, uyum ve ahenk ile doludur. Şüphesiz el-Efveh el-Evdî'nin kaside ve beyitleri de söz konusu olan uyum ve ahenk yönünden oldukça zengindir.

II.2.1. Kelime Kadrosu

Hemen hemen tüm Arapça nahiv kitapları “kelime”nin tanımı ile başlamıştır. Zira nahiv bilgisi kelimenin cümledeki durumu ile ilgilidir ki tanımı yapılmayan bir şey hakkında konuşulması İslâm kültür ve medeniyet ahlakına aykırı bir durumdur. Böylece biz de burada kelimenin birkaç tanımı ile yetinerek asıl konumuz olan el-Efveh el-Evdî'nin şiirindeki kelime kadrosunu inceleyeceğiz.

¹³⁴ TDK, *Türkçe Sözlük*, s. 2450.

¹³⁵ Fidan, İbrahim, *İbnu'n-Nakib el Hüseyinî ve Şiirleri*, Gece Kitaplığı, Ankara, 2016, s. 216 .

Kelimenin birden çok tanımı vardır. Bunlardan bazıları şöyledir; bir anlam üzere ortaya konulmuş tekil bir söz¹³⁶, anlamlı bir lafız¹³⁷, tekil ve müstakil bir söz¹³⁸. Kelimenin bu farklı tanımları daha çok nahiv alimleri tarafından yapıldığından burada konumuz kapsamının dışında kalmaktadır. Belâgatçılar ise kelimeyi dört farklı kritere göre değerlendirirler¹³⁹. Bu değerlendirme, kelimenin fesahatini yani anlamsal açıdan açıklığı, sadeliği ve dil ile ifade kolaylığına göre yapılmaktadır¹⁴⁰. el-Efveh el-Evdî'nin divanında yer alan kaside ve beyitlerde kullandığı kelimeler farklılık göstermektedir. Bazı beyitlerinde kullandığı kelimeler kolay ve anlaşılırdır. Ancak bununla beraber divanında çok sayıda zor kelimeler de mevcuttur¹⁴¹. Bundan dolayı da Arapça sözlüklerde birçok kelimenin açıklaması yapılırken onun divanından ilgili kelimeler şâhid gösterilerek kelimelerin anlamı açıklanmıştır. Ayrıca divanına başvurmayan bir Arap sözlüğünün olduğunu söylemek oldukça zordur. Arap dili hakkında muteber âlimlerden sayılan İbn Manzûr, el-Efveh el-Evdî'nin divanından kırktan fazla şahit göstermiştir¹⁴². el-Efveh'in Arap dilinin kaynaklarından sayılan önemli eserlerde sözcük anlamları için şahid olarak gösterilen örneklerinden bazıları şunlardır;

II.2.1.1. Şevahidler

Sözlükte tanık gösterme¹⁴³ anlamına gelen şevahid Arap edebiyatında kelimenin kök anlamı için kadim şiir ve mesellerden delil gösterme anlamına gelmektedir. Arap dilinin en önemli ve neredeyse tek kaynağı olan İslâm öncesi Arap şiiri, şevahid konusunda ilk merci olarak kabul edilmektedir. Şairimiz el-Efveh el-Evdî de İslâm öncesi Arap edebiyatı ile toplum yapısında önemli ipuçlarını şiirlerinde barındıran bir şair olarak şevahid konusunda oldukça fazla başvurulan şairlerden biridir. Bu

¹³⁶ İbn Hişâm, *Katru 'n-Nedâ ve Bellu 's-Sadâ*, nşr. Muhyiddin b. 'Abdulhamîd, Mekteberu Dâri'l Fecr, 3. Baskı, Dimaşk, 1422/2001, s. 43.

¹³⁷ Muhammed b. Mustafa el-Hudârî, *Şerhu İbn 'Akîl*, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut, 1971, I, 25.

¹³⁸ Suyûtî, Celâleddîn, *Hem 'u 'l-Hevami*, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut, 1998, I, 19.

¹³⁹ Ahmed el-Hâşimî, *Cevâhiru 'l-Belâğa*, nşr. eş-Şirbînî Şerîde Dâru'l Hadîs, Kahire, 2013, s. 12.

¹⁴⁰ Ahmed el-Hâşimî, s. 12.

¹⁴¹ el-Efveh, *Divan*, s. 29, neşredeninin notu.

¹⁴² el-Efveh, *Divan*, s. 29, neşredeninin notu.

¹⁴³ TDK, *Türkçe Sözlük*, s. 2219.

şevahidlerin tamamını burada göstermek kapsamımızı aşacağından sadece örnek teşkil etmesi açısından bir bölümünü göstermekle iktifa edeceğiz.

Bazı kelime anlamları için el-Efveh'ten getirilen şevahidlerden bazıları şunlardır:

A. *Tehzîbu'l-Luğa (Ebu Mansûr el-Ezherî)*

Arap dilinde yazılmış en meşhur ve erken dönem sözlüklerinden biri olarak kabul edilir. Müellif İslâm öncesi dönem ile ilk dönem İslâm dönemine nispeten yakın olmuş olması bazı kelimelerde gerçekleşen anlam kaymalarının tespitinde ayrıca önemli bir eserdir. Eserin müellifi el-Ezherî (ö. 370/980) bu eserin üç farklı yerinde el-Efveh'in şiirine müracaat etmiş ve kendisinden delil getirmiştir. Bu şevahidler şunlardır;

1. الطَّنْف (Bir çeşit ince narin yürüyüş): el-Ezherî açıklamasını yaptığı الطَّنْف kelimesinin anlamına bir çeşit yürüyüş anlamı verirken şairimizin aşağıdaki beytini delil olarak göstermiştir¹⁴⁴;

سَوْدٌ غَدَائِرُهَا بُلُجٌ مَحَاجِرُهَا كَأَنَّ أَطْرَافَهَا لَمَّا اجْتَلَى الطَّنْفَ

Saç örgüleri siyahtır, göz yuvaları parlaktır, odalarından çıktıklarında, kol ve bacaklarının düzgünlüğü ortaya çıkar.

1. الأَطِيمَة (Balık veya Kaplumbağa): el-Efveh'in divanında çoğul siygası ile الأَطِيمَة şeklinde geçen ve gerçek anlamı denizdeki balık veya kaplumbağa olan bu kelime ile el-Efveh, bindikleri atların gücünü balığın pulları veya kaplumbağanın kabuğuna benzeterek ifade etmiştir¹⁴⁵.

فِي مَوْقِفِ دَرْبِ الشَّيْبَا وَكَأَنَّهَا فِيهِ الرِّجَالُ عَلَى الْأَطِيمِ وَالْأَطِي

Keskin kılıçların kızıştığı bir yerdeyiz, Adamlarımız kor ateşler içinde (güçlü ve parlak) atlara binmişler gibi.

¹⁴⁴ el-Ezherî, Ebû Mansûr, *Tehzîbu'l-Luğa*, nşr. Muhammed 'Avd Mur'ib, Dâru İhyâ Turasi'l 'Arabî, Beyrut, 2001, XIII, 245.

¹⁴⁵ el-Ezherî, XIV, 32.

3. الدَّامَاءِ (Deniz): el-Ezherî farklı anlamlara da gelebilen الدَّامَاءِ kelimesinin anlamlarında birinin el-Efveh'in kullandığı gibi deniz anlamına da gelebileceğini şairimizin aşağıdaki beytini delil göstererek belirtir¹⁴⁶.

وَاللَّيْلُ كَالدَّامَاءِ مُسْتَشْعِرٌ مِنْ دُونِهِ لَوْنًا كَلَوْنِ السُّدُوسِ
Ve önümdeki yeşil renkli çöllere bakarak, geceleyin deniz gibi karanlık çölleri aşardım.

B. Lisânu'l-'Arab (İbn Manzûr)

Arap dilinde kelimelerin anlamları ve kullanım yerleri hakkında en önemli kaynak kitaplardan biri olarak kabul edilir. Geniş bir hacme sahip olan eser Câhiliye ile erken dönem İslâm tarihindeki muteber şairlerden şehidler getirerek Arapçadaki kelimelerin anlamlarını veren bir sözlüktür. Bu önemli eserin birçok yerinde¹⁴⁷ el-Efveh el-Evdî'nin şiirlerini delil olarak göstermiştir. Onlardan bazıları şunlardır;

1. الْقَعِيبُ (Adet, sayı): İbn Manzûr الْقَعِيبُ kelimesine adet ve sayı anlamını verirken el-Efveh'in şu beytini şahid olarak göstermektedir¹⁴⁸;

قَتَلْنَا مِنْهُمْ أَسْلَافَ صِدْقٍ وَأَبْنَا بِالْأَسَارَى وَالْقَعِيبِ
İleri gelenlerini öldürdük ve çok sayıda esirle döndük.

2. الرَّعِيسُ (Yürürken başı sallamak): الرَّعِيسُ kelimesinin develerin yürürken başlarını sallaması anlamına geldiğini ifade eden İbn Manzûr, el-Efveh'in şu beytini delil olarak göstermiştir¹⁴⁹;

يَمْشِي خِلَالَ الْإِبِلِ مُسْتَسْلِمًا فِي قَدِّهِ مَشْيَ الْبَعِيرِ الرَّعِيسِ
Kaderine boyun eğmiş ve başını sallayarak yürüyen teslim olmuş develer.

3. السُّدُوسُ (Yeşil, Taylesan): İbn Manzûr "السُّدُوسُ kelimesinin yeşil taylesan olduğunu belirterek el-Efveh'in şu beytini delil getirmektedir¹⁵⁰;

¹⁴⁶ el-Ezherî, XIV, 154.

¹⁴⁷ Bkz. İbn Manzûr, *Lisânu'l-'Arab*, Dâru Sâdır, Beyrut, 1414, I, 684, 796; III, 76; IV, 358; VI, 99, 105, 244; VII, 210; IX, 223, 530; XI, 530; XII, 20, 195, 224; XII, 426.

¹⁴⁸ İbn Manzûr, , I, 284.

¹⁴⁹ İbn Manzûr, VI, 99.

¹⁵⁰ İbn Manzûr, VI, 105.

وَاللَّيْلُ كَالدَّمَاءِ مُسْتَشْعِرٌ مِنْ دُونِهِ لَوْنًا كَلَوْنِ السُّدُوسِ

Ve önümdeki yeşil renkli çöllere bakarak, geceleyin deniz gibi karanlık çölleri aşardım.

4. نَهَيْس (Zayıf, Az etli): İbn Manzûr “نَهَيْس” kelimesine zayıf, hafif ve az etli anlamını verirken el-Efveh’in divanındaki atı vasfettiği aşağıdaki beyti şahid olarak göstermiştir¹⁵¹.

يَغْشَى الْجَلَامِيدَ بِأَمْثَالِهَا مُرْغَبَاتٍ فِي وَظَيْفٍ نَهَيْسِ

İnce ayaklı ve zayıf deve ve atlarla kayalıkları sardılar.

C. Tâcu'l-‘Arûs min Cevâhiri'l-Kâmûs (ez-Zebîdî)

Arap dilinde kelimelerin manalarını veren oldukça geniş hacimli (35 cilt) önemli muteber bir kitaptır. Eserin müellifi ez-Zebîdî'nin geniş çaplı bir araştırma yaparak kelimelerin erken dönemdeki ilk anlamlarını ve asıl anlamdan türeyen yan anlamlarına yer verdiği bu eserde şairimiz el-Efveh'in de beyitlerinden deliller getirmiştir. Eserinin birçok yerinde¹⁵² el-Efveh'in divanından faydalanan ez-Zebîdî'nin bu eserinde gösterdiği delillerden bazıları da şunlardır;

1. حَسِيْس (Maktul, ölü, feda olan): ez-Zebîdî “حَسِيْس” kelimesinin anlamlarını açıklarken el-Efveh'in de bu kelimeye öldürülmek anlamını verdiğini belirterek aşağıdaki beyti delil göstermiştir¹⁵³.

نَفْسِي لَهُمْ عِنْدَ انْكِسَارِ الْقَنَا وَقَدْ تَرَدَّى كُلُّ قِرْنٍ حَسِيْسِ

Dengim olan herkesin helâk olduğu, mızrakların kırıldığı şiddetli savaşlarda canım onlara feda olsun.

2. الْقُنُوس (Başın en üst yeri, tepesi): Farklı anlamaları ile zikredilirken el-Evdî'nin başın en yüksek yeri, tepesi anlamında kullandığı “الْقُنُوس” kelimesine ez Zebîdî, el-Efveh'in şu beytini delil olarak göstermiştir¹⁵⁴.

¹⁵¹ İbn Manzûr, VI, 244.

¹⁵² Bkz. ez-Zebîdî, VII, 395; XII, 5; XV, 543; XVI, 127, 403, 588; XXIV, 97, 99, 202; XXV, 61; XXVII, 255; XXX, 188,497; XXXI, 220, 432; XXXII, 211.

¹⁵³ ez-Zebîdî, XV, 543.

¹⁵⁴ ez-Zebîdî, XVI, 403-404.

أَبْلَغَ بَنِي أُوْدٍ فَقَدْ أَحْسَنُوا أَمْسَ بِضَرْبِ الْهَامِ تَحْتَ الْقُنُوسِ¹⁵⁵

Benî Evd'e söyleyin, dün savaşta miğfer altındaki başların üstüne vurmakla iyi yaptılar.

3. **ظَلْفٌ** (Malın ve kanın heder olması): “ظَلْفٌ” ve “طَلْفٌ” harfleri ile iki şekilde yazılan ve aynı anlamı veren bu kelimenin anlamı için ez-Zebîdî, el-Efveh'in divanındaki şu beyti delil göstererek anlamını malın ve kanın heder olması şeklinde açıklamıştır¹⁵⁶

حَتَمَ الدَّهْرُ عَلَيْنَا أَنَّهُ ظَلْفٌ مَا نَالَ مِنَّا وَجُبَارُ

Zaman ilan eder bize; kime uğrarsam kurutulmuşu yoktur, heder olur gider.

4. **الْعَسْفُ** (Karanlık, Siyahlık): غ س ف fiilinin açıklandığı bölümde ez-Zebîdî el-Efveh'in aşağıdaki beytinde kullandığı “الْعَسْفُ” kelimesini delil göstererek karanlık ve siyahlık anlamına geldiğini belirtmiştir¹⁵⁷.

حَتَّى إِذَا غَابَ قَرْنُ الشَّمْسِ أَوْ كَرَبَتْ وَظَنَّ أَنْ سَوْفَ يُولِي بَيْضَهُ الْعَسْفُ

Ta ki güneşin tarafı batınca veya yakınlaşınca, zannediyor ki aydınlığı karanlık kaplayacak.

D. Garîb Kelimeler

İslâm öncesi Arap yarımadasında yazılı edebiyattan çok sözlü edebiyatın hâkim olduğu ve zor iklim şartları, olumsuz coğrafi etkiler ve kabileler arası uzun süren çekişmelerden dolayı yazılı kültüre geçiş ancak İslâm ile mümkün olmuştur. Yazılı kültüre geçişin olmaması ile Arap kabilelerin uzun süreli çekişmeleri etkileşimi olumsuz etkilediğinden doğal olarak var olan lehçeler arasındaki farkın derinleşmesine sebep olmuştur. Bu noktada en bariz farklılık daha önce ifade ettiğimiz gibi kuzey ve güney Arapları arasında mevcuttur. Şairimiz el-Efveh el-Evdî'nin de güney Araplarından olduğu şiirlerinden açıkça anlaşılmaktadır. Bu sebeple kendisinden sonra İslâm'ın ortaya çıkışı ile merkez Arapçanın kuzey Araplarından olan Kureyş'in yaygınlık kazanmasından dolayı el-Efveh'in kullandığı bazı kelimelerin kullanımı

¹⁵⁵ el-Efveh, s. 88.

¹⁵⁶ ez-Zebîdî, XXIV, 97.

¹⁵⁷ ez-Zebîdî, XXIV, 212.

muhtemelen azalmış ve kullanım dışı olmuştur. Şairimizin divanında var olan ve zor olarak nitelendirebileceğimiz kelimeler yukarıda sözü geçen etkenlerden kaynaklanmış olabilir.

Zor olarak kabul edilen kelimelerine örnek olarak aşağıdaki iki beyit gösterilebilir;

كَالْأَسْوَدِ الْخَبَثِيِّ الْحَمَشِ يَتْبَعُهُ وَدُّ طَمَاطِمُ فِي آذَانِهَا النُّطْفِ
هَابٍ هَيْلٌ مُدِلُّ يَعْمَلُ هَزْجٌ طَفْطَافُهُ ذُو عِفَاءٍ نِقْنِقُ جَنْفِ

1-İnce bacaklı siyah Habeşi gibidir, ardından kendisi gibi siyah olan ve kulaklarında inci taşıyan adamlar gelir.

2- Aheste yürüyen, büyük, atılgan, atik, süratli, yumuşak tenli, uzun tüylü, çalışkan bir attır.

Burada ikinci beyitte kullandığı bazı kelimeler özel kullanımı olmasının yanı sıra bazı kelimeleri de güney Araplarının kullandığı veya güney Araplarının kullandığı kelimelerden türemişlerdir. Bundan dolayı bazı kullandığı kelime ve türemişleri sözlüklerde bulanmamaktadır. Buna örnek olarak “الإياس” (Ümit kesmek, ümitsiz olmak, hayız ve nifastan kesilmek) kelimesinin türemiş hali olarak “مُسْتَنِيَسٌ” kelimesidir. Bir diğer örnek de غَيْطُومِسٌ¹⁵⁸ kelimesidir. Şairimizin kullandığı bu kelimeler başka bir yerde benzerine az rastlanan kelimelerdir. Güney Araplarından olan şairimizin konuştuğu lehçe kendi yöresine ve bölgesine has olan bir yapıya sahipti. Ancak İslâm ile berber müşterek dil, kuzey Araplarından olan Kureyşe geçince, güney Araplarının bazı kullandığı kelimelerin garipleşmeye başladığını düşünüyoruz. el-Efveh’in şiirlerinde zor diye tanımlanan kelimelerin garip olmasına bu durumun yol açtığı kuvvetli muhtemeldir.

II.3. Edebî Sanatlar

Edebî sanatlar gerek şiir gerekse nesirde lafız ve anlamları güçlü kılmanın en önemli araçlarından¹⁵⁹. Hemen hemen her dilde anlamı güçlendirmek ve muhatapta daha çok etki yaratmak için belirli söz sanatları mevcuttur. Kaynağı şiir olan Arap

¹⁵⁸ el- Efveh el- Evdî, *Divan*, s. 29, neşredenin notu.

¹⁵⁹ Fidan, s. 240.

dilinde de çok sayıda söz sanatı mevcuttur. Efveh el-Evdî'nin divanında çeşitli edebi sanatlar için birçok örnek mevcuttur. Burada bunlara yer vereceğiz.

II.3.1. Teşbih

Sözlükte benzetme¹⁶⁰ anlamına gelen teşbih, terim olarak mütekellimin iki ya da daha fazla şey arasında bir veya daha fazla sıfatın ortaklığı/benzerliği arasında bir bağ kurmasıdır¹⁶¹. Teşbih sanatı ile mütekellim, sözünün kapsamını daha da genişleterek dinleyicinin zihninde bir hareketlilik oluşturup benzettiği şey ile maksadını pekiştirmeyi hedefler. Pekiştirilen anlamın içeriğine göre de “hasen” ve “kabîh” şeklinde teşbihin iki türüsü mevcuttur¹⁶². Ayrıca teşbihin oluşabilmesi için belirli rükünleri vardır. Bunlar da dört tanedir¹⁶³;

1. Müşebbeh (benzeyen)
2. Müşebbeh bih (benzetilen)
3. Vechü'ş-şebeh (benzetme Yönü)
4. Edâtu't-teşbih (teşbih edatı)

Teşbih, erkanlarının durumuna veya içeriğine göre birçok çeşide ayrılır. Teşbihin bütün kısımlarını burada açıklayarak el-Efveh'in divanından örnekler getirmek konumuzu aşacağından burada sadece vech-i şebeh ve edatın zikredilip zikredilmemesine göre olan kısımlarına ayırarak inceleyeceğiz. el-Efveh'in divanındaki vech-i şebeh ve edatın durumuna göre olan teşbihin kısımları şunlardır;

II.3.1.1. Teşbih-i Mufassal

Vech-i şebeh açısından değerlendirdiğimiz teşbihin çeşitlerinden ilki, vech-i şebehin kendisinde açıkça zikredildiği çeşittir¹⁶⁴. Divanımızdaki örnekler de şunlardır.

1- وَطَارُوا كَالنَّعَامِ بِبَطْنِ قَوِّ مَوَائِلَةَ عَلَى حَذْرِ الرَّقِيبِ¹⁶⁵

¹⁶⁰ TDK, *Türkçe Sözlük*, s. 2338.

¹⁶¹ Ahmed el-Hâşimî, s. 281.

¹⁶² İbn Reşik, I, 287.

¹⁶³ Ahmed el-Hâşimî, s. 281.

¹⁶⁴ 'Atîk, 'Abdul'aziz, *İlmu'l-Beyân, Dâru'l-Nahdati'l-'Arabiyye*, Beyrut, 1982/1405, s. 90.

¹⁶⁵ el-Efveh, s. 60.

3 Batnu Kavvi'de¹⁶⁶ devekuşu gibi uçtular, Takip edenlerin korkusundan kurtulmak için.

Bu beyitte müşebbeh, şairin kendilerinden bahsettiği ve “هم” zamiri ile bilebileceğimiz savaştaki düşmanlarıdır. Müşebbeh bih ise deve kuşudur. Teşbih edatı olarak (ك) kullanılmış ve vech-i şebeh ise korkudur. Görüldüğü gibi teşbihin tüm rükünlerini bu beyitte eksiksiz olarak verilmiştir.

2- كَانُوا كَمِثْلِ لُقَيْمٍ فِي عَشِيرَتِهِ إِذْ أَهْلَكْتَ بِالَّذِي قَدْ قَدَّمْتَ عَادَ

3- أَوْ بَعْدَهُ كَقُدَارٍ حِينَ تَابَعَهُ عَلَى الْغَوَايَةِ أَقْوَامٌ فَقَدْ بَادُوا

2- Kavmi içindeki Lukaym gibidirler, çünkü onlar 'Âd'in yaptıklarından ötürü helak edildiler.

3. Veya 'Âd kavminden sonra gelen Kudâr gibidirler. Suçta kendisine tabi oldukları zaman onlar da helak oldular.

Telmîh sanatının da işlendiği yukarıdaki beyitlerde şairimiz, kabilesindeki gençleri “ك” ve “مثل” teşbih edatları ile Kur'an'da adı geçen Lokman Hekim'in yeğenine (لُقَيْمٍ) helâk (أَهْلَكْتَ) vech-i şebehi ile teşbih yapmıştır. Görüldüğü gibi şair bu beyitlerde teşbihin bütün rükünlerini kullanarak mufassal bir teşbih yapmıştır.

Ayrıca beyitlerin geçtiği kasidede şair, kabilesindeki bazı gençlerin kavmi adına hiçbir hayır işlememelerinden bahsederek onları yermektedir. Bu şekilde hiçbir hayırları dokunmayan bu gençler arasında kendisini Lokman Hekim'in kız kardeşinin oğlu olan Lukaym'a benzetmektedir. Şöyle ki şairin küçültme (tasgir) siygası ile kullandığı Lukaym, dayısı olan Lokman Hekim'in söz ve nasihatlerini dinlemeyerek kavminin helâk olmasına sebep olmuştur. Kendi kavmi içindeki gençler de bu şekilde faydalı şeyler yapmayarak ve büyüklerinin nasihatleri doğrultusunda hareket etmeyerek kabilelerinin sonunu getirebileceklerini ifade etmektedir. Sonraki beyitte ise benzer bir teşbih ile kavmindeki bazı gençleri yermeye devam etmektedir. Buradaki benzetme ise Kudâr b. Sâlif'tir. Kudâr b. Sâlif ise, Semûd kavminin helâkine sebep olan ve Sâlih peygamberin devesini kesen kişidir. Bu benzetme ile el-Efveh, aynı

¹⁶⁶ Basra ile Medine arasında bir vadidir. Bkz. İsfahânî, el-Ağânî, XXII, 467.

şekilde nasihat dinlemeyen gençlerin kavimlerinin helâkini getirebilecek bir durumda olmalarını ifade etmiştir.

Yukarıdaki iki benzetmede dikkat çeken diğer bir ayrıntı ise Kur'an'da geçen tarihsel bir olayın Câhiliye dönemi Arapları arasında biliniyor olmasıdır. Görüldüğü gibi el-Efveh el-Evdî, daha sonraları Kur'an'da haberinin geçeceği iki farklı olayı ayrıntıları ile bilmektedir.

4- وَجَاءَ نِسَاءَ الْحَيِّ مِنْ غَيْرِ أَمْرَةٍ زَفِيْفًا كَمَا زَفَّتْ إِلَى الْعَطْنِ الْبَقْرُ
4- *Ben istemediğim halde kadınlar hızlıca bana yöneldi, devenin rahatlığı için dinlenme yerine koşması gibi.*

Kendine mersiye biçiminde söylediği kasidesinde şairimiz yukarıdaki beyit ile ölümünden sonra genç kadınların kendilerine böyle bir talebi olmadığı halde kendisine doğru koştuklarını ifade etmektedir. Kadınların kendine doğru koşmalarını da yolculuk veya yük taşıtılma suretiyle yorgun düşen develerin sürekli çöktikdikleri yere doğru dinlenmek için hızlıca gitmelerine benzetmiştir. Bu teşbihte kadınlar müşebbeh, yorgun develer müşebbeh bih, “كما” teşbih edatı ve hızlı koşmak vech-i şebhtir.

5- غَدَاةَ أَقَامَ النَّاسُ فِي حَجَرَ تَيْهِمْ ضِرَابًا كَمَا ذِيْدَ الْخِمَاسِ الْبَوَاكِرُ
5- *İnsanların diyarlarında ikamet ettiği sabah vakti vururduk, develerin sulanmak için tutulması gibi.*

Babasından söz ettiği yukarıdaki beyitte şair, babası ile beraber sabah baskınları düzenledikleri sırada düşmanlarını kaçışını su içmekten engellenen develerin kaçışına benzetmektedir. Bu beyitte (الخماس) ile ifade ettiği develer üç gün boyunca otlatılıp dördüncü veya beşinci gün su içmek için geri getirilen develerdir. Yukarıdaki bu teşbihin rükünleri ise (düşman) insanlar müşebbeh, develer müşebbeh bih, “كما” teşbih edatı, susuz bırakılan develerin hareketsizliği ise vech-i şebhtir.

6- كَأَنَّ الْجِيَادَ الشُّعْثَ تَحْتَ رِحَالِهِمْ سَمَامًا دَعَاهَا لِلْمَزَاجِفِ نَاجِرُ
6- *Semerleri içindeki toz toprağa bulanmış has atlar, şiddetli sıcaklığın suya sürüklediği susuz kuşlar gibidirler.*

Fahr temasını işlediği bir kasidesinin son beyti olan bu beyitte şair, kabilesinin süvarilerini övmektedir. Önceki beyitlerde süvarilerin savaş anındaki cenkleri ile savaşa doğru giderken atlarının hallerini sıcak çöl günlerinde kuşların uçmayı bırakıp su aramak için yeri eşelemelerine benzetmiştir. Bu teşbih ile şairimiz sürekli at sırtında savaş pozisyonunda olduklarını ve sürekli çarpışmalardan dolayı üstlerinde her zaman bunun izi olan tozların olduğunu ifade etmeyi amaçlamaktadır. Görüldüğü gibi bu beyitte de teşbihin tüm rükünleri mevcuttur. Rükünleri ise şunlardır; has atlar müşebbeh, kuşlar müşebbeh bih “كَأَنَّ” teşbih edatı ve susuz kalan kuşların eşelemesi vech-i şebektir.

7- تَدَاعَوْا ثُمَّ مَالُوا فِي ذُرَاهَا كَفِعَلِ مُعَانِيَةِ أَمِنَ الرَّجِيبِ
7-Kaçışmak için bağıştılar, sonra siperlere yöneldiler, Ölümle karşılaşmanın güçlü birinin emanına sığınması gibi

el-Efveh'in divanındaki beyitlerden kendisinde vech-i şebekin kendisinden zikredildiği bir diğer örnek de yukarıdaki beyittir. Zaferi ile sonuçlanan savaş sonrası düşmanlarının halini ifade ettiği yukarıdaki beyite şairimiz, teşbih-i mufassal sanatını uygulamıştır. Şöyle ki düşmanlarının öldürülme korkusundan dolayı güçlü birinden eman almaya çalışan kişiler gibi korkakça hareket ettiklerini ifade etmek istemektedir. Bu bu teşbihte şairimiz güçlü ve nüfuz sahibi birinin emanına girmeye çalışmak veçhi şebekini açıkça zikretmiştir.

II.3.1.2. Teşbih-i Mücmel

Bu teşbih çeşidi vech-i şebek yani benzetme yönünün açıkça zikredilmeyerek hazfedildiği çeşittir¹⁶⁷. Buna göre el-Efveh'in divanında yer alan teşbih-i mücmellerden bazıları şunlardır;

1- وَأَفْرَاسٌ مُدَّأَلَةٌ وَبَيْضٌ كَأَنَّ مُتَوْنَهَا فِيهَا الْوَجَاحُ
1-Yumuşak başlı (itaatkâr) atlarımız ve parlak kılıçlarımız, gövdesinde pürüzsüz taş varmış gibi.

¹⁶⁷Atîk, s. 90.

Yukarıdaki beyitte şair kılıçlarının parlaklığı ile keskinliğini kastederek kılıcın ortasında pürüzsüz parlak bir taşın varmış gibi olduğunu söylemektedir. Burada da müşebbeh kılıçlar, müşebbeh bih pürüzsüz taş, teşbih edatı da “كَأَنَّ” dir. Görüldüğü gibi burada vech-i şebeh (benzeme yönü) yoktur.

2- فَلَمَّا أَنْ رَأَوْنَا فِي وَغَاهَا كَأَسَادِ الْعَرِينَةِ وَالْحَجِيبِ
1 Hacîb'te çalılıklardaki aslanlar gibi, kargaşada bizi gördükleri zaman.

Şairimiz divanındaki “ب” kafiyesi ile söylediği kasidesinde katılmadığı bir muharebede kavminin gösterdiği kahramanlığı anlatmaktadır. Savaşa sağlık probleminden dolayı katılmayan el-Efveh, savaşta galip gelmelerinden dolayı daha sonra yukardaki beytin içinde olduğu kasidesini söyler. Yukarıdaki beyit ile kabilesinin savaşçıları çalılıkların arkasında saklanan aslanlara benzetmektedir. Beyitteki müşebbeh zamir ile ifade edilen savaşçılar, müşebbeh bih ise çalılıklardaki aslan, teşbih edatı ise (كَ) harfidir. Görüldüğü gibi burada benzetme yönü açıkça ifade edilmemiştir.

3- وَخَيْلِ عَالِكَاتِ الْأَجْمِ فِينَا كَأَنَّ كُمَاتَهَا أَسَدُ الضَّرِيبِ
3- Nice atlarımız var öfkeden gemlerini çiğner, silah kuşanmış süvarileri de saldırgan aslanlar gibiler.

Yukarıdaki teşbihte şairimiz kabilesinin süvarilerini daha önce de yaptığı gibi gücün ve asaletin simgesi olan aslana benzetmektedir. Müşebbeh bih olarak aslan, el-Efveh'in en çok kullandığı teşbih unsurudur. Yukarıdaki beyti teşbih unsurlarına göre incelediğimizde müşebbehin silah kuşanmış süvari, müşebbeh bihin saldırgan aslan ve teşbih edatının da (كَأَنَّ) olduğunu görmekteyiz. Dolayısıyla benzetme yönünün açıkça ifade edilmemesinden dolayı bu teşbih mücmel teşbih olarak adlandırılmaktadır.

II.3.1.3. Teşbih-i Belîğ

Teşbih-i belîğ, teşbih yapılırken teşbih edatı ile vech-i şebehin zikredilmediği teşbihtir¹⁶⁸. Söz sanatlarında en önemli unsur olan az söz ile çok şey ifade etme kaidesi

¹⁶⁸ Ahmed Muhtar, I, 243.

teşbihin bu çeşidine uygun düşmektedir. Bundan dolayıdır ki bu teşbihin adına belîğ denilmiştir.

1- وَسَعِدُ لَوْ دَعَوْتَهُمْ لَثَابُوا إِلَى خَفِيفِ غَابِ نَوَى بِأَسَدٍ
1- Eğer Sa'd'ı¹⁶⁹ yardıma çağırırsam, Nevâ¹⁷⁰ ormanının hışirtıları arasından aslanlar gibi, icabet ederler.

Görüldüğü üzere yukardaki beyitte herhangi bir teşbih edatı olmadığı gibi vech-i şebeh de yoktur. Ormanın hışirtıları arasında aslan gibi şeklinde tercüme edilen sözü ile şairimiz, istemesi hâlinde Sa'd kabilesinin kendisine ormanın sessizliğinde saklanan bir aslan gibi ansızın çıkıp gelebileceklerini ifade etmektedir. Böylece şair, hiçbir şekilde yalnız kalmadığını ve her an müttefikleri ile birlikte hızlıca toplanabileceğini belirtmeyi amaçlamıştır.

Burada şair, kendisini nüfuz sahibi olarak göstermek için ihtiyaç duyması hâlinde Sa'd kabilesini çağırarak olsa ormanın içinde insanın korkmasını sağlayan çalıkların arasından hışirtılar çıkararak hızlıca etrafında toplanabileceğinden bahsetmektedir. Daha önce geçen teşbih örneklerinden farklı olarak şair burada teşbih edatlarından herhangi birini kullanmadan teşbih yapmaktadır.

2- إِنَّمَا نِعْمَةٌ قَوْمٍ مُتَعَةً وَحَيَاةُ الْمَرْءِ ثَوْبٌ مُسْتَعَارٌ
2- Şüphesiz kavmin nimeti bir faydalanmadır, kişinin hayatı ödünç alınmış bir elbisedir.

Arapların hikmetli şairlerinden sayılan şairimiz, yukarıdaki beyit ile bunu açıkça ispatlamaktadır. Hayatın geçiciliğinden ve zamanın hızlı ilerleyişinden söz eden şair, bunu ifade ederken hayatı, başka birisinden alınan ve er ya da geç sahibine iade edilmesi gereken ödünç bir elbiseye benzetmektedir. Bu anlamda İslâm öncesi döneme ait bu konudaki ender beyitlerden biri olarak görülebilir. Anlam olarak az sözle çok şeyi ifade eden bu teşbihe sanatsal açıdan baktığımızda da şairimizin teşbih edatı ile vech-i şebehi açıkça kullanmadığı görülmektedir. Böylece bu teşbihe teşbih-i belîğ demek mümkündür.

¹⁶⁹ Kabile ismidir. Bu isimle anılan kuzey ve güney Arapları arasından onlarca kabile vardır. Ancak burada tercih edilen Sa'd b. Mâlik ve Sa'd b. İyâs gibi Kahtânilerden olan güney Araplarıdır.

¹⁷⁰ Bkz. 110 Numaralı dipnot.

-2 وَأَيَّالِيهِ إِلَّا لِلْقَوَى مِنْ مُدَاهِ تَخْتَلِيهَا وَشَفَارُ
1- (Zamanın) geceleri keskin bir bıçaktır, önüne çıkan bütün güçleri keser.

Bir önceki beytin devamı olan yukarıdaki beyitte el-Efveh, günlerin birbirini kovalarcasına hızlı ilerleyişini ifade etmek için geceleri keskin bir bıçağa benzetmektedir. Bu teşbih ile şair, her gecenin önceki geceyi keskin bir şekilde kesip ayıran keskin bir bıçağa benzetmektedir. Görüldüğü gibi şairimiz geceleri keskin bir bıçağa benzetirken herhangi bir edat veya vech-i şebeh kullanmamıştır.

II.3.1.4. Teşbih-i Temsilî

Kur'ân-ı Kerim'de en çok bulunan teşbih çeşidi olan teşbih-i temsilî, belirli bir durumu kendisi gibi başka bir durum ile benzetmek anlamına gelmektedir.¹⁷¹ Bu teşbih çeşidinde müşebbeh ve müşebbehün bihi açıkça görülmez ancak aklî olarak biraz düşündükten sonra teşbih anlaşılmaktadır. el-Evdî'nin divanında bu konudaki en güzel örnek aşağıdaki gibidir.

-1 وَالْبَيْتُ لَا يُبْتَنَى إِلَّا لَهُ عَمْدٌ وَلَا عِمَادَ إِذَا لَمْ تُرْسَ أَوْتَادُ
-2 فَإِنْ تَجَمَّعَ أَوْتَادٌ وَأَعِمْدَةٌ وَسَاكِنٌ بَلَغُوا الْأَمْرَ الَّذِي كَادُوا

1- Ev direksiz ayakta durmaz, kazıklar sağlam çakılmazsa direk de olmaz.

2- Kazık, direk ve sâkinler bir araya gelirse, kastettikleri amaçlarına ulaşırlar.

Yukarıdaki beyitlerde şairimiz el-Efveh el-Evdî, kabilesindeki gençlere nasihat etmektedir. Bu nasihati ile gençlerin, büyüklerinin yol göstermelerine daha fazla riayet etmeleri ve sözlerinden çıkmamaları gerektiğini ifade etmektedir. Yukarıdaki beyitler ile de bu nasihatlerinden sonra kabilenin ayakta durup varlığını sürdürmek için kabileyi (bugünkü devlet) bir çadıra veya eve benzetmektedir. Burada ev kabileyi benzetilmiş onu ayakta tutan direkler de kavmin ileri gelenleridir. Görüldüğü gibi ilk bakışta burada bir teşbih olduğu belli değildir. Ancak dikkatlice öncesi ve sonrası ile birlikte değerlendirildiğinde ev ve direklerle teşbih yapıldığı ortaya çıkmaktadır.

¹⁷¹ 'Abdülhak b. Seyfeddin b. Sa'dullah el-Buhârî, *Leme'âtu't-Tenkîh fî Şerhi'l-Muşkâtî'l-Mesâbih*, nşr. Takiyyuddin en-Nedvî, Dâru'n-Nevâdir, Dimâşk 2014, I, 449.

II.3.2. Mecâz

Sözlükte “bir yeri yürümek suretiyle geçmek, yol katetmek” anlamındaki cevz (cevâz) kökünden isim veya masdar olan mecâz kelimesi “asıl mânasından alınıp ilgili bulunduğu başka bir mânaya nakledilen lafız” demektir¹⁷². Mecâz ile muhatap olunan kişi normal anlatımdan daha çok düşünmeye sevk edilir. Ayrıca zihin gerçek anlam ile mecâz anlam arasında bir karine keşfetme gereği hisseder. Böylece muhatap olunan kişinin zihninde aktarılanlar daha kalıcı ve etkili olabilmektedir. Mecâz ile kelimedeki kısalık, manada ise genişlik elde edilir.

Mecâz, rükünlerinden olan karinenin çeşidine göre mecâz-ı aklî ve mecâz-ı lugavî şeklinde ikiye ayrılır. Şairimiz el-Efveh el-Evdî'nin divanında mecâz sanatına çok sayıda örnekler mevcuttur. Bu örnekleri türlerine göre şu şekilde sıralayabiliriz.

II.3.2.1. Mecâz-ı Aklî

Mecâz-ı Aklî, bir alakaya binaen bir işin asıl failinden başkasına isnâd edilmesidir. Isnâdî mecâz, mecâzi isnâd vb isimler de verilir.¹⁷³ Mecâz-ı aklîde kelimenin asıl failinden başkasına isnad edilirken, çeşitli alaka türleri kullanılır. Bu alakaların en meşhurları da sebebiyyet, masdariyyet ve zarfiyyettir. el-Efveh'in divanda bu alakalara göre mecâz örnekleri şunlardır;

II.3.2.1.1. Sebebiyyet

Bir fiilin onu bizzat gerçekleştirenin yerine, gerçekleşmesine sebep olana nispet edilmesidir.

1- تَحْمِي الْجَمَاجِمِ وَالْأَكْفِ سَيُوفُنَا وَرَمَاخُنَا بِالطَّعْنِ تَنْتَظِمُ الْكُلَى

1- Kılıçlarımız, başlarımız ve ellerimizi korur, Mızraklarımız ise böbreklere saplanır.

Yukarıdaki beyitte şair, kılıçların insanın kendisini savunmasına sebep olmasına binaen yapılan sebebiyyet alakası ile mecâz-ı akli yapmıştır. Şöyle ki kılıçlar tek başına insanın başını ve ellerini koruyamazlar. Ancak onu elinde tutan insan kılıç yardımı ile kendini koruyabilir.

¹⁷² Durmuş, İsmail, “Mecâz”, *DİA*, XXVIII, 217.

¹⁷³ Bulut, Ali, *Belâgat-Meâni, Beyân, Bedi'*, M.Ü İlahîyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 7. Baskı, İstanbul, 2017, s. 230.

Beytin ikinci kısmında ise mızrakların böbreklere saplanmasında da aynı şekilde sebebiyet alakası ile mecâz-ı aklî vardır. Şöyle ki böbreklere saplanma eylemi mızraklara ait değil mızrağı tutan şahıslara aittir. Burada mecâz, sebep alakasına isnat edilerek yapılmıştır.

-2 فإِن تَجَمَّعَ أَوْلَادُ وَأَعِمَّةٌ وَسَاكِنٌ بَلَغُوا الأَمْرَ الَّذِي كَادُوا
2- Kazık, direk ve sâkinler bir araya gelirse, kastettikleri amaçlarına ulaşırlar.

Burada kazık ve direği kabile yapısına benzeterek kazık ve direğin evin ayakta kalmasının sebebi olduğunu belirtmiştir. Ayrıca kabile içinde de ileri gelenlerin bir araya gelmesi ile istenilen şeylerin gerçekleştirilebileceğini anlatmıştır.

II.3.2.1.2. Masdariyyet

Masdariyyet alakası, sebebiyet alakasında olduğu gibi fiilin asıl failine nispet edilmemesi durumudur. Sebebiyyet arasındaki farkı ise fiilin sebep olana değil, kaynağında nispet edilmesidir.¹⁷⁴

-1 تُنْفَى الأُمُورُ بِأَهْلِ الرُّشْدِ مَا صَلَحَتْ إِذْ فَإِن تَوَلَّوْا فَبِالأَشْرَارِ تَنْقَادُ
1 İşler kavmin rüşd ehline dönderilir ve başta oldukları sürece işler yolundadır, yüz çevirirlerse, o zaman kavmi kötüler yönetir.

Yukarıdaki beyitte işlerin rüşd ehline dönderilmesi maddî bir durum değil manevî bir durumdur. Yani işler hakikî manada ilerleyen veya geri duran yani hareket eden maddî varlıklar değil, manevî olarak herhangi bir durumda olan şeylerdir. Böylece yukarıdaki beyitte “تُنْفَى” fiili esas failine değil masdarı olan (الأُمُورُ) kelimesine isnad edilmiştir diyebiliriz.

-2 إِذَا تَوَلَّى سَرَاهُ القَوْمِ أَمْرَهُمْ نَمَا عَلَى ذَاكَ أَمْرُ القَوْمِ فَازدادوا
2- Kavmin akıllıları işlerini üstlenseler, kavmin işi bu şekilde gelişir ve güçlenir.

Yukarıdaki beyitte de “نَمَا عَلَى ذَاكَ أَمْرُ” ifadesi ile masdara isnad edilen aklî bir mecâz vardır. Bir önceki örnekte olduğu gibi burada da iş, durum ve problem gibi soyut haller, maddî anlamda gelişen büyüyen ve güçlenen bir varlık değildirler. Ancak

¹⁷⁴ ‘Atik, s. 154.

yukarıdaki beyitte şairimiz “نما” fiilini esas failine değil masdarı olan “أمر” kelimesine isnad etmiştir. Böylece şair, manevî olan iş ve durum hâlini, gelişip güçlenen maddî duruma benzeterek masdarı fiile isnad eden aklî bir mecâz kullanılmıştır.

3- *أَعطُوا غَوَاتَهُمْ جَهْلًا مَقَادَتَهُمْ فَكُأُهم فِي حِبَالِ الغَيِّ مُنْقَادٌ*¹⁷⁵

3- *Yoldan çıkmışlara cahillikle liderliklerini verdiler, hepsi şaşkınlık ipleriyle bağlıdurlar.*

Yukarıdaki örnekte altı çizili kelimelerde şairimiz masdara isnad edilen aklî bir mecâz kullanmıştır. Cehâlet maddî anlamda alınıp verilen somut bir şey değil, manevî bir durumdur. Böylece cehâlet ile vermek ve almak şeklindeki ifadeler aklî bir mecâz olarak değerlendirilmektedir.

4- *وَالخَيْرُ تَزْدَادُ مِنْهُ مَا لَقِيتَ بِهِ وَالشَّرُّ يَكْفِيكَ مِنْهُ قَلٌّ مَا زَادُ*

4- *İyilik, karşılaştıkça artar, yetmez, kötülüğün ise, çok değil azı bile sana yeter*

Hayır ve şer bir önceki cehâlet örneğinde olduğu gibi somut birer varlık değil, soyut birer durumdurlar. Dolayısıyla yukarıdaki beyitte şair, artan ve eksilen hayır ve şer durumlarında masdara isnad edilen manevî bir mecâz kullanmıştır.

5- *أَلَا عَلَّانِي وَإِعْلَمَا أَنِّي عَرَّرَ وَمَا خِلْتُ يُجِدِينِي الشَّفَاقُ وَلَا الحَدْرُ*

5 *Beni teselli eder misiniz? Bilin ki şüphesiz aldanmışım. Ne şefkat ne de korku artık bana fayda sağlar.*

Şairimiz yukarıdaki beytinde de masdarı fiile isnad ederek aklî bir mecâza yer vermiştir. Şefkat ve korku durumları maddî fayda sağlayan somut birer varlık değil, soyut durumdurlar. Böylece el-Efveh, yukarıdaki beyitte şefkat ve korkunun fayda sağlamaması ile, maddî anlamda bir kâr zarar durumu kastetmemiştir. Buradaki fayda, manevî bir durum demek olduğundan burada da masdara isnad edilen aklî birer mecâz vardır.

6- *وَمَا خِلْتُ يُجِدِينِي أَسَاتِي وَقَدْ بَدَّتْ مَفَاصِلُ أَوْصَالِي وَقَدْ شَخَصَ البَصَرُ*

6- *Eklemlerim zayıflayıp, gözlerim dik dik bakıyorken, tesellimin bana fayda vereceğini sanmıyorum.*

¹⁷⁵ el-Efveh, s. 67.

Burada da bir önceki örnek ile aynı mecâz söz konusudur. Teselli, şefkat ve korku manevî birer durum olduğundan, maddî olarak bir fayda veya zarar durumları söz konusu olamaz. Böylece burada da masdara isnad edilen aklî bir mecâz söz konusudur diyebiliriz.

7- وَقَالَ الَّذِينَ قَدْ شَجَوْتُ وَسَاءَ لَهُمْ مَكَانِي وَمَا يُغْنِي التَّأْمُلُ وَالنَّظَرُ

7- *Bana üzülen ve ayrılığımıza hüznlenenler konuşacaklar, (ama biliyorum ki) burada düşünce ve fikir fayda vermez*

Yukarıdaki beyit ile şairimiz düşünce ve fikir fiillerini esas failleri yerine “يُغْنِي” fiiline isnad ederek düşüncenin ve fikrin kaynağını olan insanı kastetmek sureti ile masdara isnad edilen aklî bir mecâz yapmıştır.

9- حَتَّمِ الدَّهْرُ عَايِنَا أَنَّهُ ظَلَفَتْ مَا نَالَ مِنَّا وَجُبَارُ

9- *Zaman ilan eder bize; kime uğrarsam kurutulmuşu yoktur, heder olur gider.*

Soyut bir kavram olan zaman için ilan etmek durumu hakikî anlamda mümkün değildir. Burada mecâzî bir anlam söz konusudur. Burada ilan etmek fiili masdar olan zamana (الدَّهْرُ) isnad edilerek aklî bir mecâz yapılmıştır.

10- مُسْتَطِيرٌ لَيْسَ مِنْ جَهْلٍ وَهَلْ لِأَخِي الْجِلْمِ عَلَى الْحَرَبِ وَقَارُ

10- *Korkutucu olması cahilliğinden değildir, hilmin kardeşi savaşta sakın durur mu?*

Burada şairimiz, manevî bir duygu olan hâlîm olma haline kardeş nispet etmektedir ki hakikî anlam değil manevî bir anlam kastedilmektedir. Ayrıca burada masdara isnad ile yapılan mecâz daha önceki örneklerimizden farklı olarak masdarın bir fiile isnadı ile değil masdarın isme (لِأَخِي) isnadı ile yapılmıştır.

11- يَحْلُمُ الْجَاهِلُ لِسَلَامٍ وَلَا يَقِرُّ الْجِلْمُ إِذَا مَا الْقَوْمُ غَارُوا

11- *Cahil, barışta sâkindir, kavmine saldırı olduğunda hilim sahibi yerinde duramaz.*

Yukarıdaki beyitte şairimiz el-Efveh el-Evdî, bir önceki örnekteki ile aynı şekilde insanî bir tutum olan hilmi, ikrar etme fiiline isnad etmektedir.

II.3.2.1.3. Zarfiyyet

Mecâzı yapılan fiilin, yer veya zamana nispet edilmesi durumudur. Mecâz-1 aklînin bu zarfiyyet alakası kendi içinde zaman ve mekân zarflarına nispet edilmek sureti ile ikiye ayrılır¹⁷⁶.

A. Zaman Zarfi

Tanımından da anlaşılacağı üzere, fiilin bir zamana nispet edilmesi ile yapılan mecâz türüdür¹⁷⁷. el-Efveh'in divanındaki zamana nispet edilerek yapılan aklı mecâzların bazıları şunlardır;

-2 تَقَطَّعُ الْأَيْلَةَ مِنْهُ قُوَّةٌ وَكَمَا كَرَّتْ عَلَيْهِ لَا تُغَارُ
2- Gece insanın gücünü keser, saldırdığında musibetler, asla ıskalamaz.

Yukarıdaki beyitte şair, soyut bir kavram olan gecenin kesmesinden mecâzi bir anlam ile söz etmektedir. Zira gece somut bir cisim olmadığından kesilmesi, birleştirilmesi veya bağlanması mümkün değildir. Dolayısıyla buradaki kelimenin gerçek anlamı dışında kullanıldığı aklî olarak sabittir. Böylece burada yapılan mecâza, mecâz-1 aklî denilmektedir. Kelimenin gerçek anlam dışında kullanıldığını gösteren alaka ise bir zaman zarfi olduğundan zarfiyyet alakalı mecâz olarak kabul edilmektedir.

-3 عَنْكُمْ فِي الْأَرْضِ إِنَّا مَزْجُجٌ وَرُؤَيْدًا يَفْضَحُ الْأَيْلَ النَّهَارُ
3- Yerinizde kalın! Biz Mezhic 'iz, az sabredin, gündüz geceleyin gizlenenleri rezil eder.

Buradaki örnekte şair, gündüzün, gecenin karanlığında gizlenenleri açığa çıkarmasını mecâzî olarak ifade etmektedir. Görüldüğü gibi şairimiz burada gündüz vaktini duyu sahibi bir varlık gibi geceyi rezil ettiğini ifade ederek, zaman zarfına isnad edilen bir mecâz-1 aklî yapmıştır

-4 وَالْأَيْلُ كَالدَّمَاءِ مُسْتَشْعِرٌ مِنْ دُونِهِ لَوْنًا كَلَوْنِ السُّدُوسِ
4- Gece ise hisseden deniz gibidir, renginden başka yeşil taylasan gibidir.

¹⁷⁶ Ahmed Hâşimi, s. 340.

¹⁷⁷ Ahmed Hâşimi, s. 340.

Bu beyitteki mecâz, gecenin duyu sahibi bir insana benzetilerek gecenin duyu sahibi olma durumudur. Beşerî bir yeti olan duyu sahibi olma durumu, geceye isnad edilerek mecâz-ı aklî yapılmıştır.

5- وَالْمَرءُ مَا تُصْلِحُ لَهُ لَيْلَةٌ بِالسَّعْدِ تُفْسِدُهُ لَيْلَى النُّحُوسِ

5- *Kişiyi bir gece mutlu kılarırsa, bela geceleri de onu ifsat eder*

Bu beyitte şairimiz mutlu geçen bir günden sonra mutlaka bir gün bu mutluluğu bozacak bir belalı gecelerin geleceğini ifade etmektedir. Hakiki anlamda ise geceler herhangi bir ifsat veya ıslah içermeyen sabit durumlardır. Burada gece ile ansızın gelebilecek ani değişimler kastedilerek zaman zarfına isnad edilen bir mecâz-ı aklî yapılmıştır.

6- كُنَّا فَوَارِسَهَا الَّذِينَ إِذَا دَعَا دَاعِيَ الصَّبَاحِ بِهِ إِلَيْهِ نَفَزَع

6- *Biz, sabahın çağırınları davetine icabet etmekte tereddüt etmeyen savaş süvarileriyiz*

el-Efveh, bu beyitte hakiki anlamda herhangi bir çağırıcısı olmayan sabah vaktine bir çağırın isnat ederek mecâzi bir anlatım yapmıştır.

B. Mekân Zarfı

Zarfıyyet alakasının ikinci türü de mecâzın mekâna nispet edilerek yapılması ile oluşan mecâz-ı âklîdir¹⁷⁸. el-Efveh'in divanındaki mekâna nispet edilerek yapılan akli mecâzların bazıları şunlardır;

1- وَقَالَ الَّذِينَ قَدْ شَجَوْتُ وَسَاءَ لَهُمْ مَكَانِي وَمَا يُغْنِي التَّأْمُلُ وَالنَّظَرُ

1- *Bana üzülen ve ayrılığımı hüznlenenler konuşacaklar, ama biliyorum ki, burada düşünce ve fikir fayda vermez*

Burada şairimiz el-Efveh el-Evdî, (سَاءَ لَهُمْ مَكَانِي) “mekânım onlara kötü geldi” sözü ile hakikî anlamada kendi başına herhangi bir etkisi olmayan mekâna hissi durumlar yükleyerek mecâz yapmıştır. Bu mecâz da mekâna isnad edilmesi ile zarfıyyet alakalı mecâz olmuştur.

¹⁷⁸ Ahmed Hâşimi, s. 340.

II.3.2.2 Mecâz-ı Lugavî

Bir kelime veya terkinin bir alaka dolayısıyla lügat anlamından alınarak başka bir manaya nakledilmesine mecâz-ı lugavî denir ve mecâz denilince de esas kastedilen budur¹⁷⁹. Mecâz-ı aklî arasındaki fark Mecâz-ı aklîde kelimenin sözlük anlamının dışında kullanıldığını gösteren gerçek anlamına yakın bir isnad olurken, mecâz-ı lugavîde kelime tamamıyla başka bir manada kullanılmaktadır. Mecâz-ı lugavî kelimenin gerçek anlamı dışında kullanıldığını gösteren alakaya göre ikiye ayrılmaktadır. Gerçek anlam dışında kullanıldığını gösteren alaka benzerlik dışında ise Mecâz-ı mürsel, benzerlik ise teşbihin bir konusu olarak isti'âre adı verilir. Mecâz-ı mürsel ile istiare eski ve yeni Arap edebiyatında sözü güçlendiren ve sık kullanılan sanatlardan biridir. Şairimiz el-Efveh el-Evdî'nin divanında Mecâz-ı mürsel ile istiarenin örneklerinden bazıları sırasıyla şöyledir;

A. Mecâz-ı Mürsel

Yukarıda da belirtildiği gibi mecâz-ı mürsel, kelimenin benzerlik dışında başka bir alaka ile gerçek anlamının dışında kullanılmasıdır¹⁸⁰. Mecâz-ı mürsel için çok sayıda alakalar tespit edilmiştir. el-Efveh'in divanından bu alakaların bazıları için aşağıdaki örnekler gösterilebilir.

1. Hâlliyyet

Bir şeyin başka bir şeyin içinde bulunmasıdır. Yani lafız ile hâli zikrederek mahalli kastetmektir¹⁸¹.

1- وَأَخَذُ حَقِّي مِنْ رِجَالٍ أَعَزَّةٍ وَإِنْ كَرُمْتَ أَعْرَافُهُمْ وَالْمَنَاسِبُ

1 Güçlü adamlardan hakkımı alırım ırkları ve mevkileri asil olsa da

Yukarıdaki beyitte şairimiz soy ve mevki sahibi olsalar da hakkını almaktan geri durmadığını belirtmiştir. Buradaki mecâz ise mevkiinin haddi zatında asil olmayacağı ancak mevkide oturan kişinin bir asaleti olabileceğindedir. Şairimiz

¹⁷⁹ Bulut, s. 234.

¹⁸⁰ 'Avnî, Hâmid, *el-Menhecu'l Vâdih'il-Belağa*, el-Mektebetu'l Ezherîyeti lil Turas, Kahire, ts. I, 135.

¹⁸¹ 'Avnî, I, 136.

burada mevki sözünü zikrederek yani mekânı zikrederek mekânda oturanı kastetmektedir.

2- وَمِنْهُمْ مَنْ قَدْ شَقَّقَ الْحَمَشُ وَجْهَهَا مُسَلِّبَةً قَدْ مَسَّنَ أَحْشَاءَهَا الْعَبْرَ

3 Bazıları yüzünü tirmalar çizer, gözyaşları içlerini parçalar yakar.

Bu beyitteki hâlliyyet alakalı mecâz-ı mürsel “gözyaşlarının içlerini parçalar yakar” sözündedir. Burada “içleri” ile ifade edilen insanın içinde bulunan kalbidir. Ancak insan üzülmüş organ olarak kalp yanmaz bilakis sadece insanın ruh hâlinde bir sıkıntı hissedilir. Şairimiz burada insanın acıyı hissettiği mekânı zikrederek hâlliyyet alakalı mecâzı mürsel yapmaktadır.

3- إِنَّمَا نِعْمَةٌ قَوْمٍ مُتَعَةً وَحَيَاةُ الْمَرْءِ ثَوْبٌ مُسْتَعَارٌ

4- Şüphesiz kavmin nimeti bir faydalanmadır, kişinin hayatı ödünç alınmış bir elbisedir.

İnsan hayatının geçiciliğini anlattığı bu beytinde el-Efveh, hayatın geçiciliğini ödünç alınan bir elbiseye benzeterek elbise ile makâmı zikretmiş ancak geçici olan hayatı kastetmiştir.

4- عَلِّمُوا الطَّعْنَ مَعْدًا فِي الْكُلِيِّ وَإِدْرَاعَ اللَّامِ فَالطَّرْفُ يَحَارُ

5- Ma ‘d’i böbreklerinden işaretledir, zırh ve kalkanları ile gözleri hayretlerde bırakarak.

Kabilesinin savaş anındaki güçleri ile övündüğü bu beyitte şair düşmanlarının (karınlarından) böbreklerine sapladıkları mızrakları zikrederek aslında bedenlerinin tümüne sapladıklarını kastetmektedir.

2. Mahalliyyet

Mahalli zikrederek mahalde bulunanları veya orada bulunan durumu kastetmektir¹⁸². el-Efveh’in divanında mahalliyyet alakalı mecâz-ı mürsel örneklerinden bazıları da şunlardır;

1- تَرَكَنَا الْأَزْدَ يَبْرُقُ عَارِضَاهَا عَلَى ثَجْرِ قَدَارَاتِ الْنِصَابِ

1 Yanakları parlayan Ezd’i Secr’e ve Dârâtu’l Nisâb’a bıraktık.

¹⁸² ‘Avnî, III, 299.

Görüldüğü gibi bu beyitte şair, kabilesinin de ismi olan Ezd topraklarını terk ettiğini belirtmiştir. Ancak burada terk ettiği Ezd topraklarının kendisini değil kabilenin fertlerini kastetmektedir. Dolayısı ile şairimizin Ezd’i terki hakikî değil mecâzî bir anlam ifade etmektedir. Böylece şair burada kabilenin yerini zikrederek kabilenin fertlerini kastetmek sureti ile mahalliyyet alakalı bir mecâz-ı mürsel yapmıştır.

2- فَبَاتتِ كِلَابُ الْحَيِّ يَنْبَحْنَ مُزْنَهُ وَأَضَحَّتْ بَنَاتُ الْمَاءِ فِيهَا تَمَعَّجُ
2 Köpeklerimiz (yağmur taşıyan) bulutlara havlamaya başladı, Balık ve kurbağalar da sevinçle suda yüzmeye başladı

Vasıf temasının işlendiği yukarıdaki beyitte şair, köpeklerin bulutlara havlaması ile ifade ettiği bulutlar beytin tamamından anlaşıldığı üzere normal yüksek bulutlar değil yağmur yüklü ağır bulutlardır. Suyun kızları şeklinde kinayeli bir üslup ile ifade edilen balık ve kurbağaların sevinç içinde olması da bulutların yağmur bırakmasından dolayıdır. Dolayısıyla şair, köpeklerin bulutlara havladığını ifade etmekle aslında bulutlara değil, içlerindeki bol miktardaki yağmurdur. Burada yağmurun mahalli olan bulut zikredilmiş ancak mahalde bulunan yağmur kastedilmiştir.

30- عَنكُمْ فِي الْأَرْضِ إِنَّا مَزْحُجٌّ وَرُوَيْدًا يَفْضَحُ الْأَيْلَ النَّهَارُ
4- Yerinizde kalın! Biz Mezhic’iz, az sabredin, gündüz geceleyin gizlenenleri rezil eder.

Bu beyitte ise kendini Mezhicli olarak sayan el-Efveh, bu şekilde mekân ismi vererek o mekânda bulunanları kastetmektedir.

5- رِيَّشْتِ جُرْهُمُ نَبْلًا فَرَمَى جُرْهُمًا مِنْهُنَّ فَوْقَ وَغَرَارُ
5- Cürhüm oklar hazırladı. Cürhüm itaat etmeyenlere ok fırlattı, kılıç salladı.

Kabile ismi olan Cürhüm ile şairimiz el-Efveh, kabilenin adını zikrederek kabileni savaşçıları kastetmektedir.

6- يَا بَنِي هَاجَرَ سَاءتْ خُطَّةٌ أَنْ تَرُومُوا النِّصْفَ مِنَّا وَتُجَارُ
6 Ey Benî Hâcer, bizden insaflı olmamızı ve bize komşu olmayı isterken yanlış yol izledi.

Hiz. İsmail'in annesi Hiz. Hâcer'e nisbet edilerek ifade edilen "Benî Hâcer" sözü ile şairimiz, kuzey Araplarını kastetmektedir. Şair burada kabile ismi veya yeri zikrederek tüm fertlerini kastettiği gibi, Benî Hâcer diyerek tüm kuzeyi kastetmiştir.

3. İ'tibar-ı mâ Kâne (Geçmişe İtibar)

Bir şeyi geçmişteki hali ile anarak hitap etmektir¹⁸³. Sık kullanılan bu söz sanatı el-Efveh el-Evdi'nin divanında diğer mecâz ve sanatlara göre daha az kullanılmıştır. Şairimizin divanından geçmişe itibar ile alakalı bir örnek mevcuttur.

1- وَلَقَدْ كُنْتُمْ حَدِيثًا زَمَعًا وَذُنَابِي حَيْثُ يَحْتَلُّ الصَّغَارُ

1- Elbette sizler, küçüklük mekânında oturan kıymetsiz tabilersiniz.

Yukarıdaki beyitte küçüklük makamında oturan diye hitap ettiği kişiler gerçekten küçük olanlar değil yetişkin insanlardır. Ancak şair bu şekilde onları daha önceki halleri ile zikrederek küçük göstermek istemiştir.

4. İ'tibar-ı mâ Seyekûn (Geleceğe İtibar)

İ'tibar-ı mâ kâne'nin aksine bir şeyin gelecekteki halini anarak yapılan hitap türüdür¹⁸⁴. Başka bir deyişle herhangi bir nesne veya canlının gelecek zamanda gerçekleşecek halini şimdiki zamanda ifade ederek yapılan bir sanat ve hitap türüdür. el-Efveh'in divanında ise bu hitap türüne ait örnekler şunlardır;

1- وَجَاؤُوا بِمَاءٍ بَارِدٍ وَبِغَسَّالَةٍ فَيَا لَكَ مِنْ غُسْلٍ سَيَتَّبَعُهُ عِبْرٌ

1- Soğuk su ve suyu güzelleştiren şeyle geldiler, ah sana ki, yıkandıktan sonra gözyaşı gelecek

Şairimiz kendisine ağıt yaktığı kasidesinde henüz gerçekleşmemiş ve ilerde mutlaka gerçekleşecek ölümünden sonrası hakkında konuşmaktadır.

2- فَنَائِحَةٌ تَبْكِي وَلِلنَّوْحِ دَرَسَةٌ وَأَمْرٌ لَهَا يَبْدُو وَأَمْرٌ لَهَا يُسْرٌ

1- Ağıt yakanlar bana ağlayacak, ama ağıtın da bir sonu vardır, yeni şeyler çıkar ortaya, bazılarını sevindiren yeni şeyler.

¹⁸³ 'Avnî, III, 299.

¹⁸⁴ 'Avnî, III, 300.

Burada şair devam ederek ölümünden sonra gerçekleşecek olan durumlardan söz etmektedir. Görüldüğü gibi şair henüz ölmemiş gibi kendine ağıtlar yaktırmakta ve insanların hallerini tasvir etmektedir.

5. Cüz'iyet

Bir bütünün parçalarını veya bir parçasını zikrederek bütünün tamamının kastedildiği bir alaka türüdür¹⁸⁵. el-Efveh'in divanında hacminin az olmasından dolayı cüz'iyet alakalı mecâz-ı mürseller oldukça azdır. Divandaki cüz'iyet alakalı mecâz-ı mürsel örnekleri şunlardır;

1- تَرَكَ النَّاسَ لَنَا أَكْتَافَهُمْ وَتَوَلَّوْا لَاتٍ لَمْ يُغْنِ الْفِرَازُ

1- İnsanlar bize omuzlarını döner ve kaçarlar, ancak kaçış onlara fayda vermez.

Burada şair düşmanlarının kendisinden kaçtıklarını “omuzlarını dönerler” şeklinde ifade ederken bedenin bir uzvu(cüzü) olan omuzları zikrederek tüm bedeni kastetmektedir.

2- عَلَّمُوا الطَّعْنَ مَعْدًا فِي الْكُلَى وَإِدْرَاعَ اللَّامِ فَالطَّرْفُ يَحَازُ

2- Ma'd'i böbreklerinden işaretledir, zırh ve kalkanları ile gözleri hayretlerde bırakarak.

Kabilesinin savaş anındaki kahramanlığından bahsettiği yukarıdaki beyitte şairimiz, düşmanlarının bedenlerinde sadece bir cüz olan (karınlarından) böbreklerini mızraklarla sapladıklarından söz ederek bedenin tamamını kastetmektedir.

B. İsti'are

Mecazın en iyi şekli olan isti'are kelamın ve şiirin en güzel halidir¹⁸⁶. Beyan ilminde önemli bir söz sanatı olan isti'are, sözlükte benzetme yoluyla teşbihin taraflarından birini zikretmeden yapılan mübalağalı anlatım anlamına gelir¹⁸⁷. Teşbihteki müşebbeh veya müşebbeh bih taraflarından birinin hafzedilmiş hali olmasında dolayı teşbihin bir alt konusu olarak da görülebilir. Ancak genel olarak belâğat alimleri isti'areyi bir teşbih değil mecâz türü olarak kabul etmektedir¹⁸⁸.

¹⁸⁵ 'Atîk, s. 159.

¹⁸⁶ İbn Reşîk, I, 268.

¹⁸⁷ el-Curcânî, Seyyid Şerîf, *Kitâbu't-Tâ'rîfât*, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiye, Beyrut, 1403/1983, s. 20.

¹⁸⁸ Teftâzânî, *Muhtasar*, III, 327.

Teşbihin unsurları olduğu gibi isti'ârenin de unsurları vardır. Bu unsurlar şunlardır; Müste'âr leh/ Müşebbeh, Müste'âr minh/ Müşebbehün bih, Müste'âr /isti'âre câmi/benzerlik alakası ve son olarak benzetmenin gerçek anlamda anlaşılmasını engelleyen unsur olan karine-i mâni'a dır¹⁸⁹. İstiarenin birçok çeşidi vardır. Ancak el-Efveh'in divanında İsti'ârenin sadece bir çeşidi olan isti'âre-i mekniyye (kapalı İsti'âre)ye rastlamamızdan dolayı sadece onu açıklamakla iktifa edeceğiz.

1. İsti'âre-i Mekniyye

Türkçede kapalı isti'âre olarak bilinen vee sadece benzetilenin bulunup benzetenin bulunmadığı isti'âre çeşididir¹⁹⁰. Ancak benzetenin (müşebbehün bih) bulunmamasına rağmen kendisi hakkında bir karine(ipucu) bulunmaktadır. el-Efveh'in divanındaki isti'âre-i mekniyye örnekleri şunlardır;

1- تَرَكَنَا الْأَرْدَ بَبْرُؤُ عَارِضَاهَا عَلِمَ تَجْرَ قَدَارَاتِ النَّصَابِ

1- Yanakları parlayan Ezd'i Secr'e ve Dârâtü'l Nisab'a bıraktık.

Görüldüğü gibi şair burada yanakları (Müste'âr leh) parlayan bir şeye benzetmiş ancak neye benzettiğini (Müste'âr minh) açıkça zikretmemiştir. Ancak yanakların gerçek anlamda parlaması mümkün olmadığından muhatabın zihninde yanakların yıldız, kılıç, gümüş gibi parlak bir cisme benzetildiğini çağrıştırmaktadır. Böylece şair, isti'âre ile muhataplarının hayal güçlerini geliştirmeye de yardımcı olmaktadır. Sonuç olarak bu isti'ârenin takdiri için yanakları yıldız gibi parlıyordu şeklinde olduğunu söyleyebiliriz.

2- سُنَّةٌ أَوْرَثْنَاهَا مَنَاجِجٌ قَبْلَ أَنْ يُنْسَبَ لِلنَّاسِ نِزَارٌ

1- Mezhic'in bize bıraktığı yol, insanlar Nizâr'a nispet edilmeden önce.

Yukarıdaki beyitte ise şairimiz atalarından olan Mezhic'den kahramanlık ve azmi miras olarak aldıklarını ifade etmektedir. Buradaki isti'âre, miras olarak bırakılan yol lafzındadır. müste'âr leh olan sünnet "سُنَّةٌ" (yol) kelimesinin gerçek anlamıyla anlaşılmasını engelleyen karine, miras alınma durumudur. Böylece şairimiz atalarının sünnetini miras bırakılan maddî bir şeye benzetmiş ancak bu benzetmede müşebbeh

¹⁸⁹ Bulut, s. 245.

¹⁹⁰ el-Kazvîni, Celâluddîn Muhammed b. 'Abdurrahman el-Hatîb, el-İzâh fi Ulûmi'l-Belâga, Kahire, ts. II, 309-311.

bihi zikretmeyerek isti'âre şeklinde bırakmıştır. Buradaki isti'ârenin takdiri için “Mezhic’ten mallarımız gibi miras aldığımız bir yoldur (sünnet), insanlar Nizâr’a nispet edilmeden önce” dememiz mümkündür. Görüldüğü gibi bu isti'ârede benzetilen açıkça belirtilmediği için isti'âre-i mekniyye söz konusudur.

-3 بِضَرْبٍ يُطِيرُ الْهَامَ عَن سَكِنَاتِهِ وَإِصْرَادٍ طَعَنٍ وَالْقَنَا مُتَشَاجِرٌ

3- *Başları uçuran kılıçların, kavgacı ve bedenlere saplanan mızrakların vuruşuyla.*

el-Efveh, fahr temasını işlediği bir kasidesindeki yukarıdaki beyti ile savaş anında kabilesindeki savaşçıların çoklukları ile kuvvetlerine vurgu yapmaktadır. Beytin sonunda altı çizili olan ifade mızrakların “القَنَا” (Müste'âr leh) çoklukları ile düşmana durmadan saplanmalarında dolayı kavgacı (مُتَشَاجِرٌ) olduklarını belirtmiştir. Burada mızraklara kavgacı olma özelliği insanlara (Müste'âr minh) benzetilerek yapılmış ancak açıkça ifade edilmediğinden buradaki isti'ârenin mekniyye olduğunu söyleyebiliriz.

-4 فَمَا غَمَرَتْهُ الْحَرْبُ إِذْ شَمَّرَتْ لَهُ وَلَا خَارَ إِذْ جُرَّتْ عَلَيْهِ الْجَرَائِرُ

4- *Savaş kollarını ona sıvasa da korkmaz, suçlar ona yıkılsa da kuvvetten düşmez.*

Bu beyit ile babasının süvariliği ile cesaretinden bahseden el-Efveh, “savaş kollarını ona sıvasa da” şeklinde tercüme edilen ifade ile babasının savaştan asla korkmadığını ve her şeyi göze alarak savaştığını ifade etmektedir. Bu beyitteki altı çizili olan savaş “الْحَرْبُ” (Müste'âr leh) sözcüğünün insana (Müste'âr minh) benzetilerek kolları sıvadığından söz etmektir. Görüldüğü gibi beyitte kendisine benzetilen insan, burada açıkça zikredilmemiştir. Dolayısıyla sadece Müste'âr leh “الْحَرْبُ” ile karinenin “شَمَّرَتْ” varlığından dolayı buradaki İsti'âre-i mekniyyedir demek mümkündür.

-5 إِمَّا تَرَى رَأْسِي أُرَى بِهِ مَأْسُ زَمَانٍ ذِي إِنْتِكَاسٍ مَّؤُوسٍ

1- *Yıkım ve bozulma sahibi zamanın öfkesinin, başımı eğdirdiğini gördüğünde*

Hikmet ve fahr temasının birlikte işlendiği kasidenin matla' beyti olan yukarıdaki beyitte şairimiz el-Efveh, bozulan zamanın başını, utandırması sebebi ile eğdirdiğinden söz etmektedir. Zamanın ayıplaması olarak tercüme edilen “أُرَى زَمَانٍ” ifadesi ile insana ait olan bir özellik soyut bir durum olan zamana atfedilmiştir. Bu

atıfta müşebbeh bih olan insan, açıkça zikredilmediğinden isti'âre-i mekniyye söz konusudur.

II.3.3. Kinâye

Sözlükte “bir şeyi bir şeyle örtmek” anlamına gelen kinâye kelimesi, edebî sanat olarak “örtülü anlatım” demektir¹⁹¹. Beyan ilminin bir konusu olarak kinâye, bir kelime veya terkibi gerçek anlamının da anlaşılabilirliği şeklinde farklı bir anlamda kullanılmasıdır¹⁹². Kinâye, kelimenin gerçek anlamı dışında kullanılması bakımından mecâz ile benzerlik göstermektedir. Ancak kinâyede mecâzın aksine hakikî anlamı engelleyen herhangi bir karine yoktur. Bu noktada kinâyede gerçek anlamın da anlaşılabilirliği ihtimali vardır¹⁹³. Ayrıca kinayenin de diğer beyan sanatlarında olduğu gibi çeşitleri vardır. Konumuz el-Efveh'in divanındaki şiirler ile sınırlı olduğundan burada sadece divanımızda yer alan çeşitleri açıklamak ile iktifa edeceğiz. el-Efveh'in divanındaki kinaye çeşitleri ve örnekleri şunlardır;

1. Sıfattan Kinâye

Adından da anlaşılacağı üzere kinâyeli olarak ifade edilmek istenen anlam sıfat ise bu kinâyeye sıfattan kinâye adı verilir. Şairimiz el-Efveh el-Evdî'nin divanında işlediği tema genellikle fahr ve savaş olduğu için kinâyeli anlatımlarının neredeyse tamamı sıfat veya mevsuftan kinayedir. Sıfattan kinaye örnekleri de şunlardır;

1- جَفَلْ أَوْرَقَ فِيهِ هَبْوَةٌ وَنُجُومٌ تَتَلَطَّى وَشَرَارُ

1- *Büyük ordumuz toz koparır, yıldızlar parlar ve kötülükleri bitirilir.*

Savaş anındaki kahramanlığından söz eden el-Efveh, yukarıdaki beyitte altı çizili olan parıldayan yıldızlar anlamında tercüme edilen “وَنُجُومٌ تَتَلَطَّى” ifadesinde kinayeli bir anlatım yapmıştır. Parıldayan yıldızlar ile ifade edilmek istenen de kılıçların savaş anlarındaki keskinlik ve çokluklarının parıltısıdır. Görüldüğü gibi el-Efveh'in ifade ettiği yıldızların parlamasını gerçek anlamı ile anlamak da mümkündür.

¹⁹¹ Durmuş, İsmail, “Kinâye” *DIA*, XXVI, 34.

¹⁹² ‘Abdurrahman b. Hasan el-Habenneke el-Meydânî, *el-Belâgatü'l-'Arabiyye*, Daru'l-Kalem, Dimaşk, 1416/1996, II, 127.

¹⁹³ es-Sekkâkî, Ebû Ya'kûb, *Miftâhu'l-'Ulûm*, Dâru'l-Kutubi'l-'İlmiyye, Beyrut, 1407/1987, s. 403.

Ancak şairimiz, burada savaş anındaki kılıçlarının çokluk ile keskinliğini, gece karanlığındaki parlayan sayısız yıldızlara benzeterek bu şekilde kinâyeli bir anlatım kastetmiştir. Bu parıltı da kılıcın sıfatı olduğundan buradaki kinâyeye sıfattan kinâyeye demek mümkündür.

2- إِنَّ بَنِي أَوْدٍ هُمْ مَا هُمْ لِلْحَرْبِ أَوْ لِلجَدْبِ عَامَ الشَّمْسِ

2- Şüphesiz Benî Evd, eskiden beri, savaş, kıtlık ve zorluk anlarında cesaret ve önderlikleriyle bilinirler.

Yukarıdaki beyitte altı çizili olan terkipteki “الشَّمْسِ” kelimesi sözlükte katı yürekli ve sert ahlaklı olan adam anlamına gelmektedir¹⁹⁴. Bu kelime deve için kullanıldığında binilmesi mümkün olmayan yabanî bir deve anlamına da gelmektedir¹⁹⁵. Şairimiz kelimenin bu anlamını yıl (عام) ile birlikte kullanarak yağmur azlığı ile kuraklık manasında kinayeli bir anlam yüklemiştir. Böylece kuraklık, yılın sıfatı olduğundan buradaki isti‘âremiz de sıfattan isti‘âre olmaktadır.

3- أَعْرُ أُسْقَفٌ سَامِي الطَّرْفِ نَظَرْتُهُ لِيَنَّ أَصَابِغُهُ فِي بَطْنِهِ هَيْفٌ

3- Bu atının alnında beyazlık var, kemikleri kalın ve uzundur, bununla beraber karnı zayıftır.

Şairimizin atının vasfını yaptığı yukarıdaki beytinde altı çizili olan “أُسْقَفٌ” kelimesi kalın ve güçlü kemikli anlamına gelmektedir¹⁹⁶. Şairimiz burada atının vasfını yaparken atını kalın ve güçlü kemiklere sahip olduğunu belirterek, güçlü sıfatına sahip olduğunu kinayeli olarak belirtmiştir.

4- يَرُوحُ غِلْمَانُنَا دُسْمًا مَشَافِرُهُمْ رُقْنًا بِأَيْدِيهِمُ الْأَحْرَادُ وَالسَّادَفُ

4- Gençlerimiz doyarak kalkarlar, dudakları et yemekten kararmıştır, kalktıklarında elleri hörgüç ve etin yağıyla yağlanmıştır.

Yukarıdaki beytinde şairimiz refah ve bolluğu ifade etmek için altı çizili terkip ile et yemekten dudaklarının karardığından söz etmektedir. Beytin geri kalan kısmında

¹⁹⁴ İbn Fâris, s. 458.

¹⁹⁵ İbnü'l-Enbârî, Ebû Bekir, *ez-Zâhir fi Me‘ânî Kelimâti'n-nâs*, nşr. Hâtim Sâlih ed-Dâmin, Beyrut, 1412/1992, Muessesetu'r-Risâle, II, 25.

¹⁹⁶ el-Fîrûzâbâdî, Ebu't-Tâhir Mecduddîn Muhammed b. Ya'kûb, *el-Kâmûsu'l-Muhît*, nşr. Muhammed Na'im el-'Arkasûsî, Muessesetu'r-Risâle, Beyrut, 1426/2005, I, 820.

ise aynı şekilde etin çokluğundan yağı kollarından damlayarak bir iz yapmıştır. Ayrıca “غلماننا” kelimesi ergenliğe erişmemiş çocuk anlamına geldiği gibi uşak, köle ve hizmetçi anlamına da gelmektedir¹⁹⁷. Bu da şairimizin belirtmeye çalıştığı bolluğun seviyesini daha üst sınırlara çıkarmaktadır. Şöyle ki şair bolluğun simgesi olarak etin çokluğunu kölelerin dahi dudaklarının kararacağı seviyede çok olduğunu ifade etmektedir. Böylece kararan dudaklar cömertlik ile bolluk sıfatlarına isti’ârede bulunmuştur.

2. Mevsuftan Kinaye

Bir önceki başlıkta açıklanan sıfattan kinayenin aksine mevsuftan kinaye, bir şeyin sıfatı (vasfı/özelliği) anılarak onunla kendisinin (zat/mevsuf) kastedilmesidir¹⁹⁸. Başka bir deyişle kinayeli olarak anlatılanın vasfı verilerek kendisi kastedilmesidir. el-Efveh’in divanındaki mevsuftan kinaye örneklerinden bazıları şunlardır;

1- فَبَاتتِ كِلَابُ الْحَيِّ يَنْبَحْنَ مُزْنَهُ وَأَضَحَّتْ بِنَاتُ الْمَاءِ فِيهَا تَمَعَّجُ

1- Köpeklerimiz yağmur taşıyan bulutlara havlamaya başladı, suyun kızları sevinçle suda yüzmeye başladı.

Yukarıdaki beyitte “suyun kızları” ifadesinde kinâyeli bir anlatım söz konusudur. Arap toplumunda suyun kızları şeklindeki ifade, suda yaşayan kuş türleri veya kurbağalara kinayeli olarak verilen bir addır¹⁹⁹. Görüldüğü gibi şair burada suda yaşamalarından dolayı suyun kızları olarak vasıflandırılan kuş ve kurbağaları vasıflarını zikrederek kinayeli bir anlatım yapmıştır.

2- إِلَى حُفْرَةٍ يَأْوِي إِلَيْهَا بِسَعِيهِ فَذَلِكَ بَيْتُ الْحَقِّ لَا الصَّوْفُ وَالشَّعْرُ

2- Çalıştığıyla sığınacağı bir kabre, işte bu, yün ve tüyün olmadığı gerçek evdir.

Kendi ölümünden söz ettiği kasidesindeki yukarıdaki beyitte altı çizili olan ve gerçek ev diye tercüme edilen “بَيْتُ الْحَقِّ” ifadesi insanın ebedi mekânı olduğu için kinayeli olarak hak evi şeklinde ifade edilmiştir. İnsanın ne kadar uzun yaşasa da

¹⁹⁷ Ahmed Muhtâr ‘Abdulhamid Ömer, *Mu‘cemu’l-Lugati’l-‘Arabiyyeti’l-Mua’sıra*, ‘Âlemu’l-Kutub, Beyrut, 1429/2008, II, 1638.

¹⁹⁸ Durmuş, İsmail, *DİA*, XXVI, 35.

¹⁹⁹ es-Se‘âlibî, Ebû Mansûr ‘Abdumelik b. Muhammed b. İsmâil, *Simâru’l-Kulûb fi’l-Mudâf ve’l-Mensûb*, Dâru’l-Me‘ârif, Kahire, s. 276.

nihayetinde varıp kıyamete kadar içinde kalacağı kabir için gerçek/hak ev ifadesi (mevsuf) mezar için yaygın olarak kullanılan bir ifadedir.

3- *يا بني هاجر ساءت خُطَّةً أن تروموا النصف منا ونجار*
3- *Ey Benî Hâcer, bizden insaflı olmamızı ve bize komşu olmayı isterken yanlış yol izledi.*

Daha önce ifade ettiğimiz gibi şairimiz el-Efveh Yemen topraklarında yaşayan güney Araplarından sayılmaktadır. Arapların tasnifindeki asıl Araplar (‘Arab-ı ‘Âribe) da bu bölgede yaşayan Araplardır. İslâm peygamberi Hz. Muhammed’in de kendilerinden olduğu kuzey Araplarının ise Hz. İsmail’in soyundan geldikleri kabul edilir. Bu nedenle kuzey Araplarına kinayeli olarak Hz. İsmail’in annesine nispet edilerek Benî Hâcer denilmektedir. Kendisi ve kabilesi hakkında fahr temasını işlediği kasidesinin yukarıdaki beytinde de şairimiz kuzey Araplarına kinayeli olarak Benî Hâcer olarak seslenmektedir. Bu ifade de kuzey Araplarının genel vasfı olarak kabul edildiğinden, buradaki kinaye mevsuftan isti‘âre olarak kabul edilmektedir.

4- *نحن أصحاب شبا يوم شبا بصفاح البيض فيهن إظفار*
5- *Biz Şebâ ehliyiz. Şebâ gününde beyaz enliler ile zafer kazandık.*

Kuzey Araplarına karşı zafer kazandığı savaştan bahsettiği bir kasidesindeki yukarıdaki beyitte şair, beyaz enliler şeklinde tercüme edilen “صفاح البيض” ifadesi ile kinayeli olarak parlak ve keskin kılıçlar kastedilmektedir. Bu terkip, kılıcın keskinliğinden dolayı kendisine kinayeli olarak yapılan bir anlatımdır. Bu şekildeki bir ifade ise Araplar tarafından kılıcın bir vasfı olarak kullanıldığından, buradaki örneğe mevsuftan kinayeye diyebilmekteyiz.

5- *يوم تُبدي البيض عن لمع البرى ولأهل الدار فيها صصعه*
5- *Beyazların (Kadınların) takıları görünmeye başladığı zaman, bütün cesaretimizle savaşıyoruz.*

Kadim Arap toplumunda kadınlar, savaşa geri hizmetle savaşçıları cesaretlendirmek için katılırlardı. Kadınların savaşta var olmaları savaşan eşlerinin daha cesurca savaşmalarını sağlamaktaydı. Zira mağlup olmaları halinde kadınların

düşman tarafından savaş ganimeti olarak ele geçirilme ihtimali yüksektir. Şairimizin yukarıdaki beyitte geçen kadınlarının takılarının görünmeye başlaması bu minvalde bir ifadedir. Öyle ki kadınların normalde görünmeyen takılarının görülmeye başlaması savaşın şiddetinin arttığına işarettir. Ayrıca el-Efveh yukarıdaki beytinin başında beyazlar kelimesi ile kinâyeli olarak kadını kastetmektedir. Bu ifade kadına teninden dolayı yapılan bir kinayedir. Görüldüğü gibi burada kadının beyaz tenli vasfindan dolayı mevsuftan isti'âre söz konusudur.

II.3.4. Telmîh

Sözlükte ima etmek anlamına gelen telmih, terim olarak söz arasında bilindik bir olaya, kasideye, kişiye veya duruma ima yoluyla işaret etmeyi ifade etmektedir²⁰⁰. Şiirde telmîh sanatını kullanmak şairin kültür seviyesi ile yakından ilişkilidir. Şöyle ki şair, tarih ve toplumdaki önemli olaylar hakkında ne kadar yakından ilgilenir ve bilgi sahibi olursa o kadar şiirinde kullanabilir. Şairimiz el-Efveh el-Evdî'nin kendi toplumunda sahip olduğu konum ve nüfuz göz önünde bulundurulursa, genel kültür ve tarih bilgisinin yaşadığı dönem insanlarından bir adım önde olduğunu söyleyebiliriz. Böylece şairimizin divanında telmîh sanatına sıklıkla yer vermiş olması tabîî bir durumdur. Ayrıca kabile reisi ve savaşçı olması hasebiyle de şiirlerinde çok sayıda savaşa telmîhte bulunmuştur. Bununla beraber Efveh el-Evdî Arapların hikmetli şairlerinden kabul edilmiş ve şiirlerinde nasihat ile irşad etmek için geçmişlerin hatalarına telmîhte bulunarak insanları yanlışlardan sakındırmak istemiştir. Şairimizin divanındaki bazı telmîh örnekleri şunlardır.

1- وَبَرَوْضَةِ السُّلَّانِ مِنَّا مَشْهَدٌ وَالْحَيْلُ شَاجِيَةٌ وَقَدْ عَظَّمَ النَّبِيُّ

1- *Sullân Dağı'nın bahçelerinde manzaramız vardır, topluluklar izdiham oluşturduğunda, atlar heyecana gelir ve ağızları açıktır.*

Yukarıdaki beyit ile şair, Sullân Dağı'na telmîhte bulunarak orada kendisine karşı toplanan düşmanlarını darmadağın ettiği günü hatırlatmaktadır. Şairin Sullân Dağı ile kastettiği sadece mekân değil aynı zamanda o mekânda yaşadığı bir zaman

²⁰⁰ en-Nuveyrî, Ahmed b. Abdulvehhâb, *Nihâyetu'l-Ereb fi Funûni'l-Edeb*, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1423/2002, VII, 127.

dilimini de kastetmektedir. el-Efveh, Sullân Dağı denilince muhataplarının zihninde düşmanlarını darmadağın ederken nefes nefese ağızları açık atlar, kaçışan insanlar, düşmanlarını mağlup eden güçlü bir birlik çağrıştırmayı amaçlamaktadır.

2- كَانُوا كَمَثَلِ لُقَيْمٍ فِي عَشِيرَتِهِ إِذْ أَهْلَكَتْ بِالَّذِي قَدْ قَدَّمَتْ عَادُ
3 Kavmi içindeki Lukaym gibidirler, çünkü onlar 'Âd'in yaptıklarından ötürü helâk edildiler.

Yukarıdaki beyitte Lukaym (لُقَيْمٍ) şeklinde ifade edilen kişi Kur'an'da adı geçen Lokman Hekim'in kız kardeşinin oğludur²⁰¹. Şair onu yermek için gerçek ismi olan Lokman şeklinde değil de ism-i tasgîr ile Lukaym olarak zikretmiştir. Zira kendisi dayısı olan Lokman Hekim'in nasihatlerini dinlemeyen ve sonunda 'Âd kavminin helâkine sebep olan kişi olarak Arap halkı tarafından biliniyordu. Ayrıca Lukaym, Arap halkı tarafından ahmak ve zayıf kişilikli olarak da bilinmekteydi²⁰². Şair bu beyit ile 'Âd kavminin helâkine sebep olan genç/lere telmîh yaparak kendi kabilesindeki gençleri bu konuda sakındırmayı amaçlamaktadır.

3- أَوْ بَعْدَهُ كِقُدَارٍ حِينَ تَابَعَهُ عَلَى الْغَوَايَةِ أَقْوَامٌ فَكَدَّ بَادُوا
3- Veya 'Âd kavminden sonra gelen Kudâr gibidirler. Suçta kendisine tabi oldukları zaman onlar da helâk oldular.

Şairimiz daha önceki beyitte 'Âd kavmine telmîhte bulunduktan sonra bir sonraki beyit olan yukarıdaki beyitte de Semûd kavmine telmîhte bulunmaktadır. Yukarıdaki beyitteki telmîh Kur'an'da da bahsi geçen Salih peygamberin mucizesi olan deveyi, isyan ederek kesen Kudâr b. Sâlif'e²⁰³ telmîhte bulunulmuştur. Şair bu beyit ile kavminin gençlerine Semûd kavminin başına gelen helakin sebebi olan Kudâr Bin Salif'i hatırlatarak nasihat dinleyip asi olmamalarını istemektedir.

Yukarıdaki son iki beyit telmîh sanatı için örnek gösterilebilmesinin yanında ayrıca İslâm öncesi Arap toplumunun tarihi hafızasında nelerin ne ölçüde olduğunu bilmek adına önemli birer ipuçlarıdır. Yukarıdaki beyitlere bakarak Kur'an'da zikir

²⁰¹ Bkz. İbn Manzûr, X, 68.

²⁰² Bedreddîn Mahmût b. Ahmed el-'Aynî, *el-Mekâsıdu'n-Nahviyye fi Şerhi Şevâhidi's-Şurûhi'l-Elfîyye el-Meşhûra*, Dâru's-Selâm, Kahire, 2010, I, 559.

²⁰³ Ahmed Rızâ, *Mu'cemu Metni'l-Luğa*, Dâru Mektebeti'l-Hayât, Beyrut, II, 160.

geçen Âd ve Semûd kavimlerinin öyküsünün ayrıntılı bir şekilde Câhiliye döneminde de bilindiğini söylemek mümkündür.

5- نَحْنُ أَصْحَابُ شَبَا يَوْمَ شَبَا بِصَفَاحِ الْبَيْضِ فِيهِنَّ إِظْفَارُ
5- Biz Şebâ ehliyiz, Şebâ gününde beyaz enliler (parlak ve keskin kılıçlar) ile zafer kazandık.

Güney Araplarından olan el-Efveh el-Evdî yukarıdaki beyit ile Yemen taraflarında bir yer ismi olan Şebâ'da²⁰⁴ kuzey Araplarına galip geldikleri önemli bir savaştan söz etmektedir. Bu bölge bir zamanlar Adnânilerden olan Benî Bekir b. Vâil'in elindeydi. Şair, bu beyit ile ezeli düşmanları olan kuzey Araplarına ve kuzey Araplarının en büyük kabilelerinden olan Bekir oğullarına karşı kazandıkları bu önemli zaferi anlatmaktadır. Bekir oğullarının işgalinden kurtardıkları Şebâ adlı yere telmîh yaparak anlatımını pekiştirmektedir. Tarihte bu olayın izine Bekir oğullarının Yemenlilerin hükmüne girdikleri V yy. da rastlanmaktadır²⁰⁵. Tarih sahnesine IV. yy da çıkan Bekir oğulları çeşitli zaferler elde ederek büyümüş ancak V. yy da Yemenlilerin hükmünü kabul etmek zorunda kalmışlardır. Bu tarihi bilgi ile şairimizin yukarıdaki beytin geçtiği kasideyi karşılaştığımızda mevzu bahis olan Yemenlilerin Mezhiçliler olduğunu düşünmekteyiz.

II.3.5. Tıbâk

Sözlükte uygunluk²⁰⁶ anlamına gelen tıbâk, terim olarak ise anlam bakımından aralarında zıtlık bulunan kelimelerin bir ibarede uyum içinde bulunması demektir²⁰⁷. Aydınlık-karanlık, fakirlik-zenginlik, ak-kara gibi kelimelerin cümle içinde anlamı pekiştirmek, kapsamı genişletmek vb. maksatlar için kullanılan edebî bir sanattır. el-Efveh el-Evdî'nin divanındaki tıbâk sanatı örnekleri şunlardır;

1- لا يَرشُدونَ وَلَكن يَرعوا لِمُرشِدِهِم فَالغَى مِنْهُم مَعاً وَالجَهْلُ ميعادُ

²⁰⁴ el-Bekrî, II, 777.

²⁰⁵ Önkal, Ahmet, "Bekir b. Vâil" *DİA*, V, 362.

²⁰⁶ Devellioğlu, s. 1631.

²⁰⁷ Bulut, s. 276.

1- *Doğruyu bulmuyorlar, doğruyu gösterenlere de uymuyorlar, aptallık ve cehaletleri beraber ve süreklidir.*

Görüldüğü gibi burada şair irşad ile onun zıttı cehaleti bir arada kullanarak kavmindeki gençlerin bulunmaları gereken yerin tamamen zıttı olan bir yerde yani irşad ve rüşd makamının yerine cehl ve cehalet makamında olduklarından bahsetmektedir.

2- وَالْخَيْرُ تَزْدَادُ مِنْهُ مَا لَقِيتَ بِهِ وَالشَّرُّ يَكْفِيكَ مِنْهُ قَلَّ مَا زَادُ
2- *İyilik, karşılaştıkça artar, yetmez, kötülük ise, çok değil azı bile sana yeter.*

Yukarıdaki diğer bir örnekte şairimiz iyilik ve kötülük kavramlarını kullanmaktadır. Birinci mısırda insanın iyilik ile karşılaştıkça daha fazlasını istemesinden söz etmektedir. İkinci mısırda ise kötülüğün çok azıyla dahi karşılaşıncı yeterli olduğu hatta azının dahi kişiye fazla geldiğinden söz etmektedir.

3- الْخَلُّ رَاضٍ شَاكِرٌ فِي عَهْدِهِ وَعَدُوٌّ الْمَقْهُورُ مِنْهُ آذٍ
3- *Dost, ahline sadık ve razıdır, düşman ise kahrolur ve acı çeker.*

Yukarıdaki beyitte ise şairin dost-düşman, rıza-kahır kelimeleri ile iki farklı tıbâk yaptığını görüyoruz. Şairimiz burada düşmanlığın karşısında dostluğu, razı olma durumunun karşısında da kahrolma durumlarını karşılaştırmıştır.

4- وَهَالُوا عَلَيْهِ الثَّرْبَ رَطْبًا وَيَابِسًا أَلَا كُلُّ شَيْءٍ مَا سِوَى تِلْكَ يُجْتَبَرُ
4- *Yaş ve kuru toprağı üzerine serperler, dikkat edin, bunun dışındaki her şeyden bir kaçış vardır.*

Yukarıdaki beyitte ise şair, ölümünden sonra mezara konulmasından söz etmektedir. Kabre konulmasından söz ettiği bu beyitte, kuru ve yaş karşılaştırması yapmakta ve bununla her türlü toprak çeşidini kastetmektedir. Öyle ki öldükten sonra içine konulacak mezardaki toprağın herhangi bir şeyi değiştirmedeğinden söz etmeyi amaçlamaktadır.

5- وَالْخَيْرُ لَا يَأْتِي إِبْتِغَاءً بِهِ وَالشَّرُّ لَا يُفْنِيهِ ضَرْخُ الشَّمْسِ
5- *İyilik, istendiğı için gelmez, kötülüğü ise, inatçı engeller yok edemez.*

Burada da yine hayır ve şer kelimeleri ile ikisinin farklı özelliklerini zikretmek suretiyle tıbâk sanatı yapılmıştır. İyiliğin gelmesi için onu sadece istiyor olmanın yeterli olmayacağı gibi kötülüğü defetmek için kaba ve inatçı olan birinin sertliğinin etkili olamayacağından söz etmektedir.

II.3.6. Terdîd

Sözlükteki anlamı geriletmek ve geri çevirmek²⁰⁸ olan terdîd, edebî bir sanat olarak bir sözü farklı konumlarda tekrar etmek anlamına gelir²⁰⁹. Terdîdin müşakeleden farklı terdîdte sözcüğün farklı bir anlamda kullanılmayıştıdır. Sözcük sadece cümle içinde farklı bir konumda tekrar edilerek kullanılmaktadır. el-Efveh divanında aşağıdaki beyitlerde terdîd sanatını kullanmıştır.

1- لا يَصْلُحُ النَّاسُ فَوْضَى لا سَرَاةَ لَهُمْ وَلَا سَرَاةَ إِذَا جُهِلَهُمْ سَادُوا

1- Önderleri olmayan kavim kargaşadan kurtulamaz Cahilleri başa geçtiğinde de, önderlik olmaz

2- إِنَّ النِّجَاةَ إِذَا مَا كُنْتَ ذَا بَصَرٍ مِنْ أَجَّةِ الْعَيِّ إِبْعَادُ فَاِبْعَادُ

2- Eğer basiret sahibiysen, kurtuluş, Şaşkınlığın alevlenmesinden uzaklaşmaktır, uzaklaşmak

3- نَحْنُ أَوْدٌ حَيْنَ تَصَطَّأْتُ الْقَنَا وَالْعَوَالِي لِالْعَوَالِي مُشْرَعَهُ

3- Biz Evd'iz, uzun mızrakların birbirine girdiği savaş anında.

4- وَإِذَا عَجَاجُ الْمَوْتِ ثَارَ وَهَلَّهَاتِ فِيهِ الْجِيَادُ إِلَى الْجِيَادِ تَسْرَعُ

4 Savaş olunca, ölüm tozu yükselince ve atlar birbirine hızlıca yaklaşınca.

Görüldüğü gibi yukarıda verilen örneklerde altı çizili sözcüklerin tekrarı ile terdîd sanatı yapılmıştır.

²⁰⁸ el-Bendenîcî, Ebû Bîşr, el-Yemen b. Ebi'l-Yemen, *et-Takfiye fi 'i-Luga*, nşr. Hâilil İbrahim 'Atiyye, Matba'tu-l'Âni, Bağdat, 1976, s. 433: Devellioğlu, s. 1597.

²⁰⁹ Bulut, s. 296.

II.3.7. Müşâkele

Sözlükte iki şeyin benzeşmesi ve uyuşması anlamlarına gelmektedir²¹⁰. Bir söz sanatı olarak da bir sözcüğün tekrar edilerek önceki anlamından hakikî veya takdiri olarak farklı bir anlamda kullanılmasıdır²¹¹. el-Efveh'in divanından müşâkele için şu örnekler gösterilebilir;

1- إِنَّ الْمَلَامَةَ لَا تَزَالُ بِلا عُذْرٍ أَمَامَ تَفَهُمِ الْعُذْرِ
1- Kusurun anlaşılması esnasında, şüphesiz kınamak, özür dilenmeden geçmez

Yukarıdaki beyitte tekrarı geçen عُذْر kelimesi birincisinde özür dilemek anlamında kullanılmışken ikincisinde ise özür dilemeyi gerekli kılan durum anlamında kullanılmıştır.

3- وَأَقْطَعُ الْهَوَجَلَ مُسْتَأْنِسًا بِهَوَجَلٍ غَيْرَانَةٍ عَن تَرِيْسٍ
3- Güçlü, atik ve sert devlerin sırtında uzak yerlere giderdim

Yukarıda beyitte ise هَوَجَلَ kelimesini ilk kullanımı uzak yer anlamında iken ikinci kullanımında ise hızlı giden güçlü deve anlamında kullanmıştır.

II.4. Vezin ve Kafiye

Vezin ve kafiye klasik Arap edebiyatında şiiri nesirden ayıran temel iki özelliktir.²¹² İslâm öncesi döneme nispet edilen şiirlerin tamamı aruz denilen belli bir ölçüye göre yazılmıştır. Vezin, şiirin beyitlerindeki hece sayılarının uzunluk kısalık ölçüsü iken kafiye, beyitlerin sonlarındaki harf/hece uyumun sağlayan birer ahenk unsurudur. Arap edebiyatında Câhiliye döneminden yakın tarihlere kadar şiir için vezin ve kafiye bir zorunluluk olarak görülmüştür. Câhiliye dönemi şairlerinden olan el-Efveh el-Evdî'nin divanı da aynı şekilde belli bir vezin ve kafiye üzere yazılmıştır. Şairimizin vezin ve kafiye ölçüsü de şöyledir;

²¹⁰ Bulut, s. 293.

²¹¹ el-Kazvîni, *et-Talhîs fi Ulumi'l-Belaga*, Dâru'l-Fikir, Beyrut, 1932, s. 356.

²¹² Kudâme b. Ca'fer, Ebu'l Ferec el-Bağdâdî, *Nakdu's-Şi'r*, nşr. Muhammed 'Abdulmu'in Hafaci, Beyrut, 1995 Dâru'l-kutubi'l-İlmiyye, s. 64.

A. Vezin

Vezin yukarıda da belirtildiği gibi şiirdeki beyitlerin hece ölçüsü birliğine verilen addır. Sözlük anlamı tartı, ağırlık olan vezin kelimesi, şiirin hece ölçüsüne göre ağırlık ve hafifliğini ölçmek için kullanılmaktadır. Şiirde vezin denilince akla ilk gelen aruz ölçüsünün esas çeşitleri bahirlerdir. Klasik Arap şiirinde kullanılan birden çok bahir vardır. Ancak şüphesiz ki bazıları diğerlerinden daha çok kullanılmıştır. Genellikle en çok kullanılan bahirler tavîl, kâmil ve basîttir. el-Efveh el-Evdî'nin divanında geçen şiirlerin bahirleri aşağıdaki tabloda incelemek mümkündür.

Tablo 3. Efveh el-Evdî'nin divanındaki bahirler ve şiir sayıları

Bahir	Şiir sayısı	Bahir	Şiir sayısı
Tavîl	7	Remel	2
Vâfir	8	Seri'	1
Kâmil	5	Mütekârib	1
Basît	3		
Toplam			27

Görüldüğü gibi şairimizin divanındaki vezin ölçüsü genel Arap edebiyatında yaygın olarak kullanılan bahirler ile örtüşmektedir. Arap edebiyatında en çok kullanılan bahirler şairimizin de şiirlerinden en çok kullanılmıştır.

B. Kafiye

Arap şiirinin en temel ikinci özelliği de kafiyedir. Sözlükte kafâ ve kâfiye kelimelerinin ilk ve asıl anlamı “başın boyunla bitişen arka ve son kısmı, ense”dir. Bu temel mânadan “bir şeyin sonu, arkası” anlamı, buradan da “beytin sonu” mânası türemiştir²¹³. Kafiyeli beyitlerin sonundaki sahîh harfe revî denilmektedir ki genellikle kaside revî harfi üzerine kurulur ve o harfin adıyla anılır. Şairimiz el-Efveh el-Evdî hemen hemen tüm harflerde kafiyeli şiirler dile getirmiştir. Aşağıdaki tabloda el-

²¹³ Durmuş, İsmail, “Kafiye”, *DİA*, XIV, 149.

Efveh'in divanındaki kafiye ve bahirlerine göre şiirlerinin dağılımı bir arada verilmiştir.

Tablo 4. el-Efveh el-Evdî'nin divanındaki Kafiye revîleri ve şiir sayıları

Revî	Şiir sayısı	Beyit sayısı	Bahir
(ا) Elif	1	8	Kâmil
(ب) Be	3	17	Tavîl, Vâfir
(ج) Cim	1	2	Tavîl
(ح) Ha	1	2	Tavîl
(د) Dal	2	18	Basît, Vâfir
(ذ) Zel	1	3	Kâmil
(ر) Ra	4	40	Tavîl, Kâmil, Remel
(س) Sin	2	34	Seri', Kâmil
(ع) 'Ayn	2	23	Remel, Kâmil
(ف) Fe	2	18	Basît, Vafir
(ل) Lâm	5	21	Tâvil, Vâfir
(م) Mîm	2	2	Basît, Vâfir
(ن) Nûn	1	2	Mütekârib
Toplam	27	190	7 Bahir

Görüldüğü gibi şairimizin toplamda 13 farklı harf kafiyesi ile söylediği şiir ve beyitleri mevcuttur. En fazla beyit sayısı ile (ر) Ra kafiyeli şiirlerinde iken, aynı kafiyede beş farklı şiir ile de en çok (ل) Lâm kafiyesi ile şiirleri mevcuttur. Burada ayrıca ifade edilmesi gerekir ki şairimizin kasidelerinde bazı beyitlerin kaybolmuş olma ihtimali yüksektir. Yine kendisine nispet edilerek aslında kendisine ait olmayan şiirler de mevcuttur.

SONUÇ

Câhiliye dönemi her yönüyle Arap tarihinde önemli bir yere sahiptir. Tarih hafızadır gerçeği gereği modern anlamda Arap tarihini ve hatta İslâm tarihi ile Felsefesinin daha doğru anlaşılabilmesi için İslâm öncesi Arap edebiyatının bilinmesi gerekir. İslâm öncesi Câhiliye dönemi olarak isimlendirilen dönemin en önemli kaynağı ve iletişim aracı şiidir. Şiir döneminin en önemli iletişim aracı olarak kullanılırken aynı zamanda güçlü bir silah ve güçlü bir savunma aracı olarak da kullanılmıştır. Câhiliye dönemi şiiirinde savaş temasını işlemek çoğu şairin ortak noktasıdır. Dolayısıyla dönemin siyasal çekişmeleri ile sosyal dokusunu ortaya çıkarma adına yapılan incelemelerde aynı şekilde şiiirin önemli bir rol oynadığını görebiliriz. Bu noktada özellikle el-Efveh el-Evdi gibi kavminin efendisi ve savaşçısı olarak tanınan şairlerin şiiirleri, şüphesiz çöllerde tek başına sevgili arayanların şiiirlerinden daha önemli bir yer tutmaktadır. el-Efveh el-Evdi, döneminin toplumsal yapısını ve siyasal dokusu ile çatışmalarını şiiirlerinde belirgin bir şekilde resmetmiştir. Genel anlamda kendisi ve kabilesine olan övgülerini bir savunma mekanizması şeklinde anlamak mümkündür. Şöyle ki, döneminin en etkili sosyal silahlarından olan şiiir ile kendisine saldırmayı düşünenleri caydırabilmektedir. el-Efveh'in şiiirlerinden elde ettiğimiz sosyal mesajların yanında edebî anlamda da azımsanmayacak oranda sanat değeri olduğunu farkedilebilir. Ancak belirtilmesi gereken önemli bir husus da el-Efveh'in divanının edebî değeri, divanın hacmine ve şairimizin toplumsal statüsüne oranladır. Zira nihayetinde el-Efveh hayattan kendini soyutlamış ve hayaller dünyasında yaşayan biri değil, aksine kavminin efendisi ve savaşçı bir kişiliğe sahiptir. Bundan dolayı şairimizin şiiirlerinde fahr, furûse ve hamâse gibi konuların çok olduğunu gördük. el-Efveh'in şiiirindeki muhteva özelliklerinin yanısıra edebî sanatlar açısından da oldukça zengindir. Özellikle de kendi döneminin sosyal dokusunu resmedecek bir pozisyonda olması, çeşitli benzetmeler yaparak yaşadığı dönemin özellikleri hakkında eşsiz örnekler sunmasını sağlamaktadır. Bu durum el-Efveh'in önemini biraz daha arttırmakta ve hayatı ile şiiirleri hakkında daha ayrıntılı bilgiler edinmeye sevk etmektedir.

Cahiliye döneminin sosyal, siyasal ve edebî açıdan incelenmesinde ciddi bir öneme sahip olan el-Efveh ve divanı, henüz birçok açıdan kayda değer bilgileri içinde saklı tutmaktadır. Özellikle İslâm dönemine çok uzak olmaması sebebiyle güvenilirliğinin bir nebze fazla olmasının yanında, İslâm dininin Arap halkındaki toplumsal ve siyasal değişimleri mukayese etmek açısından önemli bir kaynaktır.

BİBLİYOGRAFYA

- ‘Abdulhak b. Seyfeddin b. Sa‘dullah el-Buhârî, *Leme‘âtu’t-Tenkîh fi Şerhi’l-Muşkâti’l-Mesâbîh*, nşr. Takiyyuddin en-Nedvî, Dâru’n-Nevâdir, Dimaşk, 2014.
- ‘Abdurrahman b. Hasan el-Habenneke el-Meydânî, *el-Belâgatu’l-‘Arabiyye*, Dâru’l-Kalem, Dimaşk, 1416/1996.
- ‘Abdusselâm M. Hârûn, *Mecmû‘atu’l-Ma‘ânî*, Dâru’l-Cîl, Beyrut, 1412/1992.
- ALGÜL, Hüseyin, “Himyerîler”, *DİA*, XVIII, 62-63.
- ‘ATİK, ‘Abdul‘azîz, *‘İlmu’l-Beyân*, Dâru’n-Nahdati’l-‘Arabiyye, Beyrut, 1405/1982.
- AVCI, Casim, “Kureyş”, *DİA*, XXVI, 442-444.
- ‘Avnî, Hâmid, el-Menhecu’l Vâdih’lil-Belağa, el-Mektebetu’l Ezherîyeti lil Turas, Kahire, ts.
- el-‘Aynî, Bedreddîn Mahmûd b. Ahmed, *el-Mekâsıdu’n-Nahviyye fi Şerhi Şevâhidi’ş-Şurûhi’l-Elfiyye el-Meşhûra*, Dâru’s-Selâm, Kahire, 2010.
- el-Bekrî, Muhammed, *Mu‘cemu mâ İsta‘cem min Esmâ’l-Bilâd ve’l-Mevâdi’*, nşr. Mustafa es-Sekkâ, ‘Âlemu’l Kutub, Beyrut, 1403/1983.
- el-Bendenîcî, Ebû Bişr, el-Yemen b. Ebi’l-Yemen, *et-Takfiye fi’i-Luga*, nşr. Hâلیل İbrahim ‘Atiyye, Matba’tu-l-Âni, Bağdat, 1976.
- el-Beyâtî, Yâsir Reşîd Hamed, “et-Teşvîk ve’t-Tergîb fî Husni’t-Tehallus ilâ Hâtîmeti’l-Kasîde”, *Mecelletu Âdâbi’l-Ferâhîdî*, sy. 26 (Haziran 2016), s. 39-57.
- BULUT, Ali, *Belâgat-Meâni, Beyân, Bedi’*, M.Ü İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 7. Baskı, İstanbul, 2017.
- el-Burrî, Muhammed b. Ebû Bekr, *el-Cevhere fi Nesebi’n-Nebî ve Ashâbihi’l-‘Aşere*, nşr. Muhammed Altuncî, Dâru’r-Rifâ‘î, Riyad, 1403/1983.
- el-Câbirî, Muhammed, *Arap Aklının Oluşumu*, çev. İbrahim Akbaba, İstanbul, 2000.
- Câhız, *el-Hayevân*, Dâru’l-Kutubi’l-‘İlmiyye, 2. Baskı, Beyrut, 2003.

- el-Cumahî, Muhammed b. Sellâm, *Tabakâtu Fuhûli 'ş-Şu'arâ*, Beyrut, ts.
- el-Curcânî, Seyyid Şerîf, *Kitâbu't-Ta'rîfât*, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiye, Beyrut, 1403/1983.
- ÇETİN, M. Nihad, Eski Arap Şiiri, Edebiyat Fakültesi Matbaası, İstanbul, 1973.
- ed-Dârekutnî, Ebu'l-Hasen 'Ali b. 'Amr, *el-Mu'telif ve'l-Muhtelif*, nşr. Muvaffak b. 'Abdullah b. 'Abdulkâdir, Dâru'l-Garbi'l-İslâmî, Beyrut 1406/1986.
- DEMİRAYAK, Kenan, *Arap Edebiyat Tarihi-I*, Fenomen Yayınları, Kayseri, 2014.
- DEVELLİOĞLU, Ferit, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat*, Aydın Kitabevi, 22. Baskı, Ankara, 2005.
- DURMUŞ, İsmail, "Hiciv", *DİA*, XVII, 447-448.
- _____, "Kafiye", *DİA*, XIV, 149.
- _____, "Mecâz", *DİA*, XXVIII, 217-220.
- Ebu'l-Ferec el-İsfahânî, *el-Eğânî*, Dâru'l-Kutub, Mısır.
- Ebü 'Ubeyd 'Abdullah b. 'Abdul'azîz el-Endelûsî. Mu'cemu Mestu'cime min Esmâi'l-Bilâd ve'l-Mevâdi', 'Alemu'l-Kutub, Beyrut, 1983.
- el-Efveh el-Evdî, *Divan*, nşr. Muhammed Altuncî, Dâru Sâdır, Beyrut, 1998.
- el-Esed, Nâsurddin, *Masâdiru's-Şi'ri'l-Câhilî*, Dâru'l-Me'arif, 7. Baskı, Mısır, 1988.
- el-Ezherî, Ebû Mansûr, *Tehzîbu'l-Luğa*, nşr. Muhammed 'Avd Mur'ib, Dâru İhyâi Turâsi'l-'Arabî, Beyrut, 2001
- FAYDA, Mustafa, "Kahtân", *DİA*, XXIV, 201-202.
- FİDAN, İbrahim, *İbnu'n-Nakîb el-Hüseynî ve Şiirleri*, Gece Kitaplığı, Ankara, 2016.
- el-Fîrûzâbâdî, Ebu't-Tâhir Mecduddîn Muhammed b. Ya'kûb, *el-Kâmûsu'l-Muhît*, nşr. Muhammed Na'im el-'Arkasûsî, Muessesetu'r-Risâle, Beyrut, 1426/2005.
- el-Hamevî, Yâkût b. 'Abdillâh, "Dâratu'n-Nassâb", Mu'cemu'l-Buldân, Dâru Sâdır, Beyrut, 1995.

- el-Hâşimî, Ahmed, *Cevâhiru'l-Belâğa*, nşr. eş-Şirbînî Şerîde, Dâru'l Hadîs, Kahire, 2013.
- el-Hemedânî, Hasen b. Ahmed, Sıfatu Cezîreti'l-'Arab, nşr. Muhammed b. 'Ali el-Ekva' el-Hûlî, San'â', Mektebetu'l-İrşâd, 1990.
- el-Hudarî, Muhammed b. Mustafa, *Şerhu İbn 'Akîl*, Dâru'l-Kutubi'l-'İlmiyye, Beyrut, 1971.
- İbn Fâris, Ebu'l-Huseyn Ahmed b. Fâris b. Zekeriyâ, *Mu'cemu Makâyîsu'l-Luğa*, nşr. Muhammed Enes eş-Şâmî, Dâru'l-Hadîs, Kahire, 1429/2008.
- İbn Hazm, Ebû Muhammed 'Ali b. Ahmed, *Cemheretu'l-Ensâb*, nşr. Komisyon, Dâru'l Kutubi'l-'İmiyye, Beyrut 1983/1403.
- İbn Hişâm, Ebû Muhammed Cemâluddîn Abdullah b. Yûsuf, *Katru'n-Nedâ ve Bellu's-Sadâ*, nşr. Muhyiddîn b. 'Abdulhamîd, Mektebetu Dâri'l Fecr, 3. Baskı, Dimaşk, 1422/2001.
- İbn Kuteybe, Ebû Muhammed 'Abdullah b. Muslim ed-Dîneverî, *eş-Şi'r ve 'ş-Şu'arâ*, Dâru'l Hadîs, Kahire, 1423/ 2002.
- İbn Manzûr, Ebu'l-Fazl Cemâluddîn Muhammed b. Mukerrem, *Lisânu'l-'Arab*, Dâru Sâdır, Beyrut, ts.
- İbn Reşîk, el-Kayrevânî, *el-'Umde fi Mehâsini's-Şi'r ve Âdâbih*, nşr. M. Muhyiddîn 'Abdulhamîd, Dâru'l Cîl, Beyrut, 1401/1981.
- İbn Sa'd, Muhammed, *et-Tabakâtu'l-Kubrâ*, I, nşr. Muhammed 'Abdulkadir 'Atâ, Dâru'l-Kutubi'l-'İlmiyye, Beyrut 1410/1990.
- el-İbşîhî, Ebu'l-Feth, *el-Mustatraf fi Kulli Fennin Mustazraf*, 'Âlemu'l-Kutub, Beyrut, 1998/1419.
- İbnu'l-Enbârî, Ebû Bekr, *ez-Zâhir fi Me'ânî Kelimâti'n-Nâs*, nşr. Hâtim Sâlih ed-Dâmin, Muessesetu'r-Risâle, Beyrut, 1412/1992.
- el-Kazvîni, Celâluddîn Muhammed b. 'Abdurrahman el-Hatîb, *el-İzah fi Ulûmi'l-Belâğa*, Kahire, ts. I- II.

- _____ *et-Talhîs fî Ulumi'l-Belaga*, Dâru'l-Fikir, Beyrut, 1932.
- KEHHÂLE, 'Ömer Rızâ, *Mu'cemu Kabâili'l-'Arab el-Kadîme ve'l-Hadîse*, Muessesetu'r Risâle, Beyrut, 1414/1994.
- el-Kelbî, Ebu'l-Munzir Hişâm b. Muhammed b. es-Sâib, *Neseb Me'ad ve'l-Yemeni'l-Kebîr*, nşr. Nâci Hasan, 'Âlemu'l Kutub, Kahire, 1408/1988.
- KELPETİN, Mahmut, *İslâm Öncesi Kuzey ve Güney Arabistan*, Kuremer Yayınları, İstanbul, 2016.
- Kudâme b. Ca'fer, Ebu'l Ferec el-Bağdâdî, *Nakdu's-Şi'r*, nşr. Muhammed 'Abdulmun'im Hafâcî, Dâru'l-Kutubi'l-'İlmiyye, Beyrut, 1995.
- Muğtiyye, Ahmed, *Târîhu'l-'Arabi'l-Kadîm*, Dâru's-Safve, Beyrut, 1414/1994.
- MUHTÂR, Ahmed, 'Abdulhamîd 'Ömer, *Mu'cemu'l-Luğati'l-'Arabiyyeti'l-Mu'âsıra*, 'Âlemu'l-Kutub, 2008.
- en-Nuveyrî, Ahmed b. 'Abdulvehhâb, *Nihâyetu'l-Ereb fî Funûni'l-Edeb*, VII. Dâru'l-Kutubi'l-'İlmiyye, 1423/2002,
- Nâyif, Ma'rûf, *el-Edebu'l- İslâmî*, Dâru'n-Nefâis, Beyrut, 2008.
- ÖNKAL, Ahmet, "Bekir b. Vâil", *DİA*, V, 362.
- RIZÂ, Ahmed, *Mu'cemu Metni'l-Luga Dâru Mektebeti'l-Hayât* Beyrut, 1958.
- es-Se'âlibî, Ebû Mansûr 'Abdumelik b. Muhammed b. İsmâil, *Simâru'l-Kulûb fî'l-Mudâf ve'l-Mensûb*, Dâru'l-Me'ârif, Kahire, ts.
- _____ *el-Muntehal*, nşr. Ahmed Abû 'Ali, el-Matba'atu't-Ticâriyye, İskenderiye, 1319/1901.
- Sa'leb, Ebu'l-'Abbâs Ahmed b. Yahyâ b. Zeyd, *Kavâ'idu's-Şi'r*, nşr. Ramadan 'Abduttevâb, Mektebetu'l-Hancî, 2. Baskı, Kahire, 1995.
- es- Sekkâkî, Ebû Ya'kûb Sirâcuddîn Yûsuf b. Ebî Bekr, *Miftâhu'l-'Ulûm*, Dâru'l-Kutubi'l-'İlmiyye, Beyrut, 1407/1987.
- Suyûtî, Ebu'l-Fazl Celâluddîn Abdurrahmân b. Ebî Bekr, *Hem'u'l-Hevâmi'*, Dâru'l-Kutubi'l-'İlmiyye, Beyrut, 1998.

Taberî, Ebû Bekr Muhyiddîn Abdulkadir b. Muhammed, *Târîhu 'l-Umem ve 'l-Mulûk*, nşr, Ebû Suheyb, Beytu'l-Efkâr ed-Duveliyye, Riyad, ts.

_____ *Sahîh ve Da'îf Târîhi't-Taberî*, nşr, Muhammed Subhî, Dâru İbn Kesîr, Dimaşk, 1428/2007.

TDK, *Türkçe Sözlük*, 11. Baskı, Ankara, 2011.

TÜLÜCÜ, Süleyman, “Kelbî”, *DİA*, XXV, 204-205.

YALAR, Mehmet, “Câhiliye Şiirinin Tarihsel Gerçekliği Problemi”, *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, c. 17, sy. 2 (2008) s. 95-120.

YILDIZ, Hakkı Dursun, “Arap”, *DİA*, III, 272-273.

ez-Zebîdî, Ebu'l-Feyz Muhammed el-Murtazâ b. Muhammed, *Tâcu'l-'Arûs min Cevâhiri'l-Kâmûs*, I- XXXV, nşr. Komisyon, Dâru'l Hidâye, Kahire, ts.

ez-Zemahşerî, Ebu'l-Kâsım Mahmûd b. 'Amr, *el-Cibâlu ve 'l-Emkinetu ve 'l-Miyâhu* Dâru'l-Fadîle, Kahire, 1999.